

Victor István

Az interjút készítette: Hosszú Gyula
2011. augusztus-november, Hejce
Szerkesztette: Kádár Judit

Apai felmenők

Ópapa

Homályba vész a család eredete. Fix adat a dédapám édesapjáról van Gdanskban, egy lakónyilvántartó könyvben, hogy ott lakott – ahogy mondták – Zelig Meyer alias Sebastian Victor. Ezt a kettős nevet nem magyarázták, és mi sem tudjuk, hogy miért volt ez, úgyhogy csak fantáziálni lehet, de hát azt nem érdemes. Annyi bizonyos, hogy 1812-ben nősült meg Danzigban – de hát hogy került ő oda, és mit keresett ott? A családi legendárium szerint – a név és az évszám miatt – az ükapám egy Berlinbe menekült francia hugenotta lehetett. Amikor Napóleon ment Moszkvára, nyilván, akit lehetett, besorozott útközben is a seregébe. Rengeteg francia élt Berlinben, és azok közül is, akit lehetett, vitt, és talán az őszüket is ő vitte így. Ükapám talán megszökött a seregből, vagy hadifogságba került, és abból szökött meg, és úgy nősült be abba a danzigi zsidó családba, akkor lett ő Meyer.

De ez a Meyer név a fiánál, dédapámnál már nem jelentkezett. Ő volt Victor Bernát, őróla már tudni, hogy négyéves korában keresztelték meg, és fiatalon Hamburgba került. Ez az 1800-as évek második fele. Ez nem tiszta, világos, de van egy olyan családi hagyomány is, hogy dédapám 1848-ban a danzigi forradalmi megmozdulásokban részt vett, amiről nem volt hajlandó beszélni az utódainak, mondván, hogy a megtérésével életének az előző szakasza át van húzva, ő arról nem akar tudni vagy beszélni semmit.

Hamburgban volt egy belmissziói otthon – lényegében árvaház – a Rauhes Haus; a vezetője Johann Hinrich Wichern¹ volt, akit így emlegetnek, hogy „a belmisszió

---

¹ **Johann Hinrich Wichern** (1808-1881): protestáns teológus, tanár, a modern diakónia megalapítója, aki a 19. század szociális szükséghelyezeteinek – a beteggondozás, a gyermeknevelés, a rabgondozás, az árvák, fiatalok bűnözők rehabilitációjának – korszerű megoldásáért munkálkodott. 1831-ben Hamburgban tett teológiai vizsgát, majd egy munkásgyerekek számára megnyitott vasárnapi iskola vezető oktatója lett. Később az egyesület által nehezen nevelhető gyermekek megmentésére alapított "Vadóc-Ház" vezetője lett, melyben a nevelési munka a

atyja”, mert ő találta ki a belmissziót.² Ott, az ő árvagyerekei között volt az én dédapám; „bruder”-nek hívták, tehát gondozó csoportvezető volt. Azt még nem

---

híres protestáns nevelő, a svájci Pestalozzi elveihez igazodott: "Szabad gyermekeket szabad családokba!". A neveltek családiasított csoportokban éltek, oktatást kaptak, és szakmai képzésben részesültek.

1857-ben meghívta Wichern a porosz belügyminisztérium a börtönök reformálására, s Berlinben egyházfőtanácsossá nevezték ki. 1858-tól elnökvé választotta a Belmisszió Központi Osztálya. Börtönök megreformálására irányuló törekvései megvalósításáért létrehozta a Johannes Alapítványt. A porosz háború idején létrehozta a Harcmezei Diakóniát is katonák ápolására. Azokat, akiknek nem volt semmiféle eszközük a szegénységből való kiszakadásra, megpróbálta a helyzetükből kimozdítani önszegélyező munkásségely szervezettel, lakásépítéssel és takarékszövetkezetek alakításával.

Wichern az Újszövetség szeretet-parancsából merítette szociális elkötelezettségét, a társadalmi kirekesztéssel és az elidegenedéssel szembe helyezte a gyakorolt felebaráti szeretetet. Fontosnak tartotta az állam szociális felelősségét, a szociális állam modelljét dolgozta ki, amelyben működik a szolidaritás és az önszegélyezés. A diakónia a közjót segítő, szolgáló tevékenység, valamint közösségteremtés, mivel az embereknek egyszerre van szükségük a szociális és az egyházi gyökerekre – tanította Wichern. Életművének felidézői a modern diakónia, a terápiás büntetés-végrehajtás és a szociálpedagógia protestáns előfutárát ismerték fel benne. (Forrás: Békefy Lajos: „... az egyháznak kell az emberekhez mennie!” – 200 éve született a szociális protestantizmus atyja, J. H. Wichern; (<http://www.reformatus.hu/archiv/2008/tanulmányok/wichern.htm>))

² A 18. században a felvilágosodás és a racionalizmus térhódítása megváltoztatta az emberek valláshoz, egyházhoz fűződő kapcsolatát. A gazdasági-társadalmi változások következtében a városokban egyre nagyobb tömegben gyűltek össze az ellátatlan szerencsétlenek, akik egyre jobban elszakadtak a vallástól. Az egyházak és az állam számára nagy kihívást jelentett ezeknek az egyéneknek az „újra térítése,” és „fegyelmezése” a Biblia segítségével. A vallástól elszakadt tömegek megmentését tűzte ki céljául a német és angolszász gyökerekből kibontakozó pietizmus, mely a protestantizmus legjelentősebb vallási mozgalmává nőtte ki magát a reformáció óta. A 19. század elején a napóleoni háborúk, a nagy járványok és az éhínségek megrendítették a felvilágosodás által hirdetett józan ész mindenhatóságát. Később a szabadelvűség térhódítása, illetve az ennek tulajdonított gazdasági következmények adtak újabb lendületet az egyház belső megújulását sürgető mozgalmaknak. Először a neopietizmus, majd a belmisszió irányzata bontakozott ki. Az új irányzatnak a hagyomány szerint Johann Hinrich Wichern adta egyik 1836-ban írt művében a belmisszió nevet (Innere Mission). Eredményeiket a hivatalos egyház és az állam is elismerte, így a belmisszió lassanként a protestáns egyházak programjává lett.

A **belmisszió** városi jelenség, a vallástól elszakadt szegények támogatására szerveződött, szociálisan érzékeny, leginkább egyházon kívüli mozgalom. Munkájukat egyesületi keretek közt végezték, ezért gyakran egyesületi kereszténységnek nevezik, interkonfesszionális jellege (a német unió hatása) miatt pedig általános kereszténységnek. Önálló teológiai rendszere gyakorlatilag nincsen, ezért más irányzatokkal társulva számos változata keletkezett (liberális-, ortodox-, tradicionális kálvinizmus irányzata, interkonfesszionális, később konfesszionális és a szolgálat). A legrövidebb, Wichern emlékiratán alapuló, s egyben a legáltalánosabb meghatározás azonban egységes, vagyis a „belmisszió az evangéliumi keresztények élő hitéből származó munkák összessége [...] az egyházatlanságot, hidegséget, hitetlenséget, bünt, nyomort oszlatni van hivatva.”

Az evangélizáló munkát mindig önkéntesek (világi vagy lelkész) végezték belső indíttatásra. A gyülekezet felnőtt tagjainak igehirdetések, vallásos összejövetelek (bibliakörök, szeretetvendégségek) szervezésével teremtettek alkalmat a vallás intenzívebb átélésére, igazi közösség kialakítására. Az evangélizáló munka fontos részét képezte a Szentírás terjesztése mellett a hitébresztő, a protestáns vallások igazságait, történelmének sajátosságait fejtegető, tudományos és népszerű könyvek, füzetek és folyóiratok kiadása, terjesztése. A nők bibliamagyarázattal egybekötött varróóráiból rendszerint jótékony nőegyletek fejlődtek ki. Az ifjúság evangélizálását szolgálták a leánykörök és a különböző ifjúsági egyletek, a kisiskolásokét pedig a vasárnapi iskolák. A diakónia körébe tartozott a szegények, az árvák és az aggodalmasok felkarolása, segítése, a züllés veszélyének kitett vagy elzüllött megmentése, a fogház- és a börtönmisszió, a gyári-, illetve a mezőgazdasági munkások, háztartási alkalmazottak életviszonyainak emelése, a családi élet békeségének és tisztaságának védelme (válások és öngyilkosságok számának csökkentése), a vasárnap megszentelésének előmozdítása, az erkölcstelenség és a szemérmetlen szórakozások, iratok terjesztésének megakadályozása. (Forrás: Géra Eleonóra

sikerült kideríteni, hogy hogyan és miért lépett ő át a Brit és Külföldi Bibliatársulat³ kereteibe, de ők aztán elküldték ópapát Belgrádba bibliaterjesztőnek, ahol emellett missziói munkát is végzett. Az eszéki evangélikus gyülekezet úgy emlegeti, hogy ő alapította.

Dédapám tehát a Wichern-féle belmisszióból a Brit és Külföldi Bibliatársulatba, és Danzigból Hamburgba, később pedig Belgrádba került. Belgrádban időnként kibérelt egy-egy lovaskocsit, fölült rá, azt megrakta Bibliával, és akkor faluról falura járt. Ennek a bibliaterjesztésnek egy régi, belmissziós, kedves története van. Bizonyos Jones Mary nevű walesi kislányról szól, aki nem tudott írni-olvasni; valami úrihölgy a falujukban néha kedvesen felolvasott neki a Bibliából. És ő kikönyörögte a szüleinél, hogy mehessen iskolába – a szomszéd faluba, hegyen át, télen-nyáron ment, és kijárta az iskolát. És akkor nagy vágya lett, hogy legyen neki egy Bibliája, és mindenféle munkát – mosást, kosárcipelést, gyerekvigyázást – vállalt, hogy

---

Erzsébet: Református karitatív intézmények a magyar fővárosban 1850-1952; doktori disszertáció, Budapest, 2006.)

A magyarországi belmisszió az 1840-es évektől bontakozott ki, legkorábbi központjai az 1841-ben Pesten létrejött skót misszió és az 1859-ben alapított pesti németajkú református leányegyház voltak. Eredeti céljaik szerint a zsidóság misszionálására hozták létre őket, azonban a kezdetektől a magyar híveket is igyekeztek megszólítani. Gyakorlatban először mégis szeretetmunkát jelentett a belmisszió. Szabó Aladár (1862-1944), akit a „belmisszió atyjaként” szokás emlegetni nyugat-európai belmissziós módszereket és intézményeket honosított meg Magyarországon. Elsősorban a modern városi egyházi élet új lehetőségeit kereste; úgy gondolta, hogy lekipásztoroknak új módszerekre van szükségük ahhoz, hogy elérjék a híveket: a templomon kívül is kapcsolatot kell keresniük az emberekkel. Mivel már nem volt általános és természetes a családokban a gyermekek vallásos nevelése, új alkalmakat teremtett: bibliaórákat, evangelizációs alkalmakat, gyermek- és diák-istentiszteleteket, műsoros vallásos estéket. 1882-ben indult az első vasárnapi iskola Magyarországon; itt beszélgetés és játék keretében tanították a gyermekeket bibliaismeretre, énekekre. (Forrás: Szatmári Emília: Magyar református egyháztörténet 1849-1944; Sárospatak, 2010.)

³ 1804-ben a **Brit és Külföldi Bibliatársulat** megalakulásával indult útjára a bibliatársulati mozgalom, amelyet ma a 137 nemzeti bibliatársulatot összefogó Bibliatársulatok Világszövetsége. A nemzeti bibliatársulatok létrejöttét megelőzően megoldatlan volt a bibliaterjesztés kérdése, ezért 1804. március 7-én 300 protestáns lelkész és laikus Londonban megalakította a Brit és Külföldi Bibliatársulatot. Dogmatikai és egyházszerkezeti nézeteltéréseiken felülemelkedve azon munkálkodtak, hogy "jegyzet és kommentár nélkül" minél több Szentírást adjanak ki és terjesszenek szerte a világon. A BKBT mintájára sorra jöttek létre a különféle nemzeti bibliatársulatok a 19. és 20. század során. Ezek bibliatársulatok a civilizációtól még szinte érintetlen területeken is ellátták az embereket Bibliával, lehetőség szerint anyanyelvükön. Ebből fakadt, hogy a bibliatársulati munka hamarosan bibliafordítási feladattá is vált, és szorosan hozzákapcsolódott az egyházak missziói munkájához. A Biblia terjesztésében a "bibliaügynökök" (kolportőrök) játszották a főszerepet, akik hótalpakon vagy teveháton a legmegközelíthetlenebb helyekre is eljuttatták a Bibliát, "elérhető áron". Ez utóbbi kitétel fontos a bibliatársulati mozgalom történetében, hiszen meg voltak győződve arról, hogy a saját pénzből vásárolt Bibliának mindig nagyobb értéke van a hívő életében, mint egy ingyen kapottnak. A kolportőröknél nem csak pénzzel lehetett fizetni, hanem mindennel, ami éppen rendelkezésre állt: tojással, csirkével, nyulakkal vagy akár evőpálcikával is.

(Forrás: Magyar Bibliatársulat Alapítvány, http://www.bibliatarsulat.hu/tortenet/h_tortenet_bt.html)

összegyűljön rá a pénz. És mikor úgy látta, hogy ez már elég egy Bibliára, akkor elment a negyedik városba, és a lelkésznek mondta, hogy ő akarna egy Bibliát venni. A lelkész azt mondta, hogy sajnos nincs eladó Bibliája – egy van nála, de azt már odaígérte valakinek –, de a kis Mary anyyira kétségbe volt esve, hogy a lelkész megsajnálta, és odaadta neki a másnak ígért Bibliát. A közeljövőben volt egy lelkészgyűlés, ahol ő elmondta ezt a történetet, és ott indítványozta, hogy egy bibliatársulatot alapítsanak, amelyik olcsó Bibliákkal ellátja a szegény népet, aztán így is alakult ez. A Bibliatársulat persze fordítókkal is kapcsolatban volt, úgyhogy sokfajta nyelven terjesztették a Bibliát. Még van itt nekem egy Bibliám, aminek kiadója a Brit és Külföldi Bibliatársulat.

Dédapám tehát Belgrádban élt egy ideig, aztán idősebb korában átirányították Budapestre – mint a Brit és Külföldi Bibliatársulat képviselőjét –, és így került kapcsolatba a Skót Misszióval. Annak a Hold utcában volt épülete, iskolája, úgyhogy oda is jártak istentiszteletre – volt német és angol nyelvű istentisztelet is.

Nagyapa

János nagyapám és a bátyja, August bácsi Belgrádban születtek, Bukarestben tanultak órasmesterséget, aztán a Pozsony melletti Felsőlövöre mentek tanítóképzőbe, ott szereztek tanítói képesítést, így kerülhettek mind a ketten a Skót Misszió pesti iskolájába tanárnak.⁴ Ott aztán August bácsi igazgató is lett.

Most meg nem mondom, ópapának ki volt a felesége, de német lehetett, mert lettek még olyan gyermekeik is, akik Németországban maradtak. Tíz éve volt egy családi

---

⁴ A budapesti Vörösmarty Mihály Általános Iskola elődjét a **Skót Misszió** alapította, melynek jelszava: How to do good? – Hogyan tegyünk jót? Ez a jelszó hatotta át azt a tevékenységet is, melyet hazánkban folytattak. A pesti missziót 1842-ben állították fel. 1841-ben érkezett Magyarországra a Skót Misszió első lelkésze Rev. Duncan, s még ebben az évben megkezdte a munkát. Az első megtért család a Saphír család volt, melynek legidősebb fiát, Fülöpöt 1843-ban keresztelték meg. A fiú betegágya köré néhány szegény gyermeket gyűjtött, hogy tanítsa őket, s vallásos oktatásban részesüljenek. Ez volt a tulajdonképpeni iskola kezdete. Az első iskolai osztály 1844-ben indult. Az iskolába valláskülönbség nélkül ingyen vették fel és tanították a gyerekeket az elemi tárgyakra. Az 1848/49-es szabadságharc idején 300 tanulója volt az intézménynek. Miután a misszió rokonszenvezett a magyar szabadság ügyével, sőt Edinburgh-ban pénzt is gyűjtöttek a menekülő honvédtisztek megsegítésére, a vesztes szabadságharc után a Habsburg udvar kitiltotta a Skót Missziót Magyarországról, mint az osztrák uralomra nézve veszedelmes elemeket. Így az iskola felügyeletét a budapesti református egyház vette kezébe. (forrás: <http://www.vorosmarty-iskola.hu/iskolatortene.php>)

találkozó, ahova német házaspár is jött; a férfinak az anyja volt Victor-lány. Az ópapa betöltötte a 98-at, mikor elment. Pesten tanult meg magyarul, ha megtanult egyáltalán. Még nagyapáméknál is meg August bácsiéknál is a családi beszéd nyelve a német volt. Egyszer majd' kirobbant a röhögés belőlem: tanultunk németül Patakon, de nem beszélni, hanem az irodalmat. Mentem hozzájuk, de már öreg volt August bácsi, nem ismert meg, és valamelyik tanti bemutatott neki, hogy „der Isti von Jani” – hát én rengeteg ilyet tanultam annak idején, hogy „Erlkönig von Goethe, Drei Zigauner von Lenau...”, és hirtelen valami költeménynek éreztem magam. Édesapámék a családban a szülőkkel németül beszéltek. Nagyapámnak német volt az anyanyelve, de érdekes, azért egész jó énekszövegeket írt magyarul: a 475. „Imádkozzatok és buzgón kérjete”.⁵ Miután édesapám megnősült, már teljesen magyarrá lett a család. Édesanyám kassai lány volt; ő tudott németül – a klarisszák iskolájába járt, és volt egy évig tán Ausztriában is –, de azért nem az volt az anyanyelve.

Apai nagyapám tehát a Skót Missziós Iskolában volt tanár, de emellett – vagy ezen felül – ő szervezte meg a vasárnapi iskolai munkát az egész akkori Magyarországon Pozsonytól Brassóig. Járt a országot – először a nagyot, aztán a kicsit –, és mindenütt vasárnapi iskolai vezetőképző tanfolyamokat rendezett. A vasárnapi iskolát elkezdte már valaki őelőtte, de ő szervezte meg, terjesztette el az országban. Még Los Angelesben is járt valamilyen nemzetközi vasárnapi iskolai konferencián.

Maga a vasárnapi iskola angol találmány. Egy Robert Graves nevű gyáros, aki komoly, hívő keresztyén ember volt, egyszer csak rádöbbsent, hogy ott a sok gyerek, akik nem tudnak iskolába járni, mert már ötéves koruktól kezdve a gyárban, bányában dolgoznak. Nagyon szerette volna, ha ezek a gyerekek tudnak Bibliát olvasni, és ezért vasárnaponként összegyűjtötte őket: kezdte az ábécén, aztán eljutott a Bibliáig – ez volt a vasárnapi iskola. És ebből aztán nagy nemzetközi munka támadt. A magyar vasárnapi iskola az, amit ma gyermek istentiszteletnek hívnak. Én

---

⁵ Református énekeskönyv, 475. 'Imádkozzatok, és buzgón kérjete!' Bűnös voltunkért, Uram, ó, ne vess meg! Tiszta szívet és Szentlelket adj nekünk, Hallgass meg Fiad nevébe', ha kérünk. / 'Keressetek buzgón és megtaláltok!' - Téged keresünk, Uram: hogy bűn s átok Erőt ne vegyen mirajtunk, légy nekünk Égi utunk, igazságunk, életünk! / 'Zörgessetek buzgón Isten ajtaján!' - Elfáradtunk, Uram, e világ zaján; Ó, nyisd meg az égi béke szép honát, Add, hogy zenghessünk örök halleluját! (Dallama: Tinódi Lantos Sebestyén, 1546. Legid. Victor János, 1860-1937.)

jártam vasárnapi iskolába; az általános szokás az volt, hogy együtt az egész társaság, először énekelnek, a lelkész olvas igét, és aztán a lelkész ki is megy, de vannak a tanítók, akik csoportokat alakítanak – székekből köröket csinálnak –, és magyarázzák az igét, amit a lelkész olvasott. Aztán tanulnak aranymondást, és akkor visszajön a lelkész, egyet imádkoznak és énekelnek. Nekem egy darabig Gábor bátyám volt a tanítóm; egész megdöbbenő volt, mikor rájöttem, hogy ő cinikusan hitetlen. Nagyon ismerte a Bibliát, de teljesen ellene fordult. De ez később történt, akkor csak tiszteltem, hogy ő a tanítóm – őt szerettem legjobban a bátyáim közül.

Ebből aztán később bajom is lett, ebből a vasárnapi iskolából, de még ott tartunk, hogy nagyapám ezt szervezte, a testvére pedig vezette a Skót Misszió iskoláját, ami ment '49-ig, akkor államosították azt is. Már nagyapám akkor nem élt, de August bácsi még igen.

Apa

Nagyapámnak három gyermeke lett: édesapám és a két húga. Egyikük, Victor Gabriella néni teológiát is végzett, doktorált is, sokáig tanított Kecskeméten a Tanítónő Képzőben. Gabriella néni könyveket is írt: Lorántffy Zsuzsannáról írt regényt *A pataki vár gyöngye*⁶ címmel; nem nagyon irodalmi, de kedves história. Édesapám másik húga, Erzsébet néni a Keresztyén Lányegyesület vezetője, országos titkára volt, amíg azt be nem csukták.

Édesapám fiatalon is volt teológiai tanár meg idősen is, közben ő szervezte és vezette a budapesti Szabadság téri gyülekezetet. Nagyon jó gyerek, éltanuló volt, egy híján királyi gyűrűvel doktorált. Egyszer – nem tudom, hányadik gimnáziumban – Vergilius Aeneiséből kihagytak egy szakaszt, és a következő szakasz volt föladván, de őneki annyira tetszett, hogy nem hagyta ki, hanem a közbülső szakaszt fordította, és így nem jutott el a végére. Emiatt elégtelent kapott, így „jó” lett az év végi összegző, és ezért nem kapott királyi gyűrűt. Ez a Lónyayban⁷ történt – lett volna pataki diák!

⁶ Első kiadás: Kecskemét, 1926.

⁷ **Lónyay utcai Református Gimnázium és Kollégium.** A gimnázium 1859-ben Török Pálnak, a pesti református egyház akkori főesperesének kezdeményezésére alakult az Egyháztanács jóváhagyásával és Gönczy Pál segítségével, aki a gimnázium megalakulása érdekében felajánlotta saját magániskoláját. A tanítás olyan híres tanárokkal folyt, mint például Gyulai Pál, Thaly Kálmán és Ravasz Árpád, és olyan híres tanítványok

Gimnazista korában annyit segített az osztálytársainak, hogy búcsúzásul az érettségi után egy ezüst zsebórával megajándékozták. Én már csak az aranyóráját láttam, a pesti teológián az legendás volt. Minden professzor úgy jött órára, hogy hozta a jegyzetét, maga elé tette és felolvasta. Édesapám meg mindig úgy jött, hogy az aranyóráját kitette és mondta az előadását, és mindig tudta azt is, hogy mi volt előző órán, honnan kell folytatni, és azt is, hogy kicsengetésre fejezet végére jusson.

Az ő lelki indulásáról nem lehet tudni. Mikor teológus voltam, az egyháztörténész, Csekey professzor⁸ írt egy kurzust a 20. század egyháztörténetéről, és abban úgy emlegette édesapámat, hogy aki, „mint Abdiás ifjúságától fogva félté az Urat”. Abdiás egy királyi főember volt, akivel üzent Illés próféta Achábnak valamit, és ő így felelt: „Hát most megöletsz engem, mert ha én megyek Achábnak mondani, hogy itt van Illés, és téged az Úr lelke máshova ragad, akkor engem fog megölni. Pedig a te szolgád ifjúságától fogva félté az Urat.”⁹ Ezt a jelzőt aztán szépen megörököltem: egy darabig kedves évfolyamtársaim „kis Abdiás”-nak csúfoltak.

érettségiztek a gimnáziumban, mint Gárdonyi Géza, Csonka János, Szent-Györgyi Albert, Amerigo Tot, Beöthy Zsolt és Bächer Mihály (zongoraművész). A gimnáziumot 1952-ben államosították. Hosszú várakozás után az 1993/94-es tanévben indulhatott újra a Lónyay utcai Református Gimnázium, ha nem is az eredeti épületben. Évekig albérletben folyt a tanítás, majd a 2000/2001-es tanévet már eredeti helyén kezdhette meg az iskola.

⁸ **Csekey Sándor** (1896-1956): teológus, egyháztörténész. A Budapesti Református Theologiai Akadémián 1928-tól töltötte be az egyháztörténeti tanszék vezetését. A két évig (1920-1922) Edinburghben tanuló Csekey mint az amsterdami Szabad Egyetem első magyar ösztöndíjas hallgatója lett a „történelmi kálvinizmus” elkötelezett híve. 1933-tól 1948-ig a Ráday Könyvtár, 1944 és 1947 között a Theologiai Akadémia igazgatója volt. (Forrás: Károli Gáspár Református Egyetem honlapja; <http://www.kre.hu/htk/index.php/egyhaztoertenetitanszek.html>)

⁹ **Abdiás** (héberül עֲבִיָּאֵל (*Óvadjá*, régiesen *Óbadjá*, *Obadjahu*, *Obádiás*) azaz "Jáh, azaz az Úr szolgálja/tisztelője"), Abdiás könyvének, az Ószövetség legrövidebb könyvének szerzője., a 12 kispróféta egyike. Személyéről keveset tudunk. Régebben Akháb király udvarmesterével azonosították (vö. 1Kir 18,3-16), de többek szerint nem valószínű, hogy kapcsolatba lehetne hozni Illés próféta korával. Ők azt valószínűsítik, hogy a babiloni fogság idején otthon maradt nép körében munkálkodott. Számos keresztény egyházban szentként tisztelik. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Abdi%C3%A1s_pr%C3%B3f%C3%A9ta)

1Kir18.7-12/b: „...én oda megyek Achábhhoz jelentést tenni, s téged nem találunk, hát akkor megöl. Azon kívül szolgád az Úr követője ifjúkora óta.”

Gimnázium után édesapám a budapesti Teológiára ment. Halála után jelent meg a *Református Egyház* című hivatalos lapban egy emlékszám róla.¹⁰ Abban az egyik volt évfolyamtársa – aki professzor lett szintén – megemlékezett arról, hogy egy szobában laktak, és feltűnt neki, hogy édesapám minden este tökéletes rendet rak az íróasztalán: füzetek, ceruzák, tinta, stb. Ő rá is szólt: „Miért csinálsz te nagytakarítást?” – „Azért, mert hátha az éjjel visszajön az Úr Jézus, idenéz és azt mondja: Jani, Jani, így vártál te engem?”

Még teológus korában Liverpoolban járt, ott ismerkedett össze John Mottal és a Diákszövetség munkájával, amit aztán hozott haza.¹¹ 1910-ben végzett a teológián. Először a Kálvin téren volt segédlelkész, utána még kiment Princetownba, ahol baccalaureatusi fokozatot szerzett egy év alatt; az egyházkerülettől kapott segílyt az ösztöndíjhoz. Hazatérése után filozófiából doktorált a pesti egyetemen – mert akkor teológiából csak Debrecenben lehetett volna –, de teológiai témából: *Canterbury Anselmus realizmusa* – ez volt a disszertációjának a címe.

De már akkor alakult a feszültség a Diákszövetség meg az SDG¹², közte meg Sebestyén professzor között, aminek volt egyházkerületi visszhangja is. A

¹⁰ *Református Egyház*, 1954. 22. sz. (Victor János emlékszám)

¹¹ **John Raleigh Mott** (1865-1955): amerikai metodista lelkész. A Keresztény Diákok Világszövetségének (World Student Christian Federation - WSCF) vezetője, az Egyházak Világtanácsának tiszteletbeli elnöke. A Nobel Békédíjat 1946-ban kapta meg a keresztény diákok nemzetközi szervezetének megalapításáért és megerősítéséért, amellyel a világbéke ügyét mozdította előre. 1895 és 1920 között volt a WSCF főtitkára. 1920-tól 1928-ig elnökként vezette a WSCF-et. Mott az 1910-es edinburghi Világmisszió Konferencián amerikai metodista laikusként elnökölt. A konferencia meghatározó hatást gyakorolt a 20. századi ökumenizmus kibontakozására, illetve a protestáns missziós mozgalmakra. Kiterjedt missziós és ökumenikus munkásságáért sokan korának legszeleesebb látókörű és legmegbízhatóbb keresztény vezetőjének tartják. Miután közvetlenül részt vett az Egyházak Világtanácsának (EVT) létrehozásában, a szervezet egész életére tiszteletbeli elnökének választotta. Legismertebb könyvének címe, *A világ evangélizálása ebben nemzedékben* (The Evangelization of the World in this Generation) a 20. század elején missziós jelmondatná vált. 1909-es magyarországi látogatásának közvetlen hatására kezdték előkészíteni az 1904-ben megalakult Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (MEKDSZ) önálló szervezetté alakítását, amelyre 1910-ben került sor. Ettől kezdve alkalmazták az első főállású utazótitkárt Victor János személyében, akinek a bérét fele részben a diákok adták össze felajánlásaikkal. (Forrás: http://www.otlettar.mekdsz.hu/wiki/index.php/Mekdsz_k%C3%A9zik%C3%B6nyv)

¹² **Soli Deo Gloria Református Diákmozgalom**. A név jelentése: Egyedül Istené a dicsőség. 1921-ben fiatal teológusok alapították azzal a céllal, hogy megújítsák magyar református egyházat. Egyik jelmondatuk ez volt: „Evangéliumot Magyarországnak”. Napjainkban elsősorban a református gimnáziumaikban fejt ki tevékenységét az SDG. (forrás: <http://sdg.org.hu/node/6002>) A Soli Deo Gloria Diákszövetség 1928-ban vásárolta meg a balatonszárszói Nefejejs-villát, majd további vásárlásokkal bővítették a területet, ahol nyaranta a konferenciákat tartották. Előadók között püspökök, egyetemi professzorok, írók, lelkészek találhatók. 1940-től, a Kabay Márton Kör megalakulásától új lendületet vettek a szárszói SDG-konferenciák, s központi kérdésükké a „Mit tehet az ember, ha magyar?” gondolata vált. Az 1942-es szárszói konferencián a parasztságot

közegyházzal kapcsolatban édesapám ellenzéknek számított ezzel a belmissziós ügygel, és – az amerikai ösztöndíjára célozva – a tanácsos úr odadörzsölte neki, hogy „könnyű az egyházkerület pénzén ellenzékot csinálni”. De ő addigra már megnősült, és mivel édesanyám édesapja Kassán a Felső-Magyarországi Posta főigazgatója volt, jómódban voltak, volt hozomány. Édesapám már húzta is elő a borítékot: „Itt van az a pénz, amit ösztöndíjra kaptam”. – „Igen, de közben romlott az a pénz!” – „Ne tessék aggódni, így van megszámlálva”.

Édesapám már fiatalon pozicionálta magát az ébredés ügye, a belmisszió mellett, hiszen már az ő nagyapja is abban működött Hamburgban, úgyhogy nem Angliában kezdődött ez, ott csak megerősödött, és egy nagyon komoly személyi kapcsolattá, barátsággá nőtt. Ebből lett a MEKDSZ, a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség¹³, mert Mott János azt szervezte, csinálta, és édesapám azt honosította meg itthon.

Veres Péter, a munkásságot Nagy István, az értelmiséget Darvas József képviselte, s ekkor hangzott el Németh László első szárszói beszéde is. 1943 augusztusában a Magyar Élet Könyvbarátainak társasága a Soli Deo Gloria szövetséggel közösen rendezte a szárszói Magyar Élet Táborát. A 600 fős küldöttséget az értelmiségi református ifjúság mellett a katolikus fiatalok, írók és költők valamint a parasztság és munkásság képviselői alkották. Az 1943-as szárszói konferencia egyben a népi írók mozgalmának szellemi összegzésévé is vált. A népi mozgalom – melynek csúcspontja a Márciusi Front létrehozása volt – a fasizmus és a világháború árnyékában azt a célt tűzte maga elé, hogy nagy nyilvánosság előtt tisztázza a népi mozgalom társadalmi és gazdasági alapelveit. A történelem e különösen feszült pillanatában azonban már élesen polarizálódtak a nézetek. A két pólust Erdei Ferenc és Németh László nézetei jelentették. Erdei Ferenc álláspontja szerint a magyarság számára nincs más út, mint a szocializmus választása - szemben a fasizmussal. Németh László viszont sem a fasizmust, sem a bolsevizmust nem fogadta el, hanem egy harmadik oldal, egy harmadik út koncepcióját fejtette ki. A szárszói konferencia megítélése mindmáig viták tárgya. Később Kovács Imre úgy látta, hogy a probléma kibontásában Némethnek, az akkori helyzet megítélésében Erdeinek volt igaza. Szárszó a népi mozgalom történetének olyan magaslata, amely jelképévé is vált.

(Forrás: <http://sdgszarszo.hu/az-1943-szarszoi-konferencia>, valamint Görömbei András: A magyar népi irodalom; http://www.origo.hu/attached/2005022806gorombei_06.rtf.)

¹³ 1904-ben a Budapesti Református Főgimnáziumban alapították meg a **Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetséget (MEKDSZ)**. Első konferenciáját – melyen mindössze tízen vettek részt – 1907-ben Visegrádon rendezték. Nagy hatással volt a kibontakozóban levő diákmozgalomra a Keresztyén Diákok Világszövetségével való kapcsolatba kerülés, különösen a főtítkárról, John Mott magyarországi látogatása. 1908-ban, a MEKDSZ második, Balatonalmádiban rendezett konferenciáján már 60-an voltak. 1909-ben megválasztották a Diákszövetség első utazótitkárát, Victor Jánost, aki még az ősz folyamán végiglátogatta az összes diákközpontokat. Mindenütt meghirdette: „Keresztyén diákmozgalom vagyunk, mely teljes erejével küzd Jézus Krisztus szolgálatában. Az ő ügyét szolgáljuk, nem egyes felekezeteinkét. Egyetemes küldetésünk van, tehát minden diákhöz szólunk”. 1909 szeptemberében megindult a Diákszövetség lapja, a *Diákvilág* (a MEKDSZ lapjának neve 1936-tól *Pro Christo*), majd 1917-től – középiskolásoknak – az *Erő* nevű diáklap. 1920-ban került a Diákszövetség használati jogába Tahiban egy fennsík, mely 1922-től kezdve a nyári táborok rendszeres helyszíne lett. 1924-ben a MEKDSZ teljes jogú tagja lett a Nemzetközi Diákszövetségnek (IVF). 1926-tól a Diákszövetség nevét Magyar Diákok Pro Christo Szövetségére változtatta. A második világháború után ismét a MEKDSZ lett a hivatalos név. Elnöke 1945-től az 1949-es megszűnésig Karácsony Sándor volt. 1989-ben a régi nevén újjáalakult a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség. (<http://www.mekdsz.siteset.hu/>)

Csakhogy itt már eleve volt feszültség. Szabó Aladár professzort, „a magyar belmisszió atyját” – így emlegették – muszáj volt elismerni, mert olyan tudása és élete volt, de azért fújtak rá. Feljegyezték, hogy amikor professzor lett és először megjelent a tanári karban, valakinek a száján kiszaladt, hogy „imhol jó az álomlátó” – ezt József történetében a testvérei mondják, és folytatják, hogy „Gyertek, öljük meg őt!” – hát ezt nem mondta az illető, csak értette mindenki. A professzor viszont a székfoglaló beszédében mondott olyet, hogy „a belmisszió tipegő bárányát az egyház berkeiben farkas ordítás fogadta”. Úgyhogy édesapám már egy fennálló feszültség berkeibe lépett itt bele – teljes buzgalommal.

Ő már addigra végzett, mikor Szabó Aladár bekerült a teológiára, de közel álltak egymáshoz. Azt mesélte egyszer, hogy amikor kipiszkálták Szabó Aladárt a teológiáról, akkor szervezte meg a Józsefvárosi Egyházközséget. A Salétrom utcában van a templomuk. Hogy őt megválasszák, ebben az ügyben édesapám részt vett: konflison szállította a szavazókat, akik Szabó Aladárra szavaztak, hogy ő legyen a lelkész. Helyiek voltak, csak arrébb laktak, gyalog nem akartak elmenni.

De nemcsak a belmisszió szúrta a szemét az egyházi felsőbbségnek, hanem édesapám diákszövetséges munkája is. Ő 1925-1932 között teológiai tanár volt a pesti Teológiai Akadémián. A húszas években növekvő feszültség támadt öközte és Sebestyén Jenő¹⁴ professzor között, bár igazából nem teológiai nézeteltérés volt ez, csak egy eltérő hagyomány. Sebestyén Jenő Hollandiában volt ösztöndíjjal, ott

---

¹⁴ **Sebestyén Jenő** (1884-1950): teológiai tanár. Tanulmányait a budapesti Református Teológiai Akadémián végezte 1906-ban. 1907 és 1910 között ösztöndíjként külföldön, nagyjából Utrechtben tanult. Itt ismerkedett meg azzal a mozgalommal, amely az egyházat belülről akarta megújítani ("szigorú református egyház"), hatása alá került, és nagy reformátoraink hagyományait követve ezt hozta magával, ültette el hazai talajba. 1910 és 1918 között vallásánár a fővárosban, közben megszerzi az egyetemen a filozófiai doktorátust, órákat ad a Teológián és a Konvent megbízásából pásztorolja a cseh és osztrák hadikórházban fekvő magyar sebesülteket. 1918-tól 1946-ig a Teológia tanára, ezen belül 1928 és 1938 között betöltötte a Teológiai Akadémia igazgatói tisztét is.

A Hollandiából hazatért fiatal lelkész azzal a kálvini küldetéstudattal tért haza, hogy az egyháznak ki kell lépni önmagából. Ahogy írta: "Az ideál a mi református igehirdetésünkben és iskolai nevelésünkben mindig az kell legyen, hogy a vallási öntudat a mi embereink lelkében világnézeti öntudattá is kiszélesedjék". Ő nevezte el az egyházi élet megújítására vállalkozó lelki áramlatot történelmi-kálvinizmusnak, ezzel azt fejezve ki, hogy a liberalizmus-racionalizmus felszámolásához a reformáció alapjait, Kálvinig kell visszamenni. Hitvallásának terjesztésére indította 1920-ban a Kálvinista Szemle című hetilapot, amelyet később - rövid szünet után - 1934-től a Magyar Kálvinizmus váltott fel. (Forrás: <http://sdg.org.hu/node/7019>)

személyes jó barátságba keveredett Kuyper Ábrhámmal, aki később miniszterelnök is lett.¹⁵ Kuyper teológiáját, a történelmi kálvinizmust hozta Sebestyén Hollandiából, amelyiknek az volt az egyik alapeszméje, hogy a reformátusságnak hatni kell a társadalomra, az államra. Kuyper ebből egy református pártot szervezett, ami máig is létezik, és így lett őbelőle miniszterelnök. Tehát Hollandiában akkor egy nagy egyháztársadalmi mozgás volt.

Édesapám viszont Angliában és az Egyesült Államokban volt, és Mott János mozgalmát, a belmissziót és a Diákszövetség kezdeményezését hozta. Mind a két irány alapított Magyarországon ifjúsági szervezetet. A történelmi kálvinisták az SDG-t – a Soli Deo Gloriát –, az angolszász kötődésű ébredéspártiak pedig a MEKDSZ-t – a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetséget, ami később a Pro Christo Szövetség lett.¹⁶ Az Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség nevében az „evangéliumikeresztyén” egy szó igazában; ebből lett a botrány, hogy ők evangélikusokkal, sőt még baptistákkal is működtek együtt. Édesapám a Pro Christo Diákok Házát is szervezte, támogatta. Szegény édesanyám majd’ belehalt egyszer! Egy könyve jelent meg édesapámnak, és a szerzői díjat akkor fizették ki neki. A Diákok Háza felé ment, ahol panaszolták, hogy milyen gondjaik vannak – erre

¹⁵ **Abraham Kuyper** (1837–1920): holland kálvinista teológus, publicista, egyházpoltikus és államférfi, a kálvinizmus neoortodox irányzatának egyik kezdeményezője. Leiden egyetemén végzett teológiai tanulmányai után lelkészi állást vállalt és ekkor kötelezte el magát az eredeti kálvini eszmékhez való visszatérés és egy erősen konzervatív, szociális kálvinizmus mellett. Kuyper a korabeli liberális népegyházi és államegyházi modell ellenében egy új, hitvallásos keresztény közösség megteremtését szorgalmazta. Célja elérése érdekében sokat írt és prédikált és több folyóiratot, napilapot is alapított. 1874-ben általa konzervatívnak, ellenforradalminak és hitvallóan kálvinistának ítélt politikai pártot alapított, újságja, a *De Standaard* pedig a korabeli holland politikai élet fontos tényezőjévé vált. 1880-ban Amsterdamban megalapította az államtól és az államegyháztól független *Vrije Universiteit*et, amelyen a szisztematikus teológia professzoraként az ortodox kálvinizmus szellemében tanított. Kuyper 1901 és 1905 között Hollandia miniszterelnöke volt. 1908-tól államminiszter, majd parlamenti képviselő és szenátor volt. Kuyper a társadalmi modernséget a konzervatív kálvinista hagyománnyal igyekezett egyeztetni. Dogmatikájában erősen hangsúlyozta a kettős predestináció tanát, a kegyelemtanban pedig R. Rothe nézeteit követte. Egyháztanában megkülönböztette az egyházat, mint intézményt és mint eleven organizmust, amelyet egyedül a hit és a világban való aktivitás iránti elkötelezettség éltet, a Bibliát pedig a korabeli liberális nézetek ellenében szó szerint igyekezett értelmezni. (Forrás: MTA, Filozófiai Kutatóintézet, Akadémiai-Filozófiai Nyitott Egyetem, Teológia szak; <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/kuyper.htm>)

¹⁶ A MEKDSZ (Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség) 1926-ban a **Magyar Diákok Pro Christo Szövetsége** nevet vette fel, mellyel többek között a szervezet ökumenikus, felekezetközi jellegét kívánta hangsúlyozni. A Pro Christo Szövetség – amerikai anyagi támogatással – megvásárolta a budapesti Hársfa utcai Edison palotát, mely Diákok Háza néven 110 vidéki főiskolás számára nyújtott otthont. A Pro Christo Diákok Házában nemcsak internátus működött és evangelizáció folyt, hanem színvonalas tudományos munka is. 1934-ben alakult „Kemsei munkaközösségük”, melynek többek közt tagjai voltak Elek Péter, Gunda Béla, Hirscher (Mády) Zoltán, Kerényi György és Kovács Imre, a magyar falukutatás egyik legértékesebb munkáját alkotta meg: *Elsüllyedt falu a Dunántúlon*, (Bp., 1936).

odaadta nekik az egész pénzt. Édesanyám pedig számított rá, hogy mi mindent kéne abból beszerezni.

Igazából az ifjúsági rétegek nem kerültek egymással szembe, csak a vezetőség, tudniillik Sebestyén Jenőék megvádolták a Pro Christo-t, hogy nem református, hanem általános keresztyén. „Ő, ezek az általános keresztyének nem fogadták el a kálvinista pluszt” – ez volt az ő nagy jelszavuk.¹⁷ És mivel akkor természetes volt, hogy minden szervezetnek, mozgalomnak van újságja, Sebestyén professzorék elindították a Kálvinista Szemlét, édesapámék pedig a Református Figyelőt.¹⁸ Eléggé egyoldalú hadakozás alakult ki ebből, mivel a Kálvinista Szemle állandóan támadta a Református Figyelőt.

Valahol megvan édesapámnak egy írása – nyílt levél a műfaja, de úgy tudom, nem jelent meg sehol –, aminek ez a címe: „Ki hazudott Önnek Hepp professzor úr?”¹⁹

¹⁷ Az 1920-as évek elején több oldalról is megindult az egyház megújulását célzó és szolgáló kibontakozási kísérlet, az „ébredési mozgalom”. Ezeknek a kísérleteknek – bár különböző árnyalatú teológiai alapról – közös hajtóereje a magyar református egyház talpra állítása, korszerű átszervezése, reformálása volt. Az egyik megközelítési vonal egyesületi jellegű, radikális, egyházközi, vagy egyházak feletti „interkonfesszionális”, vagy általános keresztyén úton; a másik erősen konfesszionális, az ún. történelmi kálvinizmus oldaláról igyekezett megközelíteni és elérni ugyanazt a célt.

Az interkonfesszionális, belmissziós egyesületek, egyletek nagyjából már a századforduló táján létrejöttek. A bizonyos mértékig hollandiai mintára épülő történelmi kálvinizmus a kálvinista világnézet politikai vetületét is igyekezett – szintén hollandiai, kuyperi alapokon – megvalósítani. Hitvallásos alapon alakult 1921. július 11-én, egy siófoki teológuskonferencia zárónapján a Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetsége (SDG), amelynek „célja olyan öntudatos és gerinces magyar társadalom nevelése, amely Jézus Krisztus elvei és mértéke, a kálvinista világnézet [...] újjáalakító ereje szerint modern világunkban is Isten dicsőségét akarja szolgálni.

A történelmi kálvinizmus állandó harcban állt az általában interkonfesszionális elveket valló, Sebestyén Jenő által „általános keresztyén”-nek nevezett belmissziós csoportokkal, mozgalmakkal, törekvésekkel. A református egyházhoz csak laza szálakkal kapcsolódó, de azért benne élő különböző irányzatok, egyesületek közötti, gyakran egymás ellen (is) folyó harcok igen sok energiát kötöttek le, emésztettek fel. Az a veszély is fenyegetett, hogy az egyesületi keresztyénségbe megy át a történelmi egyház minden értéke, maga az egyház pedig üres, hagyományos keret marad csupán. E kettős veszélyt Ravasz László (1921-től dunamelléki püspök) már az 1920-as évek derekán felismerte, s kimondta, hogy a belmisszió az egyház tevékenysége, önépítése egyének és intézmények által, hitvallása szellemében. A megszervezett és teljesen kiépített, kifejlesztett gyülekezeti élet a belmisszió. Az interkonfesszionális belmisszió munkatársai, evangélizátorai mindenkor valamelyik élő konfesszionális öntudatos, hitvalló tagjai legyenek, s az általuk felkeresett és megmentett lelkeket mindig vezessék el Jézus Krisztus valamelyik élő, történelmi, konfesszionális egyházához. (Forrás: (Magyarország a XX. században (főszerk. Kollega Tarsoly István) Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000)

¹⁸ Az 1928 augusztusában megindított **Református Figyelő** alapítói: Ravasz László, Czeglédy Sándor, Bereczky Albert, Muraközy Gyula, Victor János és Biberauer Richárd voltak.

¹⁹ **Victor János: Ki hazudott Önnek Hepp professzor úr?** (kézirat, nyílt levél Hepp, holland professzor cikksorozatára, 1929.) In: Válogatás Victor János (1888-1954) református lelkész, teológiai tanár írásaiból. Szerkesztette és a szükségesnek ítélt megjegyzésekkel ellátta: Horváth János (Magyar Elektronikus Könyvtár, 2010.) A válogatásban található szöveg a Ráday-levéltárban található eredeti kéziratról készült.

Hepp professzor egy holland teológiai tanár volt, aki az első háború után bejárta Magyarországot. Tájékozódni jött, és itt valaki informálta a vitákról, de úgy, hogy ő aztán egy cikksorozatban számolt be Hollandiában, és elég keményen leírta, hogy Victor János egyházromboló személy, és nem református mozgalmat indít. Ez aztán kicsit kiborította édesapámat, és megírta – ha nem is jelentette meg – ezt a cikket, amiben leírja, ő többször kérte Sebestyén professzort, hogy a kifogásait, a vádjait tárja elő, hogy próbáljanak vagy védekezni, vagy igazodni. De Sebestyén csak ezt a régi lutheri mondást hangoztatta, hogy „más lélek van bennetek” – Zwinglinek mondta ezt Luther²⁰, mikor Marburgban próbálták összehangolni őket, és érvelni már nem nagyon tudott Zwinglivel szemben, csak ezt: „eine andere Geist”.

Ez a feszültség aztán annyira erősödött, hogy a teológus ifjúság kezdett pártokra szakadozni: volt Sebestyén-párt, és volt Victor-párt. Ravasz László püspök – aki mellett édesapám segédlelkész volt a Kálvin téren az 1920-as évek elején – akkor azt ajánlotta, hogy itt van Lipótváros-Terézváros alakuló egyházközsége, álljon édesapám az élére, várja meg, míg a Teológián csendesebb idők jönnek. Ez '32-ben volt, még messze volt a Szabadság téri templom, úgyhogy eleinte a Hold utcai templomban, később az Akadémia utcában voltak az istentiszteletek. Én vagyok a születési anyakönyvben a negyedik számú bejegyzés – együtt születtem ezzel a gyülekezettel.

Nagyon furcsa gyülekezet volt. Egyrészt nagyon úri gyülekezet – ugye, ez a legbelvárosabb rész volt –, csupa nagy, gazdag ember: bankigazgató, földbirtokos, sztárügyvéd, főorvos, akik általában művelt emberek is voltak. Édesapámnak ez jól jött, mert ő nagyon magyarázósan hirdette az igét. De ott voltak azoknak az alkalmazottjai is: házmesterek, szobalányok, cselédlányok... Volt egy külön úgynevezett Márta-kör, a szobalányok bibliaköre.

---

²⁰ Az idézett mondatot Luther 1529-ben Marburgban mondta. Az úrvacsorai vita volt a „**marburgi kollokvium**” főtárgya, amely 1529. október 1–4. között zajlott, és a speyeri birodalmi gyűlés után Hesseni Fülöp hívta össze. A vitában Luther Zwinglivel került szembe. Luther az úrvacsorai igék szó szerinti értelmezéséhez ragaszkodott, és Istennek Krisztusban való mindenhatóságára hivatkozott. Zwingli szintén a Bibliát idézte álláspontja igazolására, amely szerint a kenyér és a bor az úrvacsorában csak jelképe Krisztus testének és vérének, és az egész szentségnek csak az a rendeltetése, hogy Krisztus halálára, a vele való közösségre és az ebből fakadó kötelességeinkre emlékeztessen. (Forrás: B.B.: A sorsdöntő úrvacsorai vita; *Evangélikus Élet* 1979. október 21.)

A helyi ifjúság KIE²¹ néven szerveződött, és a nagyobb bátyáim persze oda jártak. Dani bátyámmal mi csak ott lábatlankodtunk közöttük, de hát eltűrték, szerettek minket. Nekem már kölyökkoromban feltűnt, hogy az ifjúság – ilyen óriási háttér különbséggel – teljesen baráti légkörben volt együtt. „Vici”-nek becézték ugyan a segéd-házfelügyelőnek a fiát, de a zsidó sztárügyvéd fia teljes, nagy barátságban volt vele. A KIE nem volt igazán ébredési mozgalom, úgyhogy nagy társadalmi életet csináltak: pingpongoztak, sakkoztak, és egészen világi színdarabokat adtak elő, Molière-t is meg Zilahy Lajost is... Édesapám ezt úgy igyekezett jóvátenni vagy kihasználni, hogy minden színi előadás előtt egy áhítatot tartott, amiben magyarázta, hogy mire kell figyelni abban a darabban – akár negatív, akár pozitív dolgokra. Aztán ő jó barátságban volt Lajtha László zeneszerzővel, aki az istentisztelet után nem hangversenyt tartott, hanem hozta a zenekarát, és apró részletekben bemutattak egy zeneművet. Ő mindig magyarázta, hogy mire érdemes figyelni, utána aztán eljátszották az egészet.

Volt egy hármás baráti körük Lajtha Lászlóval és egy Székely Gábor nevű fogorvossal, akin én gyerekfejjel csodálkoztam, hogy hát mit keres ez közöttük. És aztán kiderült, hogy nagyon is benne volt sok mindenben. Volt az az Auschwitz-i Jegyzőkönyv, azt Székely Gábor lánya²² fordította le magyarra. Úgyhogy csak egy lelki kapcsolat volt ez.

---

²¹ A Keresztyén Ifjúsági Egyesületet (Young Men's Christian Association – YMCA) George Williams alapította 1844-ben. Alapdokumentuma az ún. Párizsi Alap 1855-ből. A világméretű mozgalom taglétszáma mára meghaladja a 45 millió főt. Első magyarországi szervezete 1883-ban alakult meg Budapesten **KIE (Keresztyén Ifjak Egyesülete)** néven. A második világháború után feloszlott szervezetet 1990-ben alakították újra Magyarországi Keresztyén Ifjúsági Egyesület (MKIE) névvel az 1883-1948-ig működött Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) és az 1904-1948-ig működött Keresztyén Leányegyesület (KLE) jogutódjaként. (Forrás: http://www.kie.hu/portal/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1)

²² **Székely Mária** (1919-1994): fordító, tolmács, a Sztehló Gábor vezette Jó Pásztor evangélikus egyesület munkatársa. 1944. április 7-én két szlovák zsidó, Walter Rosenberg (Rudolf Vrba) és Alfred Wetzler (Josef Lanik) megszökött az Auschwitz-Birkenau táborból. Mindketten írkokok voltak, és beosztásuk viszonylag szabad mozgást biztosított számukra. Megszerezték és lemásolták a tábor és a krematóriumok alaprajzát, meghallgatták a halottégetők beszámolóit, összegyűjtötték az SS-vezetőkre vonatkozó fontosabb adatokat. Április 25-én és 26-án a pozsonyi cionista központ egyik munkatársának részletesen beszámoltak az auschwitz-i és a birkenau-i tábor szerkezetéről, a megsemmisítés mechanizmusáról, a gázkamrákról, krematóriumokról, a táborokban uralkodó állapotokról és az 1944 áprilisáig meggyilkoltak hozzávetőleges számáról. Ez alapján készült el egy mintegy 60 oldalas jelentés, az ún. **Auschwitz-jegyzőkönyv**. A jegyzőkönyvet a pozsonyi cionista központ elküldte az izztambulí, genfi, londoni és a budapesti cionista szervezeteknek. Május 27-én újabb szökés történt Birkenauból. Arnost Rosin szlovák és Czeslaw Mordowicz lengyel zsidó egy büntető kommandóból szöktek meg. Liptószentmiklóson sikeresen kapcsolatba léptek a cionistákkal, akik meghallgatva a szökevényeket, új információkkal egészítették ki az Auschwitz-jegyzőkönyvet. Rosin és Mordowicz elsőként számolt be részletesen a magyar zsidók folyamatban lévő megsemmisítéséről. A dokumentumokat eredetileg

Édesapám nagyon jóban volt Berczky Alberttel.²³ Mikor ő teológus volt, Berczky fiatal lelkész volt már néhány éve. Édesapám – mint diákszövetséges – evangelizált

---

német nyelven írták, de már Szlovákiában is készült egy magyar fordítás, és egy német nyelvű példányt Budapesten fordítottak le. (Forrás: http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/au_jegy_1.html)

Dr. Soós Géza külügyminisztériumi tanácsos, a Magyar Függetlenségi Mozgalom nevű ellenállási csoport egyik vezetője 1944 áprilisának végén az Auschwitzi Jegyzőkönyv német nyelvű példányát titoktartás terhe mellett átadta barátjának, Éliás Józsefnek, a magyar református és evangélikus egyházak zsidótérítő-missziós szerve, a később az embermentésben is részt vett Jó Pásztor Bizottság lelkészitkárnak azzal a megbízással, hogy fordíttassa magyarra és gépeltesse le a jegyzőkönyvet, és juttassa el az általa megnevezett személyekhez. Éliás megbízásából munkatársa, Székely Mária 6-8 nap alatt lefordította a jegyzőkönyvet, és gépírási másolatokat is készített. Az okmányokat a zsidóság prominens képviselőihez, vezető magyar politikusokhoz, egyházi vezetőkhez és közéleti személyiségekhez juttatták el. Az Auschwitz Jegyzőkönyvet a nürnbergi per során bizonyítékként terjesztették be NG-2061 szám alatt. (Forrás: Haraszi György: Az égő titok: Az „Auschwitzi jegyzőkönyv(ek)ről” 60 év elteltével habilitációs dolgozat, 2005. Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola)

²³ **Berczky Albert (1893-1966):** református püspök, országgyűlési képviselő. Budapesten, Pápán és Bázelen végezte teológiai tanulmányait. Hazatérve először vidéken volt lelképásztor, majd 1930-tól fővárosi lelkész. 1938-tól megszervezte az üldözötteket mentő szolgálatot, prédikációiban is síkraszallt az elkövetett jogtalanságok orvoslása érdekében. Több református lapot szerkesztett hosszabb-rövidebb ideig, az 1920-as évek második felében Tildy Zoltánnal alapítottak egy közös könyvkiadót *Sylvester* néven. 1929-től a külső-lipót és külső-terézvárosi gyülekezet lelkésze volt, az általa szervezett gyűjtésből épült fel a Pozsonyi úton a Hálaadás-templom 1940-ben. Magyarország német megszállása után aktívan bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba és a zsidómentésbe. A nyilas uralom idején illegalitásban működött, bujdosni kényszerült. A háború után belépett a Független Kisgazdapártba, aminek színeiben 1945-ben beválasztották a törvényhozásba; rövid ideig a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban volt államtitkár. 1947-1948 között az FKGP politikai bizottságának tagja volt. 1948 júliusában a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökévé választották, 1949 és 1958 között a református konvent és zsinat vezetője volt. Tagja volt az Országos Béketanács és a Hazafias Népfront elnökségének is.

1948-ban a református egyház vezetőjét, Ravasz László püspököt, nyílt politikai nyomással félreállították. Ravasz formálisan önként vonult vissza abban bízva, hogy a Rákosi által kiszemelt utód, az ébredési mozgalom karizmatikus lelkésze, a második világháború alatti ellenálló és embermentő tevékenysége révén a baloldallal is jó kapcsolatokat ápoló Berczky Albert tehetséges, szociálisan érzékeny lelképásztor, s egyben az új hatalommal is tárgyalóképes ember, aki az állam és az egyház szétválasztásáról folyó tárgyalások során az egyházi érdekek hathatósabb védelmezőjeként tud majd fellépni. Ezzel szemben 1948-ban olyan megállapodás született, amely az egyházak állami függőségét konzerválta. Az egyházak bevételi forrásainak megszüntetése, az egyházfenntartó rétegek elszegényedése következtében a kommunizmus évtizedei alatt a protestáns egyházak a korábbinál jóval nagyobb fokú anyagi kiszolgáltatottságban éltek. Az egyházi iskolák államosításának kérdésében a mind súlyosabbá váló nyomás eredményeként 1948. június 15-én a református egyház zsinata elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló törvénytervezetet. Kevesebb, mint egy évvel az egyezmény aláírása után, 1949. szeptember 5-én az Elnöki Tanács rendeletben törölte el a kötelező iskolai hitoktatást is.

1951-ben az egyházak teljes körű állami felügyeletére, ellenőrzésére létrehozták az Állami Egyházügyi Hivatalt. Jóllehet mindez sértette az egyezmény szellemét, az egyházvezetés nem emelte fel a szavát, sőt nemegyszer elébe is ment a hatalom követeléseinek. (pl. épületek átadása, oktatási, diakóniai intézmények felajánlása, egyházi egyesületek „önkéntes” feloszlása). Az új egyházvezetés nemcsak statisztált az egyházi intézményrendszer felszámolásához, hanem a párt igyekezett a belső egyházi ellenállás megtörését is kényszernyugdíjazások, kényszerát helyezések formájában az egyházvezetésre bízni. A református egyházban 1952-ben lépett életbe a Missziói Szabályrendelet, amely központosított és ellenőrzött keretek közé szorította és gyakorlatilag teljesen ellehetetlenítette a missziós munkát. A központi felügyelet alá helyezéssel az új egyházvezetés hatásköre alá vonta az ébredési mozgalmakat, szervezeteket is, s így rövidesen éppen az ébredésből érkezett egyházi vezetők indítottak támadást az ébredési mozgalmak ellen, és számolták fel

egyszer Pápán, és Bereczky később úgy mondta, hogy az ő igehirdetése nyomán jutott hitre. És aztán eljutottak odáig, hogy Jani bátyám vette feleségül a lányát, Bereczky Piroskát. Teológus korban kerültek össze, és aztán mind a ketten eltávolodtak az Evangéliumtól – el is váltak.

Aztán... hát hogy mondjam, ebbe a barátságba halt bele édesapám. Amikor Bereczky Albert püspök lett, ő vezette, fordította egyházunkat a baloldali útra. Édesapám nagyon jó barátságban volt Szabó Imre esperessel,²⁴ akinek a veje a nemrég meghalt Szabó Imre, és az unokája a Szabó püspök. Így aztán igazában abban omlott össze édesapánk, amikor az egyik legjobb barátja kinyírta a másik legjobb barátját; mert abban az időszakban Imre bácsit kirakták Pestről – hát az csak püspök közreműködésével ment. Mikor indult Bujra, szállt föl a vonatra, akkor régi barátai közül csak édesapám ment ki az állomásra elbúcsúzni tőle. Ez a feszültség felőrölte az egészségét. És sokáig Bereczky atya próbált őrá támaszkodni teológiailag, úgyhogy ő sokszor még velem szemben is védte ezt a békemozgalom-dolgot. Én mondtam, hogy hiába őrizzük az emberek külső életét, ha közben elkárhoznak, ő meg mondta, hogy „halottakat nem lehet evangelizálni”.

---

intézményeiket. Bereczky püspök azon az állásponton volt, hogy az egyház a Horthy-korszakban eljátszotta a prófétai tiszt jogát. Kidolgozta a „hitben való engedelmesség” és a „keskeny út” teológiáját, amely szerint „oda kell mennünk, ahová visznek, mi eljátszottuk a jogunkat a prófétai kritikára, s nekünk nem lehet más feladatunk, mint hálás és abszolút engedelmesség a hatalomnak”.

1955-ben fiatal református lelkészek egy csoportja a Budapesti Református Teológiai Akadémián hitvalló nyilatkozatot fogalmazott meg. 1956 nyarán 160 lelkész aláírásával tárgyalási javaslatot terjesztettek fel az egyetemes konvent elnökségének az egyházi élet megújításáról. Október 31-én a Református Megújulási Mozgalom lemondásra szólította fel a kompromittálódott egyházi vezetőket és felkérte Ravasz Lászlót, hogy térjen vissza újból régi beosztásaiba. A szabadságharc vérbe fojtása után azonban ez már nem történhetett meg. 1957-ben az újra megszilárduló állampárti diktatúra az ÁEH előzetes engedélyéhez kötötte az egyházi összejövetelek tartását, egyházi körlevelek kiadását, sokszorosítását. A lemondott vezetőket visszahelyezték állásaikba, és kemény megtorlást indítottak a megújulási mozgalom résztvevői ellen. (Forrás: Kiss Réka: Protestánsok lehetőségei Magyarországon – az „oszd meg és uralkodj” elve és gyakorlata; Budapest, 2006.)

24 **Szabó Imre** (1891–1955): református esperes, 1923–1951-ig a Budapest Fasori Református Egyházközösség lelkésze. Az első világháború végén a fővárosban segédlelkész volt a Kálvin téri templomban. A Fasori Református Gyülekezet lelképásztori tisztségébe 1923-ban iktatták be, 1931 decemberében az alakuló Budapesti Református Egyházmegye esperesévé választották. Nevéhez fűződik a Julianna Református Iskola és a Lónyay utcai Református Gimnázium létesítése. 1932-től a Budapesti Egyházmegye első esperese volt. A második világháború idején, 1944 októberében a Julianna Iskola alagsorában menedékhont létesített mintegy 40 keresztyén és zsidó gyermek számára, akik a fajüldöző zsidótörvények miatt életveszélyben voltak. 1944. június 16-án, a Budapesti Református Egyházmegye közgyűlésén elmondott esperesi jelentésében kérte a kormányt, állítsa le a zsidók gettóiban való elkülönítését és deportálását. 1948-ban az Országos Református Lelkészi Egyesület és az Országos Presbiteri Szövetség elnöki tisztről lemondott, mert látta, hogy nem képes megakadályozni az iskolák államosítását. 1951-ben lemondott esperesi tisztségéből, és egyháza kormányzati nyomásra Buj községbe helyezte. Itt volt lelkész 1955-ben bekövetkezett haláláig. (Forrás: Honismeret, 2003. 02. 11.)

De aztán ő már egyre betegbb lett, sokáig a Bethesda Kórházban volt hipofízis tumorra. Aztán eltávolodott Bereczky atyától. Egyszer jött valaki a közbenjárását kérni: „Nem tudja kedves, hogy én már régóta nem vagyok protektor?” '54-ben halt meg, 66 évesen. Bereczky temette. Nyilván visszaemlékezett a régi áldásokra, és mondott minden szépet, minden jót, de alighanem meg volt könnyebbülve, hogy nyugodtabban csinálhatja tovább a dolgait. Azt hiszem, Bereczky optimista és naiv volt egyszerre: úgy érezte, hogy ő menti az egyházat ezzel, hogy balra húzza. Valaki kérdezte egyszer, hogy miért nem csinál egy hitvalló egyházat.²⁵ Azt mondja: „Hát kivel?” Hát én azt hiszem, Niemöller²⁶ se nézte nagyon, hogy kivel, hanem azt, hogy az Úrral.

---

²⁵ **Hitvalló Egyház** („Bekennende Kirche”): így nevezték szervezkedésüket Németországban Hitler uralomra jutása után azok az evangélikus, református és uniált egyházakhoz tartozó keresztyének, akik nem akartak szabad folyást engedni a nemzetiszocialista eszmék térhódításának az egyházban. 1934. május 29-31. között Wuppertal város Barmen nevű kerületének református templomában hitvalló zsinatra gyűltek össze egész Németország 18 tartományi egyházából 138-an, akik úgy érezték, hogy az egyház egyes vezetői a hitvallásokat nem védik, hanem megszegik. Az állásából felfüggesztett evangélikus lelkész, Hans Asmussen előterjesztett egy közös nyilatkozatot, melyet a három felekezet – evangélikus, református, uniált – képviselői megtárgyaltak, és együttesen módosítottak. A Barmeni Teológiai Nyilatkozatot a küldöttek egyhangúan elfogadták. (Forrás: <http://www.evangelikus.hu/teologia>)

Részlet a Barmeni Teológiai Nyilatkozatból (Benczúr László fordításában):

„1. Jézus Krisztus a Szentírás róla szóló bizonyágtétele szerint Istennek az az egyetlen szava, akire hallgatni, akiben életünkben és halálunkban bízni kötelesek vagyunk.

2. Jézus Krisztusban Isten bűneink bocsánatát adja, de ugyanakkor hasonló komolysággal jelenti be általa nagy igényét egész életünkre. Általa a világ minden istentelen megkötöttségéből boldog felszabadulásra jutunk, arra, hogy szabadon és háládatosan szolgáljunk minden teremtményének.

3. A keresztyén egyház olyan testvérekből álló közösség, amelyben Jézus Krisztus az igében és a szentségekben jelenlevő Úrként cselekszik. Mint a kegyelemben részesült bűnösök egyházának az a feladata, hogy hitével is és engedelmisségével is, igehirdetésével is, de életformájával is a bűnös világban arról tegyen tanúbizonyságot, hogy egyedül Jézus Krisztus tulajdona az ő vigasztalásából és az ő irányítása szerint él, és akar is élni, várva az ő újra megjelenését. (Fekete Károly: A Barmeni Teológiai Nyilatkozat – Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához; cit. Dr. Reuss András, *Evangélikus Naptár* 2004)

²⁶ **Martin Niemöller** (1892-1984): német evangélikus lelkész, teológus, a Hitvalló Egyház vezető tisztségviselője. 1933-ban természetes volt számára, hogy Hitlerre szavazzon, de nagyon hamar rádöbbsent, hogy a nácik mit tesznek – többek között – kikeresztelkedett zsidó honfitársai ellen, valamint az egyházak náci ellenőrzéséért. Az 1933 áprilisában kibocsátott ún. árja-rendelet után Niemöller nemcsak felemelte szavát a jogszabály ellen, hanem az egyes tartományi egyházakban jelentkező lelkészmozgalmakat összefogva megalapította a birodalmi szintű „Pfarrernotbund”-ot, azaz a Lelkészek Szükségsvövetségét. Az „árja-rendelet” mindenkit alacsonyabb rendűnek minősített, akinek a szülei vagy nagyszülei között akár csak egyetlen nem-árja is akadt. A Lelkészek Szükségsvövetség és néhány hasonló csoportosulás képezte az 1934-ben Barmenben alakult Hitvalló Egyház magját.

1934-ben a protestáns egyházi vezetőket is meghívták egy Hitler tiszteletére rendezett fogadásra. A Führer így „üdvözölte” őket: „Törődjenek az egyházzal, de a német nép miatti aggodalmat hagyják meg nekem!” Niemöller erre így válaszolt: „A népünkkel szembeni felelőséget valaki más helyezte a lelkiismeretünkre. Ön ezt nem vonhatja meg tőlünk!” 1937-ig negyven esetben kezdeményeztek eljárást Niemöller ellen, prédikációit

Édesapámmal nem nagyon lehetett vitatkozni, annyira igaza volt mindenben. Így mondták róla: „ő, aki szereti az Urat teljes elméjével”. Jolánka néni – édesanyám húga – azt mondta róla: „ő azt kapta az Úrtól, hogy végig tudja gondolni a dolgokat”.

Belmisszió, ébredés

A belmissziói mozgalom, az ébredés²⁷ – édesapám ebben nőtt fel, mert már a dédapám is ennek a munkása volt: nemcsak terjesztette a Bibliát, hanem hirdette is.

---

rendszeresen jegyzetelték a Gestapo besúgói. 1937. július 1-jén letartóztatták és „a Führer személyes foglyaként” a Berlin melletti Sachsenhausen koncentrációs táborába szállították. Hét évet töltött először Sachsenhausen, majd 1941-től Dachau koncentrációs táborában.

A háború után a Német Protestáns Egyházak Tanácsának helyettes elnökeként és az egyházak külügyi ügyeivel foglalkozó hivatal vezetőjeként tevékenykedett. Az Egyházak Világtanácsa 1961-ben hat elnökének egyikévé választotta. 1945 után békeaktivistaként kampányolt a nukleáris fegyverkezés ellen is. Ő mondta: "Először a kommunistákért jöttek el, és én nem tiltakoztam, mert nem voltam kommunista. Aztán a szociáldemokratákat vitték el, és én hallgattam, mert nem voltam szociáldemokrata. Mikor a szakszervezetisekért jöttek el, nem tiltakoztam, mert nem voltam szakszervezetis. Később a zsidókat vitték el, de én hallgattam, mert nem voltam zsidó. A végén értem is eljöttek, de már nem volt, aki tiltakozzék."

Amikor Niemöller 1953-ban Magyarországra látogatott, a budapesti Református Teológián Bereczky püspök jelenlétében a Barmeni Nyilatkozatról beszélt a hallgatóságának. Két évvel később Niemöllert ugyanitt díszdoktorrá avatták, s az ünnepség alatt ellenzéki magyar teológusok eljuttatták neki és más külföldi vendégeknek azt a „Hitvalló Nyilatkozatot”, amely – Niemöller korábbi látogatásának hatására – a Barmeni Nyilatkozat mintájára készült. (Forrás: <http://weltler.wordpress.com>, Evangélikus Élet, 2005. október)

Részlet a **Hitvalló Nyilatkozatból**: „Valljuk, hogy az egyház azért van, hogy a világot evangélizálja. Az egyház a missziói szolgálatról soha, semmi körülmények között nem mondhat le. Amennyiben lemond, létének értelmét adja fel. E küldetés tartalmilag Isten élő Igéjének hirdetését jelenti, amelynek középpontjában Jézus Krisztus kereszthalálának és feltámadásának ténye áll. Ezt a szolgálatot be kell töltenie az egyháznak, akár igényli a világ, akár nem. E feladatát be kell töltenie akkor is, ha esetleg a világ, illetve az államhatalom akadályozná, vagy egyenesen megtiltaná. Ebben az esetben kerülhet az egyház illegalitásba, s léphet akaratlanul is a mártír egyház, a szenvedő egyház útjára. A Szentírásnak és történelemnek egybehangzó tanítása az, hogy amikor az egyház komolyan vette missziói küldetését, mindig üldözésben és szenvedésben volt része. A Krisztus szenvedéseiben való részesülés az egyház kiváltsága, s ennek elkerülése legtöbbször csak júdási úton, a Krisztus elárulása útján volt lehetséges.” A Hitvalló Nyilatkozat aláírói: Bárczay Gyula, Debreczeni István, Dizsery Sándor, Hegedűs Loránt, Molnár Miklós, Németh Géza, Pánczél Tivadar, Pásztor János, Szabó Zoltán.
(Forrás: <http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/161/>)

²⁷ „A felvilágosodás, s ezzel kapcsolatban a racionalizmus, majd a liberalizmus (...) és egyéb materialista irányok egyre jobban idegenítették el a magyar protestánsokat az egyháztól és a keresztyénségtől. (...) Nemcsak azokat vesztették el a protestáns egyházak a legújabb korban, akikben kialudt a hitélet tüze, hanem sok helyen azokat is, akik komolyan vették a Bibliát, s vágytak a mélyebb keresztyén életre. (...) E nagy veszteségeknek legfőbb oka az volt, hogy az egyházakban megerőtlenedett a missziói lélek, elhalványultak a reformáció által napfényre hozott bibliai igazságok és elvek. De a XIX. század második felében elsősorban a budapesti reformátusok közt egyre nagyobb erővel indul meg a hitélet megelevenedése s ennek nyomán a missziói tevékenység. Az új irányt, mely magában az egyházban akarja az evangélium erőit élő és ható tényezőkké tenni: belmisszióknak nevezik. Elsősorban van Andelnek, a skót szabad egyház Pestre küldött zsidó misszionáriusának az igehirdetése támaszt ébredést úgy a reformátusok, mint az evangélikusok közt. Ez **ébredés** nyomán alakul meg az első nevezetes belmissziói intézmény: a Protestáns Árvaház. (...) Az ébredés támasztotta

lelki hullámozgás második eredménye volt a német református leányegyház megszületése, s ennek kebelében a Bethesda kórház alapjainak megvetése. Ez alkotások úttörő és fenntartó munkájában id. Biberauer Tivadar buzgósága járt elől. Egy másik ébredési mozgalom id. dr. Szabó Aladár, előbb budapesti teológiai tanár, később budapesti lelkész fellépésével indul meg, aki más magyar talajon, magyar szellemben indítja meg a belmissziói munkák sokféle fajtát hazánkban, s hirdeti az ébresztő, megtérésre hívó evangéliumi igazságokat szóval és írásban. Sokat jelentett egyes "világiak", köztük Szilassy Aladár csatlakozása és szolgálata e téren. Ifj. Victor János, a magyar evangéliumi diákmozgalom önzetlen harcosa újabb lendületet ad a missziói lélek hódításainak. Mindezek a megmozdulások azonban, bár a vezetők a történelmi egyházakhoz való ragaszkodást erősen hangsúlyozták és a gyakorlatban is megvalósították, úgy a racionalista és liberális irányú, mint az orthodox, konzervatív szellemű egyházi vezetők részéről többnyire erős ellenállással, sokszor gúnyval, éles támadásokkal is találkoztak." (Ifj. dr. Szabó Aladár: A magyar protestánsizmus története; *Magyar Protestáns Almanach*, 1933.)

A belmisszió gondolatával Filó Lajos (1828-1905), Révész Imre (1826-1881) és Czelder Márton (1833-1889) már az 1850-es években foglalkoztak. Szabó Aladár és lelkész társai az árvák és a gyermekek körében végeztek eredményes munkát, ennek köszönhetően alakult meg a Protestáns Országos Árvaegylet és indult be a vasárnapi iskolai munka. Szilassy Aladár (1847-1924), Kecskeméthy István (1864-1938) és társai a pesti teológus diákokat és a tanuló ifjúságot célozták meg, melynek eredményeként 1883-ban létrejött a Budapesti Református Ifjúsági Egyesület. Azok a fiatalok, akik itt ismerkedtek meg a belmisszióval, később több más egyesületben lettek az ébredés hordozói. A Lórántffy Zsuzsanna Egyesület 1892-ben kezdte meg ténykedését; különösen a nők és a gyermekek között végzett rendkívül értékes munkát. Az ezt követő években már több társaság és egyesület alakult meg, ennek következménye lett, hogy 1900-ban létrehozták a Belmissziói Országos Egyesületet, amely a most már létjogosultságot nyert és egyházilag is támogatott belmissziói munkát volt hivatott összefogni. A századforduló után gombamód kezdtek szaporodni az újabb és újabb egyesületek, a belmissziói mozgalmat azonban több oldalról is támadás érte, az egyesületek többsége válságba jutott, de akadtak olyanok is, amelyek képesek voltak megújulni. Ezek közé tartozott a Bethánia Egylet is. 1928-ban, Sallay István (1888-1940) irányítása alatt új lendületet kapott az evangelizációs munka. 1940-ben Alcsúton létrejött a Lelkiszolgálat Háza; ezen a telepen később számos konferenciát tartottak, és itt indult be 1948-ban egy bibliaiskola is. A negyvenes évek végén, amikor az ébredés kiteljesedett és országos méreteket öltött, a hivatalos egyház képviselői jónak látták szervezeti keretekbe önteni az evangelizációs munkát. Megalakították a Missziói Munkaközösséget, ám ebbe a bethániások közül alig kerültek be néhányan. Az időközben felmerült problémák tisztázására több ízben összegyűltek az egyház és a Bethánia vezetői, elfogadható megoldás azonban nem született, végül állami és egyházi nyomásra valamennyi missziós szervezet kénytelen volt munkáját beszüntetni, s tagságát feloszlítani. Az ezt követő időszakban mindazok, akik eddig a lelki megújulás hordozói voltak, lassan az egyházi élet perifériájára szorultak. Többen betagozódtak a gyülekezetükbe, mások viszont titokban folytatták a megkezdett munkát (voltaképp ők azok, akik a folytonosságot képezik az ébredés szolgálatában), némelyek kisegyházakhoz csatlakoztak, míg mások teljesen félreálltak.

A Bethánia mellett néhány jelentősebb egyesület és szervezet is kivette részét a belmissziói munkában. A Vasárnapi Iskolai Szövetség azzal a céllal alakult, hogy segítse a gyermekek evangelizálását, hitbeli növekedését. Munkatársai összejöveteleket tartottak a legkisebbek számára, folyóiratot adtak ki. Az ötvenes években a szervezet megszűnt, 1989-ben újra alakult. A Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetséget (MEKDSZ) 1904-ben alakították keresztény fiatalok. Igen élénk munkát végzett az ifjúság körében, számos konferenciát szervezett, evangéliumi lapot adott ki. Később nevét Magyar Diákok Pro Christo Szövetségre változtatta. Az egyesület 1949-ben megszűnt, azonban 1978-ban ismét megkezdte munkáját. 1989-től pedig hivatalosan is újra alakult. A Keresztény Ifjúsági Egyesületet (KIE) azzal a nyilvánvaló céllal hozták létre 1883-ban, hogy az ifjúság minél szélesebb rétegéhez eljuthasson az evangélium. Számos tábort, konferenciát szervezett, diákkörei igen népszerűek voltak. Az ötvenes években hatóságilag beszüntették, 1991-től folytatja korábbi tevékenységét. A Soli Deo Gloria Szövetség (SDG) református diákszervezet, amely 1921-ben jött létre. Különösen az ifjúság körében volt igen népszerű; egyik vezéregyénisége a később emigrációba kényszerülő Soós Géza volt. Balatonszárszón konferenciatalepet működtetett, ahol igen sok fiatal jutott élő hitre. Az egyesületet 1949-ben betiltották, 1990-ben újraindult. A Felső Evangéliumi Diakonissza Egyesület evangélikus háttérű szervezet, amely 1924-ben alakult. Főként a diakóniai munkára fektette a hangsúlyt, de igen sok lelki konferenciát, csendesnapot szervezett. Emellett a kiadói tevékenysége is említésre méltó. 1989-ben az egyesület újjá alakult. (Forrás: *Historia Ecclesiastica*; <http://www.confessio.eoldal.hu/cikkek/a-magyar-belmisszioi-mozgalom.html>)

Édesapám ennek a belmissziói mozgalomban csak egy nagyon jó formáját találta meg.

A teológiát ugye, mindenki elvégezheti, de a lelkészi oklevél mellé nem mellékelik a hitet, teljesen hit nélkül is lehet lelkész valaki. Az első háború előtti időkben, de még utána is ez egy jó állás volt, különösen falusi, szegényebb családoknál; a földet nem akarták osztani, s ha két fiú volt, akkor az egyik menjen tanulni. Mit tanuljon? – hát teológiát, menjen papnak, akkor tiszteletesnek fogják szólítani. Nyilván ez fokozódik oda, hogy minél kevésbé hittel van valaki, annál többre tud előrejutni külsőképpen: nagyobb gyülekezetbe, magasabb tisztségbe. Két könyökkel... ugye, aki nem teszi össze a kezét, annak a két könyöke szabadon van. Így hát sok tisztségviselő fújt arra, akinek élő hite volt: „Miért, ti különbek akartok lenni, mint mi?”

Már teológus voltam, mikor elmentünk pár barátommal kirándulni a Börzsöny hegységbe, s egy lelkész bácsinál bejelentkeztünk, hogy szeretnénk itt aludni az éjjel. Ő be is fogadott – egy ónáló, kettő meg a presbiternél. Énrajtam sötét hosszúnadrág volt, ő adott rám egy zakót, hogy az esti áhítatot tartsam meg én a templomban. És utána, ha már benne voltunk a témában, megkérdeztem: „Nagytiszteletű úr, lenne itt a faluban már valami nyoma az ébredésnek?” Azt mondta: „Nincs, hál’ Istennek, ezektől a neuraszténiás bethánistáktól mind ez ideig megmenekültünk”.

Ez volt a lelki színvonal! Persze, hogy rettentően felháborodtak, hogy valakik azt mondták, „Térj meg!” – hát mi az, hogy térjek meg? Az sokkal később történt: Németországban, valami táborozáson egy magyar lelkésszel ültünk együtt, aki nem tudott németül, meg egy német kislánnyal. Azt mondja nekem a barátom: „Kérdezd már meg, hogy mikor tért meg!” – hát kérdezem, s teljesen elképedt: „Hogy mi van? Was? – persze különböző értelmei vannak egy-egy szónak. Úgyhogy ebből jött a feszültség, meg hát egyáltalán, az ébredés, a belmisszió változtatni akart valamit, és nagyon sokan húzódoznak bármiféle változástól: „Jól van így, ahogy van”.

Aztán külön érdekessége volt ennek, hogy akkor jött Erdélyből Ravasz László, aki igen öntudatos ember volt. Ő a kolozsvári egyházkerület püspöke volt, és meghívták Pestre Kálvin téri lelkésznek, aztán mondta, ő jön, de csak akkor, ha püspök is lesz.

De ő az Evangélium alapján állt, úgyhogy támogatta a belmissziói mozgalmat. Volt egy érdekes jelszava, hogy „a belmissziót egyházasítani, az egyházat belmissziósítani”. Tudniillik a belmissziói mozgalom az egyházban nem nagyon kapott helyet, leginkább egyesületekben működött. Volt a Bethánia meg az ifjúsági egyesületek: a KIE, a MEKDSZ, később az SDG – és Ravasz László szerette volna, hogy ezek egyházi munkákká legyenek. Szomorú, hogy végül ezeket kinevezték egyházi munkáknak – már '50-ben –, de meg is szüntették. Úgyhogy az egyesületek, mozgalmak vezetői kaptak konventi, zsinati tisztségeket, de munkát nem végezhettek.

A Bethánia főtitkára volt Szikszai Béni bácsi²⁸; neki is készítették a konventi irodán íróasztalt – telefonnal, titkárnökkel –, de aztán látta, hogy ez mire megy ki, és akkor elment erdei favágónak, szó szerint favágó munkás lett. Volt ő egy időben gyári munkás is. Mindenesetre függetlenül hirdethette az igét, senki se ütött a fejére.

Ezek az egyesületi csoportok lényegében megújították a református egyházat. Nem tudok olyan mozgalmat, amelyik ne az ébredés munkáját végezte volna, csak különböző stílussal meg intenzitással.

---

²⁸ **Szikszai Béni** (1909-1985): a Bethánia Egylet főtitkára. Abonyban született, szülei az értelmes fiút kereskedelmi iskolába járárták, ahol érettségizett is. Érettségi előtt tüdőbetegséget kapott; a testi-lelki válságban kapott édesanyjától 18. születésnapjára egy Bibliát, amelyet kezébe vett és nem tudta letenni: „... elolvastam, letettem a könyvet és azt mondtam, hogy ami ebben a könyvben írva van az igaz, és én erre ráteszem az életemet.” A Bethánia CE Egylet utazó titkára lett, ez a feladat a missziói munka perspektíváját nyitotta meg előtte. Későbbi apósával, Sallai Istvánnal, aki a Bethánia főtitkára volt 1940-ig, akitől ő vette át a főtitkári stafétabotot, igen szoros testvéri és baráti kapcsolatba került.

1949-ben, amikor a Bethánia Egyesületet megszüntették, azzal a cselrel folyamodtak a hívők megértéséhez, hogy csak átnevezésről van szó, nem megszüntetéséről. A Bethánia név gyülekezeti közösség névvé változik, egyébként nem változik semmi. Szikszai Bényt a megszüntetéskor a református Konvent bízta meg az evangélikációs bizottság vezetésével. 1950-ben viszont minden ígéret ellenére társadalom és államellenesnek ítélték ezt a munkát azok, akiket a kommunista diktatúra kollaboránsaiként az egyház élére állítottak, s megkezdődött az üldözés. Szikszai Bényt nem alkalmazták sehol. Családját alcsúti parasztnál vállalt bér munkákból igyekezett eltartani. A kitelepítést megelőzve Sallai Eszter (a korábbi jóbarát, főtitkár leánya) tanyasi tanítónő otthonában találtak befogadó szeretetet és egyszerű életlehetőséget. Favágó lett az erdőgazdaságban s örült ennek a munkának is. Irtotta a bozótot és vágta a fát, hordta a vállára nehezedő terhet. Felesége hirtelen meghalt, ott maradtak árván. Aztán a jóval fiatalabb tanítónő elfogadva az Istentől adott helyzetet összeházasodott a megárvult főtitkárral. Amikor módjuk volt elmentek a szétdobált közösség kiscsoportos alkalmaira, s a hatvanas években újra kereste a kapcsolatot a régi testvérekkel, hirdette az igét sokfelé az országban. (Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/f-e-n-y-s-u-g-a-r/ujzag/cikk/mutat/4651/?i=657>)

A megtérés egy igéhez kapcsolódik, ez egy komoly teológiai-nyelvészeti kérdés. Milyen nyelven mondja, vagy érti az ember? Magyarul azt jelenti [*a „megtér” ige – a szerk.*], hogy arra mentem, most erre jövök. Irodalomban elég gyakran fordul elő: „a hajó megtér a kikötőjébe”. Na most, az ószövetségi megtérés, a *sub* nagyjából ezt jelenti, csak lelki vonatkozásban: Izrael elment az Úrtól bálványokat imádni, és a próféták azt mondták: „Térjete meg, térjete vissza, a Baál-templomból térjete vissza az Úr templomába!” Az utolsó próféta, Keresztelő János is így hirdette. Lukács Evangéliumában apróra le van írva, hogy ő hogy magyarázta el, hogy kell megváltoztatni az életet: akinek két ruhája van, adja oda, akinek élelme van, adja oda, a katonák, a vámszedők ne kérjenek többet, stb. Tehát az Ószövetség szintjén ez egy életmód megváltoztatás.

S az Úr Jézus... az megint egy külön, izgalmas téma, hogy ő beszélt-e görögül – szerintem igen, de ahogy legalábbis leírták az evangelisták görögül, az a *metanoia*, egy gondolkozás megváltoztatást jelent: után-gondolni, de nem újra átgondolni, hanem *valaki után* gondolni, magyarul valakinek egyszerűen igazat adni. Ugye, ha ő a megváltásom dolgát el tudta gondolni, és véghez tudta vinni, akkor neki mindenben igaza van. Ez az újszövetségi megtérés. Az ókorban is már fordították latinra az Újszövetséget, de Hieronymus a Vulgata néven kézen forgó fordításában nem talált igazán kifejezést se az ó-, se az újszövetségi „megtérés”-re, úgyhogy vagy *contritio*-t írt, ami töredelem, bűnbánatféle összevissza törés, vagy egyenesen azt, hogy *paenitentiam agere*, vagyis bűnbánatot tartani.

Ebből lett aztán a reformáció korában a kétféle értelem. Luther foglalkozott a héber-görög szöveggel, de azért mégis alapjában a Vulgataból fordított németre, és így ő azt írta a megtérésről, hogy „Busse zu tun²⁹” – ez a *contritio*, ez mind a két latin kifejezés. És ezért Luther azt hirdette, hogy minden nap meg kell térti, és ebben, ha így érti a szót, igaza is van: minden nap van szégyellnivalónk. De Kálvin – még előtte Zwingli – sokkal inkább görögből indult ki, és azt mondta, hogy az Úr Jézushoz fordulni, ez a megtérés: az ő kegyelmét elfogadni, s ebben örülni – és ezt nyilván csak egyszer lehet, egyszer s mindenkorra. Ezt a mi gyönyörű hitvallásaink, a

---

²⁹ ApCsel 17, 30: (... parancsolja Isten) mindenkinek mindenütt, hogy megtérjenek. (szó szerint: „tarsanak bűnbánatot”)

Heidelbergi Káté, a Második Heidelbergi Hitvallás nagyon szépen kitárgyalják. De hát az egyházi életben ez feledésbe ment, és ezért jött fölháborodás a belmisszió üzenetére.

A belmisszió, az ébredés üzenete ugyanis azzal kezdődik, hogy én eddig nem jól gondolkoztam. Ecsedy Aladár bácsi Tahitótfalusi lelkész volt.³⁰ Kölyökkoromban hallottam egy prédikációjában ezt az illusztrációt. Az öreg bácsi meg a felesége elkezdik olvasni a Bibliát. Olvassák egy darabig, aztán azt mondja az öreg, hogy „Te, asszony, hogyha ennek a könyvnek igaza van, akkor nekünk nincs igazunk”. Na, olvassák tovább-tovább. Azt mondja az öreg megint: „Te, asszony, ha ennek a könyvnek igaza van, akkor mi el vagyunk veszve”. De azért csak tovább olvassák, s végül azt mondja: „Te, asszony, ha ennek a könyvnek igaza van, s most már tudom, hogy igaza van, akkor mi meg vagyunk mentve”. Szóval ezen keresztül kell menni: hogy én el vagyok veszve. Ez az emberi természetbe nagyon bele van írva, hogy én szerezzem meg, ami kell – akár a mennyek országát is –, én érdemeljem ki, én adjak áldozatot érte. Az összes világvallás – az iszlám, a shinto, a buddhizmus és a római katolicizmus is – belecsúszik ebbe: arról beszél, hogy ember, ezt meg ezt csináld, és eljutsz Istenhez. Egyedül a Biblia beszél arról: ember, vedd észre, hogy mit csinált Isten, és hogy ő jött hozzád. Tehát a kezdeményezés és az eredmény egyedül az övé, ezért a dicsőség is egyedül az övé. Ez volt Kálvin nagy felfedezése: azért Istené egyedül a dicsőség, mert nemcsak a megváltás munkáját vitte véghez, de bennem is ő viszi véghez, hogy én azt elhiggyem, és a hálaadást is ő csiholja ki belőlem. Csak hát ehhez csakugyan azt kell mondani, hogy én eddig nem jól gondolkoztam, és hát ezt, különösen, aki már egyházi tisztségre, tekintélyre eljutott, az nagyon nehezen mondja ki.

Az volt az érdekes, hogy a belmisszió mozgalom az egyházban fekete bárány volt, de a második háborúval Isten úgy megrázta a magyar népet, hogy könnyebben

---

³⁰ **Ecsedy Aladár** (1902-1990): református lelkész. 1925-ben végezte el a budapesti Teológiai Akadémiát. 1924-től 1929-ig – Biberaurer Richárd igazgató hívására – a budapest Bethesda Kórház lelkésze volt, ahol a betegek körül végzett lelkészi munkán kívül a diakonissza és belmissziói munkát szervezte, vezette. Tildy Zoltán hívására és utódként került a tahitótfalusi gyülekezetbe, amelynek 32 éven át lelkésze volt. Szolgálatát jelentős részét az ébredésnek, az evangélizációnak, az országos gyermekmisszióknak és sajtószolgálatnak szentelte. (Forrás: <http://www.tahitotfalu.hu/portal/index.php?oldal=falutortenet>)

fogadták el azt, hogy mi rosszul csináltuk, és könnyebben fedezték föl örömmel, hogy de Isten elintézte – és ezért lett ebből népi méretű ébredés. Több ezres ifjúsági konferenciák voltak – Balatonszárszón is meg Alcsúton a Bethániában –, és minden gyülekezetben evangelizációk voltak és megtérések, és imaközösségek, bibliakörök alakultak. Kivéve Hejcén. Az akkori lelkész volt itt az egyházmegyei missziói előadó, aki kijelentette: „Hejcén egy missziós van, egy evangelizátor van, és az én vagyok”. Nem engedett ide senki vendég igehirdetőt, evangelizátort.

Mióta lelkész vagyok itt, majdnem minden évben volt hetes evangelizáció; hát én hívtam mindenkit, és imádkoztunk érte, hogy itt áldja meg az Úr. Sok helyen volt probléma belőle, az biztos, és az egyesületi szervezésben jött ki az eredmény: ugye, beléptek ebbe vagy abba az egyesületbe, akik elkezdtek hinni, és sokszor a lelkész kiprédikálta őket, kiátkozta őket – ők meg elítélték a hitetlen lelkészt. Volt egy nagyon kedves néni Szirmán, akit állandóan kiprédikált a pap. De azt mondta, neki ott a helye a gyülekezetben. „Mondjon a pap, amit akar, de a Biblia a kezében van, felolvassa ő is, én is olvasom tovább, nem számít, hogy ő mit mond énrám. Amíg ott vagyok, a többiek is azt mondják, hogy menjünk mi is a gyülekezetbe”. Ravasz László mondta egyszer: „Kérem, a legbutább és leghitetlenebb pap is felolvassa a textust”. Hát érdemes ott lenni.

Anya

Édesanyám Kassán született, százhusz éve lassan. Nagy élményem volt, hogy egy jó éve presbiteri konferencia volt itt, közel Kassához, és amellet meghívott a kassai lelkész igét hirdetni. Megindító volt, hogy abban a templomban, ahova száz éve, lánykorában édesanyám járt, ott szólhattam az igét.

Édesanyám családja Kismányáról származott, ez a Csallóközben van. Nem tudjuk megkeresni az anyakönyvet, mert az egyházközség megszűnt Kismányán, és nem tudom, hol csatolták. Kisbirtokos nemes család volt a Tildy-család. Sok ilyen nevű család volt a faluban, úgyhogy ők nem tudtak számot adni arról, hogy Tildy Zoltánnak rokonsága voltak-e – édesapámon keresztül ismerkedett meg vele család a belmissziói mozgalom keretén belül. A nagyapám postatiszt volt Kismányán, és

mikor őt tették meg Felső-Magyarországi Posta főigazgatóvá, akkor el kellett költözniük Kassára, úgyhogy édesanyám már ott született, és ott nőtt fel.

Négyen vagy öten voltak testvérek. Édesanyám egyik fiútestvére meghalt fiatalon, de a másikkal, Árpád bácsival végig tartottuk a kapcsolatot; ő az 1950-es években halt meg.

Tildy Jolán néni édesanyám húga volt. Mind a kettőjüknek volt gerincbaja lánykorukban, és fűzőt rendeltek nekik, de Jolán néni annyira buzgó tanuló volt, hogy zavarta a tanulásban a fűző, nem hordta – púpos is lett. Édesanyám inkább a hiúság útján ment, és szép szál asszony lett. Jolán néni latin-francia szakos tanár lett, de magánszorgalomból görögből is leérettségizett. Halála után úgy emlegettük, hogy az evangélium mindenese volt: a konventi irodán fordításokat végzett, Bereczky atya csak az ő kekszét tudta megenni, amit ő sütött, hozzánk jött mindig, leckéket segített csinálni – matematikától latinig bármit –, úgyhogy az Úr szolgálatában élte le az életét. Itt fejezte be nálunk aztán. Utolsó napján reggel húztuk az ágyat neki, és én kiemeltem. Nagyon kis madárka volt akkor már, és – igazán csak úgy szokásból – eljajdította magát. És én mondtam neki, hogy „Nincs semmi baj, Jolán néni”. Rám nézett olyan hamiskásan: „De majd lesz” – másnap reggelre elment.

Jolán néni nagyon ambiciózus tanuló volt, ő elment egyetemre, édesanyámnak azonban nem nagyon volt erre kedve, úgyhogy ő az elemi iskola után felső gazdasági leányiskolába járt, ahol nagyszerű háziasszonynak képezték ki. A kassai klarissza apácáknál jártak iskolába, ahol nagyon komoly, szigorú nevelést kaptak. A német nyelvet is komolyan tanulták, s még egy ausztriai klarissza zárdában is voltak kiküldetésben hónapokig.

Aztán édesanyám kapcsolatba került a Diákszövetséggel, amit édesapám vezetett, ő volt az országos utazó titkár. A Felvidéken, egy szilicei konferencián találkoztak össze a szüleim 1914-ben. De akkor nagyapám meghalt Kassán – nem volt tovább miért ott lenni –, és éppen az édesapámmal épülő kapcsolat miatt nem Kismányára mentek vissza, hanem Pestre költöztek, és itt esküdtek meg 1915-ben a Németajkú Református Gyülekezet Hold utcai templomában, mert édesapám ide kötődött. Akkor

a Skót Misszió iskolája még itt volt a Hold utca 4-ben – ami most a Vörösmarty utcában van –, úgyhogy édesapám itt született, és itt volt a szomszédban a templom.

Testvérek

A legidősebb testvérem, Jani teológiát végzett, Karácsony Sándornak volt nagyon ragaszkodó tanítványa, de aztán – ahogy Karácsony Sándor atya meghalt – felhagyott a lelkészi szolgálattal, és irodalmi munkából élt.

Gábor bátyám festőművésznak készült, illetve nem tartotta magát annyira jónak, hogy fessen, hanem úgy gondolta, rajztanár lesz. De hát azért a Képzőművészeti Főiskolára járt három évig. Szegény aztán borzasztóan elszámította magát. Már indult a háború, a német-lengyel háború, s ő azt mondta, ebbe alighanem előbb-utóbb belekerülünk mi is, magyarok, hát ő most jelentkezik önkéntes katonának három évre, körülbelül az alatt fogunk mi bekerülni a háborúba, de ő addigra már leszerel. Hát szegény így volt három évig a fronton, és három évig a Szovjetunióban hadifogoly, a brjanszki erdőben³¹.

Amikor idekerültünk Hejcére, volt itt egy tanító, aki azelőtt ludovikás százados volt, és mondta, hogy ő ismerte Gábort. Ő volt a hadifogolytábor lelke: hogy ne bolonduljanak meg, Gábor szervezett angol nyelvtanfolyamot, színelőadásokat, csillagászati tanfolyamot. Egy literes konzervdobozra rárajzolta a csillagképeket, és az asztalossal csináltatott egy darab deszkába ovális nyílást, hogy az a konzervdoboz ferdén belemenjen, s arra meg a naptárt írta rá. És akkor ennek segítségével csillagos éjszakán minden csillagot meg tudtak találni az égen, hogy melyik merre van.

A tisztársaival nagyon szerettek bridzselni, de hát szigorúan tilos volt a kártyázás a hadifogolytáborban, nehogy valami verekedés törjön ki belőle. És ő kis fakockákra, táblákra ráfestette a kártyafigurákat, és csinált kis állványt hozzá. Négyen leültek, és

³¹ A Brjanszki terület Oroszország európai ország részének nyugati vidékén található, északon a Szmolenszki, délen a Kurszki terület határolja. Közigazgatási központja Brjanszk. A Kelet-európai síkság nyugati részén és a Közép-ország hátság egy kisebb részén fekvő terület a Gyeszna – Oka folyók erdővel borította vízválasztóját és a Gyeszna medencéjének középső szakaszát foglalja magában.

(Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Brjanszki_ter%C3%BClet)

bridzseltek, és azt mondták a szovjet tisztnek, hogy ez egy magyar népi játék. De aztán hallották, hogy a látogató tisztnek az ő tisztük azt mondja, hogy „ezek azt mondják, hogy népi játék, de én tudom, hogy kártyáznak”.

Közben megnősült, és ezért, mikor hadifogságból hazajött, nem tudta folytatni a Képzőművészeti Főiskolát, mert arra pénz kellett volna, és ő nem kért, nem akarta volna az ellátást. Az apósa paplankészítő kisiparos volt, úgyhogy ő oda beállt dolgozni, fellendítette a vállalkozást. Addig csak négyzethálós paplanokat varrtak, ő meg rajzolt szép mintákat, amit mások nem csináltak, s onnantól virágos paplanokat varrtak. Volt két sógora, nagyon intelligensek voltak. Az egyik filozófiai cikkeket írt szaklapokba, a másik a Zeneakadémián oboázni tanult, úgyhogy paplanvarrás közben nagyon magas szintű beszélgetéseket folytattak.

Gábor később az Egyesült Izzóban dolgozott. Volt egy dédnagynénénk, aki nagy fizikus volt; ő jött rá Magyarországon egyedül, hogy lehet fotocellákat gyártani – Gábor ott dolgozott Hédike néni mellett.

Gidó bátyám színész volt különböző helyeken, legvégül a pesti Vidám Színpadon. Dani bátyám két évvel idősebb csak nálam. Ő mérnök volt a Postánál szegény, a központi javítóműhelyben dolgozott, ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy telefonközpontokat üzemelt be szerte az országban. És mire ezt végigcsinálta, addigra bejött a számítógép, internet, úgyhogy aztán még egy-két évig azokat a telefonközpontokat kellett leszerelnie.

Volt egy lánytestvérünk, Lidike, de ő kilencévesen elment szegényke diftériában, akkor még szokás volt úgy meghalni. Édesanyámat annyira megviselte Lidike elmenése, hogy mikor én megszülettem, engem egy darabig kislánynak öltöztetett és nevelt: hosszú hajam volt, vállig érő... a nagy hiányérzetét ő egy kicsit rajtam kipótolta.

Gyerekkor a Szabadság téren

Amikor születtem, még semmi épülete, helyisége nem volt az egyháznak, akkor a Hold utcai németajkú templomban voltak az istentiszteletek. Aztán az Akadémia

utcában bérelte egy nagyúri palotának az egyik földszinti nagytermét a gyülekezet. Ott székek voltak, de azok már az egyházé voltak. Olyan ügyesen megoldották, hogy minden szék hátulján alul volt egy kis polc beépítve, hogy az énekeskönyvet oda lehessen tenni, vagy a Bibliát. 1938-tól '42-ig épült a Szabadság téri templom.³² Hát azt én végigélveztem, különösen, hogy az egyházközség vett egy keskeny filmfelvevőt, és Gábor bátyámra bízta, hogy az építkezés minden mozzanatát vegye föl. Azóta se tudom, mi lett azokból a filmekből. Én sokat lábatlankodtam ott, Gábor engem nagyon szeretett, és a bátyáim közül én is őt szerettem a legjobban.

Zűrösen indult az építkezés, mert nem tudták előre, hogy az egész Szabadság tér a hajdani Újépület, a Neugebäude³³ helyén van, és ott, az egyház telkén a lovassági istálló volt, a trágyadomb. Úgyhogy ott nem tudom, hány méter mélyen fel volt lazulva a talaj, és óriási nagy kubikus munkát kellett végezni. Még akkor nem voltak gépek, hanem csákánnyal, lapáttal vágta a földet, és kis kétkerekű kordékkal lovacsákák húzták föl; csak az első kordé lován ült valaki, a többi ló ment utána simán – öt-hat, nyolc ilyen kordé járt folyamatosan. Én, mint kisgyerek ezt nagyon élveztem,

---

³² A **Szabadság téri Hazatérés temploma** egyszerű homlokzatú, Bauhaus jellegű épület. Története Trianonhoz kötődik. Gyülekezete az elszakított országrészekből ideérkezett, elsősorban királyi tisztségviselőkől alakult ki az első világháború után. Névadásával az elszakított területek egy részének 1938-1940 közötti visszatérését örökítették meg. 1938-ban a főváros a telket a református egyháznak ajándékozta. Az egyháztagok felajánlásaiból és közadakozásból indult meg az építkezés, a kész épületet 1940-ben szentelték fel. A hatemeletes épület homlokzata sima, tagoltságát a kétszárnyú, illetve középső részén az ún. „szalagablakok” elhelyezése adja. Alacsony, kovácsoltvas ráccsal kerített, széles lépcsők vezetnek a főbejáratához, melynek két oldalán márványtábla örökíti meg a "szétszóratásból menekült magyarok" és a túlélőknek az "üldöztetés idején életük kockáztatásával zsidó testvéreik segítő gyülekezeti tagok" iránti hálóját. A templombelső térkiképzése és berendezése a centrális, református "prédikáló templom" típusa, s a két világháború közötti magyaros stílustörekvések jellegzetes példája. A templom tervezői Dabasi Halász Géza és Győry Sándor, belsőépítész Bodor Károly iparművész, kivitelezője Beregszászi M. Dezső építőmester volt. (Forrás: <http://wikimapia.org/1658347/hu/Református-templom-Hazatérés-temploma>)

³³ **Újépület** (Neugebäude), „a magyar Bastille”: eredetileg kaszárnya, majd börtön a mai Szabadság tér helyén. Felépítésére II. József adott utasítást az 1780-as évek elején. Építése 1786-ban kezdődött Hild János vezetésével. A négyszög alakú, rejtélyes alkotmány homokszivattyú közepén emelkedett, ugyanis az akkori város végházai s a megkezdett építmény között még jókora térség terült el, melyet meg nem kötött fővény borított. II. József halálakor a napóleoni háborúk miatt késlekedő munka még nem volt befejezve, az építés folytatásához csak 1814-ben fogtak, s mikor az épület elkészült, az újonnan szervezett ötödik tüzérezred laktanyája lett. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukása után tömegével zárták ide a magyar hazafiakat. 1849. október 6-án az épület falánál végezték ki Batthyány Lajos grófot, az első független magyar kormány miniszterelnökét, majd október 10-én Csányi László kormánybiztos, közlekedési minisztert és október 24-én Perényi Zsigmondot, a felsőház másodelnökét is, valamint a forradalom és a szabadságharc több jelentős személyiségét. A kiegyezés után felmerült az épület nyomda, majd városi árvaotthon céljára való hasznosítása, végül az épületet 1897-ben lebontották. A tér a Szabadság nevet akkor kapta, miután az elnyomás szimbóluma, az Újépület lebontásra került. (Forrás: Budapesti Lexikon II. kötet, Budapest: Akadémiai Kiadó. 1993.)

gyönyörködtünk benne, ott lábatlankodtunk a munkások között. És aztán – hát éppen emiatt, hogy ilyen laza a talaj – egy betonvázás épületet csináltak, tehát vízszintes-függőleges betongerendákból van összerakva az egész, aztán téglából a darabok befalazva. Mikor már az emeletek alakultak, akkor jött édesanyám és magyarázta az építésznek, hogy a lelkészlakást hogyan csinálja, hogy a családnak jó legyen. Egy iparművészeti főiskolai tanár csinálta a belső tervezést, úgyhogy nagyon szép lett belülről a templomhelyiség is: ott van faragott kő, és van vasrács meg festett üvegablakok, és egy nagy alagsori terem, ahol mindenféle előadásokat lehetett tartani. Háború alatt persze ott is bement minden ablak. Egyszer jött egy orosz kiskatona, tele fegyverrel. Benézett a törött ablakon: „Tam bozse!” – hogy ott van az Isten.

A Szabadság téri templom kívülről úgy néz ki máig is, mint egy hatemeletes ház. Ezzel egy időben építették három házzal arrébb az akkori Pénzügyi Központot, ami később, a háború után Kohó és Gépipari Minisztérium lett. A főváros ajándékba adta a telket az egyháznak, de azzal a kikötéssel, hogy a külső képnek olyannak kell lenni, mint a Pénzügyi Központnak. És mivel az műkő burkolattal volt, hát itt is műkő burkolattal kellett a hat emeletet beborítani.

A mi lakásunk volt az egész ötödik emelet. Hétszobás lakás volt: egy ebédlő, egy hall, öt kisebb szoba. Az egyik cselédszoba volt, a bátyámnak volt külön egy szobája, a két utána következőnek egy, és nekünk, a két kicsinek is egy. Fürdőszoba és még külön egy zuhanyozó is volt; a fürdőszoba gyönyörű, nagy ablakkal nézett a Szabadság térre, ott egész panoráma volt. A konyha is ilyen volt.

Szobalány, az mindig volt, a negyvenes években még szakácsnő is. Testvérek voltak, két kunszentmiklósi lány, akikkel nagyon jóba lett az egész család. Aki szakácsnő volt, a Rózsi, azt kitaníttatta édesapám óvónőnek. Az egyházközségnek még volt portása is – ő még csákó kalappal járkált –, és volt egy egyházi, akinek egy velem idős korú fia volt. 11-12 éves koromban ő lett a rossz szellemem, ő tanított tujázni³⁴ is, meg a Dagály utcai fürdőbe belopózkodni is – a kerítés alatt másztunk be, akkor még csak drótháló kerítés volt. Úgyhogy hol engem vert édesapám, és ők

---

³⁴ A villamos ütközőjén lógva utazni.

hallgatták a fölöttünk levő lakásból, hol őt püfölte az édesapja, s akkor mondta a Rózsi szakácsnő, hogy „csiholják a Pistát”.

Főképp a karácsony volt hangsúlyozottan családi ünnep, a húsvét, pünkösd, az gyülekezeti esemény volt, úgyhogy csak mentünk istentiszteletre, de külön családi ünneplés nemigen volt. A bátyáim jártak locsolkodni, de ez engem még nem nagyon érdekelt, meg nem is ismertem lányokat.

Jártunk édesanyámmal a játszótérre: először a Parlament mellé, a Kossuth Lajos térre – ott volt akkor Andrássy Gyula gróf lovas szobra, a körül játszottunk –, később a Szabadság térre. Boldog nyaraink voltak. Édesanyám édesapja Kassán volt kelet-magyarországi posta főigazgató, úgyhogy jómódban éltek, és mikor meghalt, akkor ment édesanyám férjhez. Volt hozománya, és abból vettek egy házat Tahiban. Akkoriban sok pesti református lelkésznek volt itt nyaralója, úgyhogy minden vasárnap reggel istentiszteletre úgy mentünk, hogy az alvégről Leányfalu felé elindultak Kováts J. István professzorék³⁵ – neki hat gyereke volt, három fiú, három lány –, aztán mi csatlakoztunk hozzájuk. Akkor mentünk egy darabig, és ott voltak Muraközy Gyuláék, aki a Kálvin téri lelkész³⁶, meg Sebestyén Bandi bácsiék, aki a

---

³⁵ **Dr. Kováts. J. István** (1880-1965): teológiai professzor, egyházkerületi főjegyző, országgyűlési képviselő. A jogi doktorátus megszerzése után elvégezte a református teológiát, majd Edinburgh-ben a skóciai református teológián tanult. Ezután megszerezte a teológiai tanári oklevelet és Bécsben a teológia licenciátust. Nagykőrösön, Veresegyházán, Budapesten, majd Szatmárnémetiben volt lelképásztor. Tahitótfaluban a református gyülekezet vezetőjeként és lelkészeként a község egyik vezető személyisége volt. A Presbiteri Világszövetség Skóciában tartott tizedik nagy zsinatján ő képviselte a magyar református egyházat. 1913-ban a Budapesti Református Teológia tanárává választották; tevékeny munkása volt az egyház társadalmi és irodalmi mozgalmainak. Társszerkesztője volt éveken át a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapoknak. 1918-ban a protestáns ügyek kormánybiztosává nevezték ki. 1920-tól a Kiszgazdapárt alelnöke, országgyűlési képviselő volt, tagja a közjogi, külügyi, közoktatási és összeférhetlenségi állandó bizottságnak. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Kov%C3%A1ts_J._Istv%C3%A1n)

³⁶ **Muraközy Gyula** (1892-1961) református lelkész, író, műfordító, szerkesztő. Tanulmányait a budapesti Református Theológiai Akadémián és a franciaországi Montaubanban végezte, majd a budapesti Kálvin téren volt segédlelkész, 1932-től lelkész. 1918-tól 1931-ig Kecskeméten volt lelkész. A Dunamelléki Református Egyházkerületben 1936-ban tanácsbíró, 1937-ben és 1939-ben zsinati rendes tag, 1946-ban főjegyző volt. A Református Munkások Országos Szövetségén belül 1939-ben az ő vezetésével alakult meg a Magyar Evangéliumi Munkásszövetség mint a magyar protestáns szellemi és fizikai munkások, alkalmazottak társadalmi érdekképviseleti és önszegélyező egyesülete. 1942-ben a református konvent Muraközy Gyula konventi missziói lelkész elnöklete és Éliás József igazgató-lelkészsége alatt hozta létre a Jó Pásztor Bizottságot, amelynek célja a zsidóságból áttért református egyháztagok lelkigondozása és az arra rászorulóknak szociális és karitatív gondozása volt. 1955-ben nyugalomba vonult, de 1957-től ismét a Kálvin téren lett lelkész. 1957-től haláláig a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának főtákará volt. 1933-34-ig szerkesztette a Református Élet című lapot. Szerkesztője volt a Reformátusok Lapjának, a Református Figyelőnek, 1945-től az Élet és Jövő, 1957-től a Hungarian Church Press című lapnak, felelős kiadója a Theológiai Szemlének. Számos prédikációs és

kelenföldi lelkész³⁷ volt, és így mentünk együtt; még rokonok minden családhoz csatlakoztak. Egy egész nagy tömegben mentünk át a hídon Tótfaluba.

Mi, gyerekek élveztük ott a szabad világot, a Dunát. Minden délelőtt mentünk fürödni; egy jó kilométerre voltunk a Dunától. Ha édesapám ott volt, ő ment elől, úgy vonultunk; általában vitt a fején egy lavór mosnivaló ruhát, utána édesanyánk egy kosarat valami kis tízóraival meg kötszerekkel, mert azért mindig volt valami kagylóba lépés vagy tövisszúrás. Ott tanítottak meg a bátyáim úszni úgy, hogy ketten megfogtak, bevittek a Dunába, ahol már nekik nyakig ért a víz, akkor elengedtek és kimentek – hátra se néztek, úgyhogy muszáj volt kiúszni utánuk.

Ők a Fiers fiúkkal bandáztak; Fiers Elek bácsi édesapámnak jó barátja volt, tisztviselőtelepi lelkész; a mostani Nagyvárad téren ő vezette a templomépítést. Egy nagyszerű kis füzetet írt *Isten pénzügyei* címmel³⁸ arról – nemrég kiadták megint –, hogy tud Isten beleszólni pozitívan, negatívan emberek anyagi dolgaiba, attól függően, hogy hallgatnak-e órá: hogy tud szorozni is, meg tud osztani. Fiers Elek bácsi hamar meghalt, de a családja mindig velünk nyaralt. Mi meg kicsik a szomszéd három fiúval bandáztunk, velük jártuk az erdőt. Ott volt Tahiban a Diákszövetségnek, a MEKDSZ-nek a tábora, ahol akkor Karácsony Sándor bácsi meg mások tartottak előadásokat, és a nagyobb fiúk természetesen jártak oda. Néha mi is csatlakozhattunk hozzájuk, bár persze nem értettünk semmit abból, ami ott hangzik és történik.

---

imádságoskönyve, verseskötete jelent meg, írt regényeket, elbeszéléseket és színdarabokat is. (Forrás: Kecskeméti Életrajzi Lexikon, <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/252.html>)

³⁷ Kelenföldön a rendszeres gyülekezeti munka 1920-ban indult meg **Sebestyén Andor** lelképásztori szolgálatával, 1922-től a lágymányosi rész bekapcsolódásával. 1926-ban vásároltak telket templom építésére, a főváros, az állam, valamint holland és ír reformátusok anyagi támogatásával. (Forrás: www.kulsokelenfold.extra.hu/tartalom/tortenetunk.php)

³⁸ **Fiers Elek** (1886-1929): lelkész. Vidéki tanító volt, majd a budapesti Református Theológiai Akadémián tanult. 1916–17-ben a Kálvin Szövetség titkára, 1918-tól 1923-ig a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (MEKDSZ) szervező titkára lett. Ez időben hozta létre a diáknyomor enyhítésére az amerikai keresztény egyházak segítségével a Pro Christo Diákok Házát, ahol a főiskolás internátus mellett a diákoknak kenyérkeresetet nyújtó műhelyt is berendezett. 1923-tól 1929-ig a budapesti Külső-Ferencváros tisztviselőtelepi református egyházközség lelkésze. A Református Figyelő című lap belső munkatársa, több lap cikkírója volt. Az ő gyűjtéséből épült fel a Nagyvárad téri református templom. Ezt írta: „Az adakozással Istennek hitelezünk. (...) Leverő látvány némely templom népe, amint fénylő arccal ünnepel, s amikor elment, háta mögött a perselyekben koldusalamizsna jelzi, hogy mit tart Jézus ügye felől” (Fiers Elek, *Isten pénzügyei. Egy lelképásztor naplójából*; Torda, 1928.) Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon; www.parochia.hu/szentgellert/konyvajanlo.htm)

Mi ketten Danival még úgynevezett magániskolába jártunk, mert a nagyobb testvéreim annyi csúnya beszédet hoztak haza a Szemere utcai elemi iskolából, hogy kerestek másik iskolát. Ott volt a közelben, az Akadémia utcában egy svájci bácsinak a magyar lánya, és ő tanított minket. Ott is csupa úri gyerekekkel voltam, sőt, ott én voltam a szegény, de hát azt nem éreztették, bár megtörtént, hogy egyszer egy zsidó osztálytársam meghívott a születésnapjára, és aztán másnap szólt, hogy a nagymamája azt mondta, mégse menjek. Na, hát ennyi „üldöztetésben” volt részem.

Ebből az elemi iskolából aztán a Lónyay utcai gimnáziumba mentünk. Minden bátyám járt ott, de csak az egyik járt végig, aki aztán teológiára ment, a legidősebb. Utána jövő kettőből az egyik elkerült Mezőtúrra, ott érettségizett, a másik először Pesten a Bólyai Reálgimnáziumba járt, aztán ő elkerült Ceglédre, ott érettségizett. Mi Danival úgy indultunk, hogy a Lónyayban fejezzük be az iskolát, de jött a háború.

Az ostrom

Két kilométerre volt a Lónyay tőlünk, a Szabadság tértől. Villamossal jártunk iskolába, de egyszer édesapánk észrevette, hogy szállunk fel Danival – hát rohantunk, hogy éppen még elérjük, és fel tudjunk ugrani –, és akkor nem kaptunk többet bérletjegyet, onnantól gyalog jártunk. Abból meg az a baj lett, hogy megálltunk kirakatokat bámulni, úgyhogy általában ebéden értem otthon a családot, és édesapám mondta, hogy „Nézz az órára, fiam!” De hát ott mindenféle csuda üzletek voltak az útban, még fegyverkereskedés is.

12 éven fölül már leventék voltunk, ez olyan félkatonai szervezet volt. Akkor a Lónyayba jártunk még – háború előtt-alatt –, és hát ott a leventemozgalom működött, és voltak masírozások az utcán katonanótákkal, de a zsidóknak egy külön szakasz volt. A Lónyayba járó zsidó fiúk szintén a leventemozgalom tagjai voltak hivatalból, mint minden diák, de őket külön gyakorlatoztatták. Fehér karszalaggal masíroztak és énekelték, hogy „Menj zsidó Palesztinába!” – ez nagyon felhábortott. Nem fogtam fel a helyzetet, de teljes együttérzés alakult ki bennem, hogy hát ezt nem lehet. Dani bátyámnak volt egy zsidó osztálytársa. Nagyon jóban voltunk velük, a családdal is,

jártunk hozzájuk, és akkor neki is ott kellett masírozni a fehér karszalaggal. Ez nagyon bántott.

Amikor a nyilasok kerültek uralomra, '44. október közepén, akkor már kezdett oszladozni a Lónyay Gimnázium, sok szülő már nem engedte iskolába a gyerekét. Ugye, az utcán sem volt biztonságban, meg a nyilasok akkor már állították össze a leventeszázadokat, hogy masírozzanak Ausztria felé. Úgyhogy én még kicsi voltam, én járhattam, de Dani bátyámat egy presbiter pékmesterhez beállították – mert a pékek nélkülözhetetlenek számítottak, és mentességet kaptak –, hogy ne masíroztassák őt is ki az országból. Én október vége feléig jártam iskolába. Akkor már nagyon zűrös volt, mert tele volt Pest német katonával. Állig fegyverben flangáltak, masíroztak, úgyhogy már édesanyám nem nagyon engedett ki az utcára. Egyszerűen nem mentünk tovább: nem kéredzkedtünk, nem tudom, jelentették-e a szülők, hogy nem fogunk már tovább menni, de szétszóródott a nép.

A nyilas időkben édesapám több zsidó családot befogadott a Szabadság téri gyülekezet épületébe. Igaz, olyanokat, akik már reformátusok voltak, de hát a zsidótörvény éppúgy vonatkozott rájuk is. Egyszer a rádiót hallgatta édesapánk, és beolvasták a Nyilaskeresztes Párt közleményét, hogy „tudjuk, hogy református papok zsidókat rejtegetnek, de már indulunk is, hogy összeszedjük őket”. Mi az ötödik emeleten laktunk, a zsidó családok a második emeleten voltak, és akkor rögtön ment lefelé a lépcsőházba, hogy riassza őket, hogy meneküljenek, amíg lehet. De amikor leért a második emeletre, látta, hogy az ajtó előtt, ahol a zsidó családok vannak, egy angyal áll kivont karddal. Azonnal megértette, hogy ezek biztos védelem alatt vannak; nem szólt senkinek egy szót sem, szépen visszajött.

Ezt tíz évvel később mondta el, nem mondta a családnak sem odáig. Teológiai előadás közben az angyalokról volt szó, és valamelyik szemtelen rákérdezett: „Professzor úr, látott már angyalt?” – mondta, igen. S aztán sokkal később, jóval a halála után ezek a zsidó családok beajánlották őt Jad Vasem kitüntetésre, úgyhogy itt van a falon a plakett, a kitüntetés, hogy ő Izrael népének segítője volt az üldözések idején. Édesanyám külön kapott ilyen kitüntetést, mert amikor édesapám bemondta otthon, hogy ezeket a családokat odahívja, akkor édesanyám azonnal

kérdezte: „És ki fog ezeknek főzni?” Majd nagyon hamar kiderült, hogy ő – és ezért őt külön kitüntették.

Ezek a lakások a második emeleten voltak. Ott egy nagy tanácsterem volt, és mögötte volt a bibliaköri helyiség – amelyik később a mi lakásunk lett, amikor megesküdtünk –, ahhoz egy teakonyha tartozott, és mögötte volt még egy lépcsőház le a földszintre, ott is le lehetett telepedni. Úgyhogy nem igazi lakások voltak, de ott nagyon jól megvoltak addig, amíg aztán meg nem kezdődött az ostrom, mert akkor az ablakok ott is berepültek, és attól kezdve fáztak – de megmaradtak.

Az egyik lány néha lejött a pincébe is, mi azzal jóban voltunk. Idősebb volt nálunk. Mikor költöztünk a Szabadság térre, mikor éppen kész lett az épület, akkor mi Dani bátyámmal egy hétig – talán többig is – náluk laktunk, amíg a bútorokat áthordták. Úgyhogy velük jóban voltunk. Volt még egy zsidó lány, aki mindig a pincében volt. Én nem tudom, honnan került oda, azelőtt nem ismertük. Derültünk szegényen: mikor valami nagyobb zenebona jött – ugye, a ház több találatot kapott, és a por betöltötte azt a pincét, ahol voltunk –, akkor rögtön rohant édesapánkhoz, és átölelte; ott érezte a biztonságot. Tizenéves lányok voltak. Azt tudtuk, hogy ők ott vannak, de hogy mekkora veszély van rajtuk, azt nem nagyon fogtam én fel még.

Ezek a zsidó családok, akik ott bújtak a gyülekezetnél, ők gyülekezeti tagok voltak, sőt az egyik presbiter volt már, úgyhogy megmaradt a jó kapcsolat. Voltam a háború után annál a lánynál, aki néha lejött a pincébe; az már felnőtt volt. És jött egy volt munkatársa, aki... hát úgy látszik, nagyon benne volt a jobboldali dolgokban, mert jött keresni, kérni a baráti támogatást: „Te ugye, tudod, hogy én semmiről...” satöbbi. És amikor elment, mondta nekem ez a lány, hogy hát így jönnek most a zsidókhoz.

Két hétig tartott körülbelül az ostrom, az alatt a pincében voltunk. Nem sok enivalónk volt, bár édesanyánk készült rá egész nyáron, hogy jön a háború, úgyhogy tartalékolta, amit lehetett, de kenyér például nemigen volt, úgyhogy végül sárgarépa szeletekre kent szilvalekvárt, és azt reggeliztük. Találtunk Dani bátyámmal – mert fellopakodtunk azért az emeletre, a kamrába – egy nagy zacskó kenyérhéjat, amit eltett, hogy majd nyáron Tahiban a tyúkoknak odaadja. Hát nagyon boldogok voltunk, rágtuk a kéthónapos száraz kenyérhéjat, esetleg zsírral vagy szilvalekvárral.

Amikor kezdődött az ostrom, épp karácsonyeste volt. Édesanyám valami jó vacsorát összekészített, amibe belement az ablak, úgyhogy zsíros kenyér lett a vacsora. Jött egy Sztálin-orgona sorozat a Szabadság térre, és akkor az egész téren bementek az ablakok, úgyhogy szó szerint bokáig jártunk az üvegben a ház előtt. A Szabadság téri egyházi épület kívülről olyan, mint egy lakóház: hatemeletes, csak lent van egy nagy bejáró porta a lépcsővel a templomtérbe. Első emelet: lelkeszi hivatal és ifjúsági szoba, második emelet: tanácsterem és bibliaköri helyiség. A harmadik-negyedik emelet bérlakásoknak ki volt adva azzal, hogy egymillió pengőt vett föl kölcsön a Nemzeti Banktól a gyülekezet az építkezésre, hogy majd ha azt letörlesztettük, akkor abból a két emeletből öregotthon lesz. Az ötödik emelet, az a lelkeszlakás, hatodik emeleten egyházi-, portáslakás volt, egy szegénygondozó hölgy is ott lakott, szóval az alkalmazottak lakásai voltak a hatodikon. Hát annak a hatemeletes épületnek a sok ablaka mind bement karácsonyeste.

Lent éltünk a pincében. A templomtér alatt van egy nagy gyülekezeti terem, amerikai basement stílusú; nagy színelőadások, koncertek is voltak ott. Annak az előcsarnoka, az végig az épület szélességében húzódott, és ott volt az egész ház népe: a bérlakások bérlői is meg ezek az alkalmazottak is. Közeli találatoktól ott is, ami üveglakféle volt, az bement, és akkor pokrócot szögeztünk rá, de megint jött egy közeli találat, s az fellibbent. Tehát a sötétben ültünk, csak egy-két olajmécses volt, de mikor jött egy találat, mindig nagy fényre riadtunk, hogy egyszer csak világos lett egy másodpercre, míg visszahullott a pokróc.

És volt egy csodánk ott is. Éppen reggeliztünk, mikor egy 15 centi átmérőjű gránát bejött az ablakon, és nekiment a falnak, ami mögött ültünk, és nem robbant föl. A nagy koppanást hallottuk, egy kis vakolat pergett le, és akkor néztük, és a szénrakás tetején ott hasalt a hatalmas nagy gránát – az egész ház lejött volna, ha az felrobban. Aztán orosz tűzszerészek vitték el.

Voltak tűzerek ott a Szabadság téren is, ami haszon volt, mert több platánfát kivágtak, hogy jobb kilövésük legyen, és akkor az ágakat bevihették tüzelni. A pincében volt két tűzhelyünk, és az egyik lakónak volt valami kenyérsütő formája, azt

közközre bocsátotta, úgyhogy mindennap másvalaki süthetett kenyeret, ha volt lisztje, úgyhogy néha jutott, néha nem.

Egy német tüzérüteg a templom elé horgonyzott le. Aztán édesapánk szépen megkérte őket, hogy menjenek el, ez mégis egyházi épület, és ha innen löni fognak, akkor vissza is fognak löni – szépen átmentek a tér másik oldalára. Meg arrébb egy kicsit négy rohamágyú volt, nagy csövekkel. Az néha lőtt egyet, hát az ijesztő volt, a lövés hangja. Mellettünk volt két-három házzal arrébb egy épület – akkor Pénzügyi Központnak hívták, később Kohó- és Gépipari Minisztérium lett –, az német hadikórház volt. És egyszer csak beállított hozzánk felkötött karral egy teológus német egyenruhában. Azt sem tudom, hogy került be a német hadseregbe, csak jelentkezett, hogy Gulyás István, másodéves teológus. Később aztán itt a környéken volt, úgyhogy jó kapcsolatunk maradt. Jött felkötött karral.

Oroszok aztán – hát a front jött – jöttek, hogy „Nyemcki jeszty?” – de hát megnyugodtak, hogy „nyet jeszty”, úgyhogy azok nem bántottak senkit. Később jött egy tekergő, volt mellette egy magyar civil, aki tolmácsolt neki. Nem igazi egyenruhában volt, hanem kezeslábasban micisapkával, de pisztolya volt, és italt követelt; ott hadonászott a pisztolyával, de hát nem tudtunk neki adni. Egy lakónak szegénynek volt valami rumja, azt gyorsan betöltötte a vécébe. Sokkal később, már februárban házkutatás volt végig a városon; akkor kutyával jöttek, németet meg lőszert kerestek. Volt édesanyámnak egy bödön zsírja ott a szobában, ahol laktunk, és a kutya nagyon kezdett szimatolni, de édesanyám rögtön szaladt és ráült a bödönre, úgy nézett a kutyával szembe.

Édesanyámnak egy öccse Szentlőrincen élt feleséggestül – gyerekük nem volt –, és ők beköltöztek hozzánk az ostrom után. És nekik is volt egy ilyen bödönjük, egy kacsát sütött le benne Irén néni – hogy jobb időkre legyen –, de zsírban. A szárnya végéből egy kevés kilógott, és az megpenészedett, rohadt, az egész kacska – hát ez egy nagy gyászalkalom volt. A zsírt azért leszedték róla.

Jani bátyánk tábori lelkész volt, de már addigra talán le is szerelt, úgyhogy ők a feleségével – egy kisfiuk volt akkor még – átvészelték csendesen az ostromot. Gábor karpaszományos zászlós volt, légvédelmi tüzér. Egy darabig a Csepel-szigeten volt

az ágyúkkal, később meg a dunaföldvári hidat védték a repülőktől, aztán, amikor az oroszok már átkeltek a Dunán, akkor harckocsikat lődöztek. Megafonon be is zengtek nekik az oroszok, hogy a tüzéreg vigyázzon, mert ha elkapják őket, így meg úgy lesz – látták, hogy ők lövik ki a tankjaikat. Aztán azt látták, hogy rohan feljűk az orosz gyalogság, a magyar gyalogság meg eltűnt – hogy oldalra elkerűltek vagy átálltak, máig se derűlt ki. Akkoriban Hofherr traktorral húzták az ágyúkat; KV-40-esnek³⁹ hívták azt, egy csomó űlés volt rajta, hogy a tüzérek is rajta űlhessenek, amikor mennek. De akkor csak egy traktor volt bemelegítve, és kellett volna tíz perc, hogy a többi is bemelegedjen, úgyhogy három ágyút felrobbantottak, egyet fűlkötűtek, és jűttek.

Pesten aztán összekötű tiszt lett a legfűbb német és magyar parancsnokságok között, úgyhogy térképpel járt innen oda, onnan ide. Ő pontosan tudta, hogy hol tartanak az oroszok, úgyhogy néha átjűtt hozzánk, s egyszer mondta is, hogy hát „holnap itt lesznek az oroszok”. Édesapánk nagyon agitálta, hogy maradjon, el tudja úgy dugni, hogy senki sem találja meg, de Gábor nem mert maradni, mert a nyilasok annyira fenyegetűztek, hogy a katonaszűkevények családját felkoncolják. Úgyhogy visszament, így lett három évig hadifogoly.

Gidó bátyám Kaposváron volt színész, ő ott átvészelte a dolgot, s az ostrom után jűtt fűl aztán Pestre. Mi Danival ketten voltunk otthon, és... hát bocsánatot kérek, majdnem élveztűk a dolgot, mint egy nagy kirándulást: ugye, puffog itt, puffog ott, a fegyverek iránt minden gyerek lelkesedik... És nekűnk szabad volt néha kimennűnk a Szabadság térre fát szedni, hogy legyen mivel fűteni. A felnűttek nem mertek kimenni, mert nekik inkább lesz bajuk, úgyhogy mi mentűnk. Persze éhezűnk,

---

³⁹ **KV-40 Hofherr vontatótraktor:** közepes tüzérségi vontatótraktor, a mezűgazdasági Hofherr (Hofherr-Schranz-Clayton-Shuttleworth gyár) traktor katonai változata. Bofors légvédelmi ágyú, fűlelűkészűlékek, fűnyszűrók, valamint közepes tüzérség vontatására használták. Tűmegeloszlása egyenetlen volt, a „farnéhez” KV-40 lejtűn ágaskodott, kormányozhatatlanná vált. Magas súlypontja miatt könnyen felborult. Hangja után a magyar katonák „hazaárulűnak” nevezték. Mindezek ellenére a kétűtemű, egyhengeres, nyersolajjal működű motorral szerelt, egyszerű szerkezetű, erűteljes KV-40 jűl használható volt. Az igénybevétel bírta, jűl lehetett javítani. A Honvédség 1942-ig 501 KV-40-et vásárolt. Műdosított változatából, a 10 LE-vel erűsebb és jobb fűkekkel bírű KV-50-bűl 159 darabot rendeltek. A konstrukciű alapvetű hibái azonban megmaradtak, a rendelést ezert a 60. jármű átadása után törűlték. A tervezésében jobb Super KV-50 kísérleti típus sorozatgyártására 1944-ben már nem kerűlt sor.

(Forrás: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:aRt8wsLh1QUJ:www.friweb.hu/gamma21/kv40.html+traktor,+KV-40&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>)

panaszoltuk, hogy hát édesanyánk éhezett minket: „Csak azt nem tudom, hogy miért éhezetsz minket!”

Iskolai évek a háború után: Lónyay Gimnázium, Sárospatak

'45. áprilisban megindult a Lónyay, akkor egy darabig még oda jártunk. Az ostrom után nem voltak hidak, s akkor a Pesten lakó baár-madasos lányok a Lónyayba jártak, a Budán lakó lónyays fiúk a Baár-Madasba. Ez óriási élmény volt, hogy lányokkal együtt járunk. Tele voltunk lőszerrel, mind ott hevert az utcán. Én mindennap úgy mentem iskolába, hogy a Lónyay utca elején volt egy kiégett autóbusz, és az alján egy nagy, henger alakú tartály, amit a németek, mint utánpótlást dobtak le. Tele volt puszkagolyókkal, abból mindig szedtem egy-egy tárnyit. Egy tárnyi puszkagolyót mindig zsebre tettem, aztán mikor hazamentem, akkor egy vasajtó kulcslyukában kifeszegtettem a golyót a hüvelyből, és egy befőttesüvegbe gyűjtöttem a puszkaport, hogy majd én nyáron azzal halászni fogok a Dunában, robbantok halat. De addigra elkerültem Patakra, azon a nyáron otthon se voltam.

Tele volt az iskola szene is ágyúba való lőszerből származó kis, henger formájú patronokkal, úgyhogy azok eldurantak fűtés közben, a kályhában eltörték a samottbélést, és akkor a bádoglemez izzott azon a helyen. A lőszer csak oda kellett nyomni, ahol izzott, akkor meggyulladt, és eldobtuk, keresztül az osztályban – hát inge-kabátja ki volt lyuggatva, égetve ott mindenkinek. Szegény öreg némettanárnak kikészítettük a kályhát: a tetejére tettünk ilyen ágyúlőszer, az nem izzott annyira, de már óra közben azért fellobbant a plafonig – szegény majd elájult félelmében.

Mi ketten Danival voltunk otthon a kicsik; a bátyáink nem sokat foglalkoztak velünk, megvolt a maguk köre. Mi meg állandóan verekedtünk, mert én azt a két év különbséget nem ismertem el, és nagyon pukkanacs természetű voltam, úgyhogy amennyivel ő erősebb volt, én annyival mérgeesebb voltam, úgyhogy paritásos alapon ütöttük-vágtuk egymást végig nemegyszer. Olyan bolond voltam csakugyan, hogy néha úgy mentem neki Daninak, hogy közben énekeltem: „Ne csüggedj el kicsiny sereg!!”

Hát ez nekem aztán áldás lett, mert én nagyon hamar megtanultam olvasni, és már nyolc vagy kilenc éves koromban olvastam Komáromi Jánosnak *A pataki diákok* című regényét – ami a száz év előtti diákéletet egy tanévben mutatja be –, és nagyon belelkedtem. Na most, ez a mi kettőnk dolga édesapánk előtt nem nagyon tűnt fel, mert a nagy lakás egyik végén írt ő, a másikon verekedtünk mi. Ő tudós ember volt, leginkább ült az irodaszobájában és írt, írt, írt – nagy stósz könyvet összeírt ő életében: részben Biblia-magyarázatok, részben tanításfélét, hittani dolgokat. De '45-ben, az ostrom után, amikor nem volt ablaküveg, egy szobába szorultunk össze, és akkor látta édesapám, mi a helyzet, akkor derült ki a mi rosszaságunk. Azt mondta, hogy el kell mennünk két évre a háztól. Volt hagyomány: Gábor bátyám Mezőtúron, Gidó meg Cegléden volt két évig, és akkor ránk azt találta ki édesapánk, hogy menjünk Patakra – én nem árultam el, hogy ez nekem micsoda nagy ajándék volt. El is mentünk, Dani két év múlva repesve jött haza Pestre, én meg kikönyörögtem, hogy maradassak ott érettségig.

'45. májusban jöttünk Patakra körülnézni. Hárman mentünk, édesapám is elindult velünk szegény; két nap s egy éjszaka mentünk Pesttől Patakig. Dugig persze a vonat alja, teteje, külseje, belseje – mi meg bent voltunk. Hatvanban megállt a vonat, az oroszok elvitték a mozdonyt, mert kellett nekik a löszerszállító vonatjuk elé. Aztán szereztek egy másikat. Akkor valahol Vámosgyörk felé megint megállt, mert a tetőn katonák utaztak, és nyulat lőttek a mezőn – hát meg kellett állni, hogy fölszedjék. Miskolcon kellett átszállni. Ruszinok ültek a szintén dugig tele vonatban, az is fülkés, kupés kocsi volt, de nekünk már csak állóhely volt, mert ők ültek minden ülőhelyen. Úgyhogy ketten feltöltük Dani bátyámat, aztán én másztam be a vonatba, akkor Danival ketten felhúztuk édesapánkat, s ott a zsákjainkon elüldögéltünk. Édesapánk értett annyit szláv nyelveken, hogy hallja, ahogy mondják, hogy a magyarok vámpírok voltak, kiszívták az ő vérüket Kárpátalján. De hát azért baj nem volt, úgyhogy megérkeztünk Patakra.

A portásokat felzavartuk – ez éjjel közepe táján volt –, hogy hol tudnánk lefeküdni. Mondták, van egy szoba, ahol csak egy teológus van – hát oda felmentünk.

Karasszon Dezső⁴⁰ bátyánk volt az az egy teológus, aki attól kezdve engem a szárnyai alá is vett: sok szeretetet kaptam tőle, mindig szeretett. Másnap édesapánk beajánlott minket Újszászy Kálmán bácsinak, Nagy Barna bácsinak, s úgy ment vissza.

Először egy szobába helyeztek Danival, de aztán egy hét múlva jó messze levő két külön szobába kellett mennünk. Dani nagyon nem jól érezte magát Patakon, én meg azonnal teljesen otthon voltam. Ő természeténél fogva úriember, és úrifüú is volt, és azt a kamasz kegyetlenséget, ami ott volt, ezt az abszolút dominanciát az osztályok között, ezt ő nagyon nem állta. Én első nap kaptam egy fülest, mert az ebédlőben harmadikos létemre egy negyedikes előtt nyúltam a tálba. Szóval ott nagyon komoly tekintélyrend volt, ami miatt alig kellett nevelőtanár – ott a diákság nevelte magát. És hát – mert nyolcosztályos volt a gimnázium – természetszerű, hogy a kicsi fölnéz a nagyra, centi szerint is meg tudás szerint is. Így aztán ő két év múlva röpült vissza a Lónyayba, én meg kikönyörögtem, hogy maradhassak.

Első nyáron vissza se mentünk Pestre, mert az erdőbényei lelkész, Danyi Józsi bácsi – akinek még nagyapám segített második feleséget keresni – édesapánkkal is jóban volt, úgyhogy ott voltunk egy-két napig Erdőbényén. Másrészt még előző nyáron a Budapest Szabadság téri gyülekezet testvérgyülekezetté fogadta a vizsolyit; az iskola berendezését vette, szállította Vizsolyba, és így édesapám jóban lett a vizsolyi lelkész, Benke Imre bácsival. Imre bácsi aztán átkerült Mérára, a Hernád túlsó partjára, és akkor nyárra meghívott minket, úgyhogy Danyi Józsi bácsi egy kis hintóval átküldött minket Mérára. Ott egy öreg házaspár adott egy szobát a szülőknek, mi Danival a padláson nyaraltunk. A gyülekezet egy füzetet adott át nekünk: be volt írva szépen, hogy melyik napon ki milyen élelmiszert ad, úgyhogy

---

⁴⁰ **Karasszon Dezső** (1924-2008): lelkész, teológus, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem nyugalmazott professzora, majd dékánja, az Ószövetségi Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára. Sárospatakon a Református Teológiai Akadémián szerzett diplomát 1947-ben. Átányon, majd Miskolcon lett segédlelkész. 1949 márciusában a svájci református egyház ösztöndíjával Bazelben a teológiai fakultáson sémi nyelvészettel foglalkozott, majd hazatérve belföldi ösztöndíjasként képezte tovább magát Debrecenben. 1951-től a szegvár-mindszenti és a szentesi gyülekezetben volt segédlelkész. A mártélyi gyülekezet 1955-ben választotta meg lelképásztorának. Tanyagondozó lelkészként a házi istentiszteletek ellátását különösen fontosnak tartotta. 1964-ben a tiszafüredi gyülekezet hívta meg lelképásztorának. 1959-ben meghívást kapott a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottságának tagjaként bekapcsolódott az Újfordítású Biblia előkészítésének munkálataiba. Az Ószövetségnek összesen 630 fejezetét rendezte sajtó alá. (Forrás: Kustár Zoltán: Karasszon Dezső emlékezetére. Reformátusok Lapja, LII. évf. 2008. 11. 16.)

főzni kellett édesanyámnak, de mindig volt miből – hol tyúkot, hol tojást meg főzelékféléket kaptunk. Onnan aztán egyenesen Patakra mentünk vissza.

A mendikáció ősi diákhagyomány volt: ünnepre ment a legátus, aki teológus, bár nem nagyon sok teológus volt, viszont annál több gyülekezet, ezért a felső osztályos gimnazisták és a tanítóképzősök is mehettek legációba, ha megtanulták a prédikációt, amit a professzorok, lelkészek írtak. A kisdíákok pedig mendikánsnak mentek; az szó szerint kéregetőt jelent. Mentünk, és házról házra járva ünnepi köszöntő verset mondtunk, végigjártuk a gyülekezeti tagokat. Vagy az egyházfi vezette a mendikánst, vagy egy gyerek, aki aztán kapott valamit a bevételből. Amikor már ötvenedszer kellett a verset elmondani, akkor már a konyhai falvédőnek a rigmusát is beleolvastam, hogy „Az én uram csak a vizet issza”. De hát nagy élmény volt mindenestre.

Eredetileg krajcárt kaptak a mendikánsok, de a háború után aztán jött a nagy infláció, és akkor tojást adtak nekünk. Emlékszem, Tiszakarádról 104 tojással jöttem vissza. Nagy Barna professzorék nagyon szerettek, náluk leraktam a tojást, és akkor hetenként egyszer-számra mentem és sütöttem magamnak tojást. Húsvétól júniusig ettem meg a 104 tojást; elállt, bár az is lehet, hogy Judit néni cserélte.

A szupplikáció is egy régi szokás volt, ami aztán tán már a 19. században is elmaradt – mikor már sok földje volt a Kollégiumnak –, de a háború után újraindult.⁴¹ Amíg

---

⁴¹ **szupplikáció:** A magyarországi protestáns egyházak az ellenreformáció után (az egyházi adó szedésének tilalma, a megszüntetett stóla stb. miatt) önkéntes adományokból, felajánlásokból tartották fenn magukat. Államsegélyt, illetve településüktől kisebb földbirtokot az egyházközségek csak a 19. század második felétől kaptak. Egyes kollégiumok az egyházközségek jóvoltából (Debrecen), mások fejedelmi adományokból (Nagyenyed, Sárospatak) fedezték működésüket. A kifejezetten diákjóléti és iskolafenntartó adományokat maguk a diákok gyűjtötték a legációk, szupplikációk alkalmával. Ez utóbbi két jövedelemszerző kiszállási formát előbb 1784-ben tiltotta meg a császár, majd jó száz évvel később maga a református konvent törölte el, idejélmúltakn ítéelve.

A sárospataki Köziskolai Szék 1945 nyarán visszaállította a szupplikáció intézményét, egyben határozott újbóli megszervezéséről. Már az 1945-ös jegyzőkönyvekből, a zempléni főispánhoz írott levélből kiderül, hogy a szupplikáció hagyományának újjáélesztését a szükség, az elvesztett alapítványok legalább részleges pótlásának igénye tette indokolttá. Ugyanakkor a világháború utáni lelki ínséges időkben a kollégium vezetése azt is fölismerte, hogy a szupplikációs kiszállás egyben ígíhírdetés, szolgálat is. Ezért vezették be a több hetes szupplikációs előkészítőt és az eskütételt is, amelynek révén a diákság átérezte saját felelősségét. A csoportok professzor, tanár vezetői, teológusai prédikációval, köszöntő beszéddel, a diákok műsorral, ének- és zeneszámokkal készültek, többször iratterjesztést is végeztek. A szupplikáció újraindításakor kijelölt körzetek, az ún. spárták a korábbiaknál nagyobb területet, szinte az egyházkerület egészét lefedték. (...) A gyűjtőutak bevételeit a három intézmény – a gimnázium, a tanítóképző és a teológia – és diákjai között arányosan osztották

voltak egyházi iskolák, addig népi műsorokkal mentünk: népdalokkal meg mesékkel, versekkel. Mikor az iskolákat államosították, akkor a templomokba kellett menni, úgyhogy ott már templomi, egyházi műsorral mentünk. Itt is voltunk, Hejcéen. Mikor idejöttünk lelkésznek, még emlékeztek is a nénik, hogy valami Zilahy⁴² egyfelvonásost adtunk elő. Vasúton kezdődött, ott ültünk két sor széken, és erre emlékeztek – hogy mit mondtunk, arra nem. Egyik ilyen szupplikációs úton Karinthy *Visszakérem az iskolapénzt* című darabját adtuk elő, én voltam a Wasserkopf, nagyon büszke voltam rá.

No, és akkor jött az ébredés '47-'48 között. Azelőtt a pataki iskola eléggé racionalista felfogású volt, Schleiermacher teológiája volt a legmenőbb, aki az egész hitet az emberben levő igényből vezette le: tehát nem a Szentlélek kéreti magát, hanem az ember szeretne Istennel ismerkedni.⁴³ Pedig voltak komoly, élő hitű professzorok –

---

el; volt úgy, hogy a Nagykönyvtár, egy-egy szertár bővítését vagy az imaterem felújítását is ezekből a pénzekből fedezték. (Forrás: Bilkay Ruth – Laczkó Gabriella: Szupplikáció a Sárospataki Református Kollégiumban 1945–1951, Acta Patakina X., Sárospatak, 2002.)

⁴² **Zilahy Lajos** (1891-1974): író, újságíró, a két világháború között a magyar középosztály ünneplott írója. Első regénye, a *Halálos tavasz* (Bp., 1922) romantikus érzelmességével nagy sikert aratott, mindmáig legismertebb műve. 1930-ban Corvin-koszorúval tüntették ki. 1927-től a Budapesti Hírlap belső munkatársa. Az 1930-as években az Est-lapok szerkesztőségében dolgozott. 1934–36-ban a Magyarország című esti napilap szerkesztője. 1940–44-ben a Híd című képes hetilap szerkesztője. Munkatársul a kor legjobb íróit igyekezett megnyerni (Móricz Zsigmond, Németh László, Nagy Lajos). Közéleti, publicisztikai tevékenységével támogatta a Horthy-rendszer hivatalos politikáját, ugyanakkor kapcsolatban állt az e politika ellen lázadó fiatal írókkal, értelmiségiekkel is. A II. világháború kitörése után egyre következetesebben fordult szembe a fasizmussal. 1948-ban az USA-ba költözött, az 1950-es évek végén házat vett Jugoszláviában, gyakran tartózkodott Újvidéken. 1973-ban ellátogatott Budapestre, végleges hazatelepülését halála akadályozta meg. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC17155/17288.htm>)

⁴³ **Friedrich Schleiermacher** (1768-1834): német evangélikus lelkész, teológus, a romantikus vallásbölcselet és teológiatörténet fejlődésének meghatározó alakja, a liberális teológia atyja. 1787-ben a hallei egyetemen tanult filozófiát, majd lelkész és házitánító volt Berlinben. Itt került kapcsolatba a német romantika számos képviselőjével, Friedrich Schlegellel baráti kapcsolatot is kialakított. Schlegel biztatására fordította le Platón műveit és jelentette meg 1799-ben *A vallásról* című beszédsorozatát, mely hírnevet szerzett neki. 1804-ben a hallei egyetem rendkívüli tanárává, majd két évre rá rendes tanárrá nevezték ki. Berlinbe visszatérve Wilhelm von Humboldttal megalapították az ottani egyetemet, ahol Schleiermacher 1810-től a teológiai fakultás professzora volt, és a filozófiai fakultáson is előadott. A berlini Szentháromság-templom lelkésze volt haláláig.

1799-ben írta meg a liberális teológia alapművét *A vallásról. Beszédek a műveltekhez megvetők között* címmel. Másik fő műve, *A keresztyén hit* először 1822-ben jelent meg. Alaptétele szerint "a vallás nem más, mint a végtelen dolgok iránti érzék és vonzalom". A vallás tehát öszerinte nem egyszerűen több mint tudás és cselekvés, hanem lényegében különbözik a tudástól és a cselekvéstől. Ugyancsak különbözik a vallás a teológiától: a vallás önmagában lévő, nem feltételez teológiát, ellenben a vallásról (ti. az ember vallási élményéről) lehet tudást szerezni, s ez a teológia lényege. A kinyilatkoztatás schleiermacheri értelme minden egyes ember vallásos tapasztalatát jelentette, vagyis a kinyilatkoztatás nem kötődik a Bibliához vagy más külső mértékhez, egyedül azt az átélt minőséget jelenti, amely az egyes ember számára jelenik meg kinyilatkoztatásként. A kegyesség lényege eszerint nem a dogmatikában és az etikában, hanem az Istenhez való kötődés tudatában rejlik.

Újszászy Kálmán bácsi is, Nagy Barnabás is, Szabó Zoltán bácsi is –, de az ifjúság nem is fogta fel igazából, hogy mi az, hogy evangélium. Lényeg az, hogy amikor országosan indult a lelki ébredés, egy pataki teológus eljutott Alcsútra, és ott megtért. És amikor visszajött, rákerült elég hamar az áhítattartás sora, és ő ott megtérésre hívta a tisztelt ifjúságot, akik ez után éjjel szépen megpokrócozták, hogy „te minket ne térítsél”. De ezzel ott szinte rohamszerűen beindult az ébredés – először a teológián, aztán a gimnáziumban is –, úgyhogy alakult bibliakör, szerveződtek alkalmak...

Egy kedves osztálytársunk – idősebb is volt egy kicsit, meg nagyobb is volt fél fejjel, mint mi –, ő volt az osztályelnök. Egyszer a magyartanárral szembekerült az osztály, hogy feladott vagy nem adott fel egy verset, és ő mint osztályelnök próbálta védeni a mi álláspontunkat. De az kiborult, és mindennek lehordta, '49-ben még azt is mondta a tanár, hogy „büdös paraszt” – hát szegény börtönbe kerülhetett volna. Végül, mikor már nem tudott mit mondani, odavágta: „Biztos te is valami megtért ébredő vagy, mi?” Az osztályelnök kedvesen azt felelte: „Szeretnék az lenni, tanár úr”. Mire a tanár kirohant, de később még bocsánatot is kért az osztálytól.

Én még nem jártam akkor hitben, de gondoltam rá, hogy teológus legyek. Tetszett, hogy édesapámon olyan szépen lobog a palást, amikor mennek be istentiszteletre. Mert istentisztelet előtt mindig együtt imádkoztak a presbiterekkel, s úgy mentek be – és pláne akkor a kántor, a karnagy tust húzott az orgonán! Szóval én akkor már gondoltam a teológiára, és ezért ötödik gimnáziumban a görög nyelvet választottam. Nyolc osztály volt: elsőtől volt latin, harmadiktól német, és ötödiktől lehetett választani – Patakon angolt vagy görögöt –, és én görögös lettem. Hárman voltunk görögösök,

---

„Legfőbb feladatának azt tartotta, hogy időtálló egységet teremtsen az eleven keresztyén hit és az emancipálódott, csak önmagáért folyó tudományos kutatás között oly módon, hogy a hit ne akadályozza a tudást, a tudás pedig ne zárja ki a hitet. Schleiermacher elgondolásában minden egyes ember az örök egységgel való azonosulásra vágyik, ez azonban nem a metafizika vagy az erkölcs, hanem a vallás (ti. a vallásos tapasztalat) terén megy végbe. Az unio mystica tehát nem a tudáson vagy a cselekvésen alapul, hanem a teljes függőség átérzésén. A hívő magát teljesen meghatározottnak érzi, és a lét minden véges formáját Istenre vezeti vissza, Isten azonban sem a világgal azonosként, sem attól elválasztottként nem gondolható el. Istenről csak a világ ellentmondásos folyamataiból szerezhetünk tudomást, ugyanis csodák, természetfölötti események nincsenek, a dolgok Istentől való függése a természeti összefüggés általi meghatározottságukat jelenti.” (Krémer Sándor: Autonómiát a vallásnak! – A fiatal Schleiermacher vallásfelfogása; In. *Filozófiai Szemle*, 2001. 4.)

(Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Schleiermacher és <http://epa.oszk.hu/00100/00186/00010/8kramer014.html>)

és drága Ablonczy⁴⁴ tanár úr, az osztályfőnökünk volt a görög-tanár. Hát ugye, ott nem volt mese, ott állandóan készülni kellett, ha hárman voltunk, ráadásul ő szeretett peripatetikus – sétáló – módszerrel tanítani az iskolakertben, ha az időjárás megengedte. Mindig elindultunk óra elején, nagy lökdösődéssel, mert kettőnek közvetlenül mellette kellett menni, és csak egy lehetett oldalt. Én próbáltam lemaradni mellőle, de nyilván rájött szegény, mert mondta nemegyszer: „Kérem, ahogy láthatják az urak, Victor már megint nem készült”. De belénk vert annyi tudást, hogy én azóta ebből élek, ha újszövetségi ígéről van szó.

Így kerültem aztán érettségire. A korra jellemző volt, hogy magyar irodalomból egy ilyen tételt húztam, hogy „Költők a kapitalizmus elszigeteltségében: Babits és Kosztolányi”. Egyrészt a kettőből közösen telt egy tétel, másrészt annyit kellett tudni, hogy nem találták meg az utat a dolgozó nép forradalmi osztályához vagy mihez. Úgyhogy a magyartanár is megijedt meg én is, mikor ezt húztam, de aztán neki eszébe jutott, hogy én nagy Karinthy-barát vagyok, és egyszer egy magyarórán beszámoltam Karinthyból, úgyhogy bedobta. Mikor a szószót elmondtam, és megakadtam – mert nem tanultunk mi egy verset sem ezektől, se Babitsot, se Kosztolányit; le volt tudva azzal, hogy nem találták meg az utat –, akkor azt mondja: „Hát ki is volt az, aki olyan jól kifigurázta ezt a kettőt?” Na, akkor kiszakadt a zsilip, és mondtam a Karinthy-féle Babits és Kosztolányi verseket. A bizottság dűlt a röhögéstől, és jelest kaptam.

Cserkészzet

A második sárospataki nyáron én nagy cserkész lettem, és '47 nyarán voltam dzsemborin Franciaországban⁴⁵, nemzetközi cserkész táborban. '47-ben még nem pártállam voltunk, úgyhogy lehetett állami támogatást is kérni a magyar csapatnak,

⁴⁴ **Ablonczy György** (megh. 1950) görög-latin szakos tanár Sárospatakon.

⁴⁵ **cserkész dzsembori**: a cserkészek nagy, általában nemzetközi találkozója. Kiemelkedik közülük a Cserkész Világdzsembori, mely a cserkészzet legrangosabb nemzetközi eseménye, és általában négyévente tartják. Az első világdzsemborit 1920-ban rendezték Londonban a cserkészzet megalapítója, Robert Baden-Powell kezdeményezésére azzal a céllal, hogy a különböző népek fiai barátságokat kössenek, és így elkerülhető legyen egy, az első világháborúhoz hasonló szörnyű háború. Az első hét dzsemborit Európában tartották, míg a nyolcadikat Észak-Amerikában. Azóta Afrika kivételével minden lakott kontinens sorra került. A 6. Cserkész Világdzsemborit a franciaországi Moisson-ban rendezték 1947-ben. Több mint 24 000 cserkész vett rajta részt. (Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Dzsembori>)

meg patrónusokat keresni. Háború előtt sok nagy család ifjai voltak cserkészek, akik szívesen támogattak.

Franciaországba legalább három napig mentünk. Akkor még zónák voltak Németországban, megszállási övezetek, és ott mindig megállítottak vámvizsgálatra. Én igazában csak cserkészüjenc voltam, amikor a dzsembori próbatáborba elküldtek. De hát ott beváltam, úgyhogy vittek tovább az országos próbatáborba, és aztán már az úton Franciaországba, az Arlberg hágónál tettem le a vizsgát, és ott írták be a cserkészigazolványomba, hogy a próbát megálltam. Útközben behívtak a vezetőségi kupéba és kikérdezték a morze ábécét, a rovásírást, nyomolvasást... persze a cserkésztörvényeket, a cserkészmozgalom történetét is – szóval sok mindent kellett tudni. Úgyhogy az egyetlen magyar cserkészigazolvány az enyém, amelyikben ez van, hogy „A próba helye: Arlberg”.

A dzsembori nem Párizsban volt persze, hanem egy Moisson nevű helyen, ahol egy óriási nagy tábor volt: az egész világból jöttek a cserkészek, több tízezren. Ki volt jelölve a magyar altábor helye; egyik oldalon finnek voltak a szomszédaink, úgyhogy rögtön nagy barátság indult. Az meg is maradt nekem: egy fiúval tíz évig leveleztem körülbelül, aztán ez valahogy megszakadt. És hát ottan általános ismerkedés volt, szóval szabadidő volt a legtöbb, de versenyek is voltak mindenféle témában. Voltak őrsi versenyek – ugye, nyolc cserkész alkot egy őrsöt –, ahol újabb és újabb próbákon kellett átmenni. Például nagy akadályfutó verseny volt, vagy meg kellett találni három valakit az egész dzsembori területén, akinek valami öltözési rendellenessége volt: le volt cserélve a cipője, vagy ki volt fordítva a nadrágszíjának a csatja... És megtaláltuk, de közben annyira elbeszélgettünk egy amerikai őrssel, akik meghívtak minket vacsorára, hogy az időből kibuktunk, elkéstünk. De egy másik őrs, akik továbbjutottak, valami miatt a következő próbára nem tudott menni, és akkor helyettük mentünk mi. Egy jókora nagy aréna közepén két leszúrt boton volt egy madzag. Tessék ezt elégetni. De hogy mivel? Ugye, rohantunk szanaszét, minden falevelet összeszedtünk, hogy egy kis tüzet rakjunk, és így sikerült is aztán.

Nem akarták, hogy túl nagy versengés legyen, szóval nem volt első, második hely, hanem a dzsembori tíz legjobb őrsét a végén meghirdették – ebben két magyar volt. Volt egy külön regös raja a csapatunknak – egy népi tánc és játék csoport –, hát az

messze a legnépszerűbb lett. Többek között előadták franciául a János vitéz bábjátékban. Aztán a vízi cserkészek, a csónakverseny – abban is egy magyar őrs jeleskedett, pedig az amerikaiaknak olyan felszerelésük volt, hogy csak bámultuk. Három egyenruhájuk volt: egy tábori – olyan, mint a mienk –, egy díszegyenruha: hosszúnadrág, kalap, és egy vízi egyenruha: fehér nadrág, csíkos trikó meg az amerikai tengerészsapka. Úgyhogy nagy diadallal jöttünk haza a végén. De ez igazában a magyar cserkészmozgalom⁴⁶ végét is jelentette: '48-ban már megszűnt, jött az úttörőmozgalom.

Utána még egy hétig Párizsban voltunk, és Jani bátyám – aki Karácsony Sándornak nagyon hű tanítványa volt – ott volt velünk. Akkoriban, '47-ben Karácsony Sándort⁴⁷

---

⁴⁶ Magyarországon 1910-ben alakultak az első cserkészcsapatok, és 1912-ben alakult meg a **Magyar Cserkészszövetség** (MCSSZ). Az alapszabály szerint a cserkészzet feladata a „talpraesett, a gyakorlati életben jártas, természetszerető, vidám és mindenekelőtt istenhívó” ifjak nevelése. 1920-tól kiadták a *Magyar Cserkész* című lapot, megjelentek a vízi cserkészek és a kiscserkészek. 1933-ban Gödöllőn rendezték meg a 4. Cserkész Világdzsemporit; a királyi kastély kertjében közel 30 000 cserkész táborozott. A II. világháború vége felé a hatalom igyekezett ellehetetleníteni az „angolbarát” cserkészmozgalmat, hogy saját, kevésbé népszerű Levente-és Őrszem-mozgalmát erősítse. A nyilasok 1944-ben fel is oszlatták az MCSSZ-t, bár a végrehajtásra már nem maradt idejük. A II. világháború után a Magyar Kommunista Párt igyekezett az 1946-ban megalakuló Magyar Úttörők Szövetségébe beolvasztani a magyarországi cserkészmozgalmat. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet alelnökének segítségével elérték, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök betiltsa a "fasisztabarát" ifjúsági egyesületeket, köztük a Magyar Cserkészszövetséget. Hamarosan megalakult az új összetételű, kevésbé vallásos és kezelhetőbb vezetésű Magyar Cserkészfiúk Szövetsége. Ennek 1948. június 27-i közgyűlése, felsőbb kényszer alapján kimondta a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és a Magyar Úttörők Szövetségének egyesülését, s ezzel a rendszerváltásig gyakorlatilag megszűnt Magyarországon a cserkészzet. A „stafétabotot” az emigrációban működő Külföldi Magyar Cserkészszövetség vette át, melynek működése szervesen összefonódott az emigráns magyar közösségekkel, szervezetekkel, iskolákkal.

(Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_Cserk%C3%A9szsz%C3%B6vets%C3%A9g)

⁴⁷ **Karácsony Sándor** (1891-1952): pedagógiai, filozófiai író, egyetemi tanár. A magyar filozófiai gondolkodás egyik legeredetibb alakja. A Debreceni Református Kollégiumban érettségizett 1910-ben, majd 1911-től a budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem magyar-német szakát végezte, s közben vendéghallgatóként Münchenben, Bécsben, Grazban és Genfben nyelvészetet, folklórt és lélektant tanult. Az első világháborúban a kelet-galíciai fronton harcolt. 1918-ban tanári oklevelet szerzett. Előbb a kassai főreáliskolában, majd 1919-től 1927-ig a Tavaszmező utcai gimnáziumban tanított.

1919-től vett részt a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) munkájában, amelynek serdülő foglalkozásaiból nőtt ki a magyarországi cserkészzet. Nyolc évig töltötte be a Magyar Cserkészszövetség társelnöki pozícióját Sík Sándor majd Vitz Béla mellett. 1922-től kezdődően tíz éven keresztül szerkesztette „Az Erő”-t, a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség havi folyóiratát. 1927-től a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Etimológiai Szótár szerkesztő bizottságában dolgozott. 1929-ben a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a filozófia, pedagógia és a magyar nyelvészet doktorává avatták. 1934-ben magántanári habilitációt szerzett pedagógiából; tárgyköre: *Az iskola nevelő munkája*.

1934 és 1942 között Debrecenben egyetemi magántanár, majd 1942-től nyilvános rendes tanárrá, a pedagógia professzorává nevezték ki. 1942-től 1950-ig maradt ebben a pozícióban, miközben óriási irodalmi munkásságot fejtett ki, s országos vezető szerephez jutott az ifjúság nevelését irányító szervezetekben. Szerkesztette az "Erő"-t és a "Diákvilág"-ot, munkatársa volt a *101 népdal* kiadásának, oroszánrészt vállalt a regös cserkészzet megszervezésében. 1945 áprilisától az Országos Köznevelési Tanács elnökségi tagja, a középiskolai szakosztály

tették meg magyar főcserkésznek. Valamikor fiatalkorában volt ő cserkész, de akkor még nem volt akkora; az első háború után betegségtől hízott el olyan rettenetesen. És egy ilyen külsővel, mint főcserkész... hát nem indult népszerűen. Eljött a dzsembori próbatáborba, hogy beszéljen nekünk, és fújt az egész banda, hogy mit akar itt ez. Egy padot hoztak ki neki, mert széken nem tudott ülni, nem fért el. Tíz percen belül halálba ment volna érte az egész banda; úgy tudott az ifjúság nyelvén beszélni, hogy teljesen belelkesedtünk. Na most, őneki az egyik munkatársa volt Jánosi Sándor⁴⁸, aki a Cserkészszövetség főparancsnoka lett, és neki, „Juló bá’-nak” volt jó barátja Jani bátyám, úgyhogy ő lett a dzsemborin a magyar csapat protestáns tábori lelkésze. Párizsban aztán segített nekem: vitt a Louvre Múzeumba, kétszer vitt az Operába; mind a kétszer elaludtam ugyan, de azért szép volt.

Bethánia⁴⁹

---

elnöke, a Magyar Népművelők Tudományos Társaságában a Pedagógiai Szakosztály elnöke lett. 1945 júniusában a Magyar Cserkészszövetség tiszteletbeli elnöke, és a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség (MEKDSz) is újra elnökévé választotta. Az erősödő dogmatizmus következtében 1948-tól tevékenységét több oldalról bírálták, támadták. 1950-ben nyugdíjazták.

(Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Kar%C3%A1csony_S%C3%A1ndor)

⁴⁸ **Jánosi Sándor** (megh. 1958.) 1945-ben a Magyar Cserkészmozgalom (névváltoztatás után Magyar Cserkészszövetség) ügyvezető elnöke. A cserkészek „Juló bá’-nak” becézték. (Forrás: http://gyujtemeny.cserkesz.hu/szovetsegek/Magyar_Cserkeszszovetseg)

⁴⁹ **Bethánia Egyesület:** A CE Szövetséget Francis E. Clark, portlandi presbiteriánus lelkész indította el gyülekezetének 58 fiataljával, akik 1881.febr.2-án nyilatkozat aláírásával arra kötelezték el magukat, hogy Megváltójukat, Jézus Krisztust akarják életükkel szolgálni, és ebből a célból egy keresztyén közösségben, ifjúsági szövetségben együtt kívánnak munkálkodni. A CE jelentése Christian Endeavour, azaz Krisztusi Törekvés. A CE rövidítésnek országonként más és más a jelentése – magyar nyelvterületen a Pro Christo et Ecclesia kifejezésből kiindulva Krisztusért és Egyházáért. A mozgalom első célkitűzése az ifjúsági misszió, azon belül pedig azzal az elhatározással indul, hogy megtartsa a hitre jutott fiatalokat a gyülekezetben és a hitben. A CE Szövetség gyorsan elterjedt először Amerikában, majd az egész világon. Magyarországon 1900-ban Szabó Aladárné először egy gyermekszövetséget alapított. Szabó Aladár, dr. Kecskeméthy István teológiai tanárok és mások 1903-ban alapították meg a Bethánia Egyletet, és kérték annak felvételét a CE Világszövetségbe. A Bethánia Egylet, bár megalakulásában az említett lelkészek döntő szerepet játszottak, alapvetően mindig laikus mozgalom volt. Igyekezett a CE mozgalomra jellemző módszereket (evangelizációk, konferenciák, csendesnapok, bibliaórák, vasárnapi iskolai munka, személyes lelkigondozás stb.) nálunk is meghonosítani. Az Egylet célja: a keresztyén könyörülő szeretet gyakorlása és az igazi keresztyén élet felvirágoztatása. A Bethánia Egylet csoportjai (Szabolcs, Borsod, Dél-Magyarország, Budapest és környéke) ébredési góccokká váltak. A lelki ébredés a 40-es évek végén bontakozott ki a legerőteljesebben; ennek hatása volt, hogy a protestáns egyházak a diktatúra éveiben sem sorvadtak el, sőt a fiatalabb generációból is sokan hitre jutottak. 1950-ben politikai nyomással a Bethánia Egyletet feloszlatták. 1990.márc.31-i dátummal Bethánia CE Szövetség néven – mint a Bethánia Egylet jogutódját – társadalmi szervezatként újra bejegyezték, és még abban az évben újra felvételt nyert a CE Világszövetségbe.

(Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/bethania-ce-szovetseg/cikk/mutat/bemutatkozas/>)

Amikor én hitre jutottam 16 évesen, kerestem valami közösséget, és Patakon kettő működött. Volt az ún. Gyülekezeti Közösség – ez egy szabadabb felfogású egyesület volt –, és volt a Bethánia Közösség, annak nagyon szigorú volt a közösségi fegyelme, pláne a diákság között. Az első alaptétel az volt, hogy diák nem udvarolhat – előbb tanuljon, aztán, ha valaki lett, akkor keressen egy másik valakit. Úgyhogy én ott vacilláltam, hogy most már merre forduljak, és elmentem Nagy Barna professzorhoz⁵⁰ – ő kicsit olyan apahelyettes-féle volt nekem –, kérdezem: „Barna bácsinak mi a véleménye a bethánistákról?” Azt mondja: „Azok is idvezülhetnek!”. Azt hittem, tréfál. Sokkal később jöttem rá, hogy a lényegét mondta: az nem üdvösség kérdése, hogy milyen csoporthoz tartozik az ember. Jézus Krisztushoz tartozik, vagy nem, ez az üdvösség kérdése. Akkor csak mondtam: „De hát, tessék már valamit mondani erről a Bethániáról!” – „Tudod, öcsém, a Bethánia olyan, mint a csukamájolaj: egy szükséges rossz”. Mert hát ez a nagy közösségi fegyelem, ez igazában sok olyanra is rávette az embert, amire lelkileg nem volt még megérve: tehát nem az Úr Jézusért viselkedett tisztességesen, hanem hogy ki ne tegyék a közösségből. Mikor megszüntették az egyesületeket, akkor komoly küzdelem volt, hogy most már a fegyelem nélkül is járjunk minél inkább az evangélium útján.

Na, még akkor édesapát is levélben megkérdeztem, hogy mit szólna, ha belépnék a Bethániába. Nagyon kedvesen, finoman azt felelte: „Én csak örülnék neki, fiam, fiatal koromban én is bethánista voltam”. Hát így kezdődött, oda léptem be végül, mert csakugyan, a másik olyan szabadabb felfogású volt, és éreztem, hogy nekem szükségem van valami fegyelmezésre. Meg több jó barátom is ott volt, ebben a közösségben.

---

⁵⁰ **Nagy Barna** (1909-1969): teológiai tanár, kutató. Gimnáziumi tanulmányait 1927-ben végezte a sárospataki Kollégiumban. 1929-30-ban Montpellierben tanult, ahol Bergson filozófiájával és Kálvin teológiájával foglalkozott, majd Zürichben (1930-1933) és Bonnban (1933-34) járt egyetemre. 1936-ban Debrecenben avatták teológiai doktorrá. 1937-től 1951-ig teológiai tanár a sárospataki Teológiai Akadémián, 1947-től a teológia dékánja, majd a Kollégium rektora lett. 1952-ben, a pataki Teológiai Akadémia megszüntetése után z Egyetemes Konventbe került tudományos beosztásban, majd a budapesti Teológiai Akadémia tanára lett. Az 1956-os forradalom után rövid időre börtönbe került, és 1957 őszén megfosztották pesti katedrájától. Az Egyetemes Konvent visszaminősítette „kutató professzorrá”. Élete utolsó 12 évében teljesen a Kálvin-kutatásnak szentelte magát. (Forrás: Dr. Höresik Richárd: Dr. Nagy Barna Kálvin-kutató munkássága; Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, Elektronikus Könyvtár, <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=7&p=3>)

Volt egy nagyon kedves barátom Patakon, Benke Gyurka⁵¹; az édesapja Juditék keresztapja volt, nagyapóval nagyon jó barátságban voltak. Meséli nekem Gyurka barátom, hogy ő jár a Bethánia közösségbe, és milyen jó bibliaóráik vannak. Mondom neki, hát akkor jó, nagyon jó, megyek én is. „Te nem jöhetsz, mert te még nem tértél meg” – hát, mintha pofonvágott volna. És akkor jött egy diák evangélizáció. Két este volt, és az első este legjobb barátom, Gál Győző elindult a hitre. Ugye, annyi volt akkor, hogy aki elfogadta, hogy az Úr Jézus megváltotta őt, az vagy álljon föl, vagy tartsa föl a kezét, így volt a szokás. Győző fölállt, és valósággal táncolt örömeiben, ahogy mentünk vissza a kollégiumba. Na, én ezt nem hagyom ki! – úgyhogy kétszeresen is tiszta szívű irigységből tértem meg második este. De azért nem az én elhatározásom volt ez, mert ahogy magyarázta Orgoványi Gyurka bácsi az igét, egyszer úgy belém vágott, hogy ez igaz, és ez nekem jó. Szóval egy belső meggyőződés elindult bennem, nem az én munkám, elhatározásom volt ez, legfeljebb elő volt készítve. Így jelentkeztem aztán a Bethániába. Tizenhat éves voltam.

Nem könnyű volt belépni a Bethániába, az egy komoly szertartás volt, mert meg kellett várni, míg az országos főtitkár, Szikszai Béni bácsi eljön Patakra. Nála kellett jelentkezni, és vele egy komoly, órás beszélgetést lefolytatni. Arról kérdezett, hogy mi a véleményem Jézus Krisztusról: tartom-e őt Isten fiának, és hogy akarom-e őt követni. Ez után ő próbatagnak fölvelt egy évre. És elég jól látszott aztán, hogy egy-két teológus valóban rám volt állítva arra az évre, hogy figyeljék meg, hogy megy az életem. Úgy látszik, jókat mondtak rólam, mert egy év múlva – szintén egy komoly beszélgetés nyomán – aztán fölvelt tagnak Béni bácsi. De a dolog lényegéhez hozzátartozik, hogy ezen a szűrőn akkor hárman mentünk keresztül, és hármunk

---

⁵¹ **Dr. Benke György** (sz. 1931. Hejőpapi): nyugalmazott református lelkész, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia ny. tanszékvezető tanára, ny. teológiai dékán. 1986-tól tíz éven át a miskolci Deszka-templom lelkésze. „1987. novemberig egyszerre tanított Sárospatakon, és végzett lelkészi munkát Miskolcon, de felesége sokat segített a lelkipásztori szolgálatok zökkenőmentes ellátásában. Benke György szolgálata már az ideológiai enyhülés időszakára esett, s gyakran előfordult, hogy kicsinek bizonyult vasárnap délelőttönként a Deszka-templom, meg kellett nyitni és székekkel telerakni a ravatalozót is, a nagyobb istentiszteleteken (különösen ünnepekkor) pedig egyre többen álltak a hátsó széksorok mögött is. A bibliaórák az ige közvetlenebb megbeszélésének fórumai lettek, és külön ki kell emelni a lelkipásztor aktivitását az egyháztagok látogatásában, a betegek, egyedül élő idősök pasztorációjában, a kórház, szociális otthon felkeresésében. Tartotta a kapcsolatot a gyülekezet területén élő, de templomba nem járó reformátusokkal is. Közvetlen egyénisége és feleségének segítő szolgálata újabb vonzerőt kölcsönzött a Deszka-templomnak. Benke György 1996-ban távozott a gyülekezet éléről.” (Fazekas Csaba: Nyolc évtized a miskolci református egyház történetéből (1918-1998), *Miskolci Kálvin Szövetség*, Miskolc, 1999. 62. old.)

körül az egyik egy év után látványosan hátat fordított mindenféle hitnek. Tehát ez a nagy szűrő se volt garancia arra, hogy csakugyan történt valami az emberben.

A megtérésem erősen hatott a tanulmányi eredményemre. Én nagyon lusta diák voltam. Sárospatakon a Nagykönyvtárból felsősök vehettek ki könyvet, úgyhogy amíg harmadik-negyedikes voltam, Dani bátyámat kértem mindig, hogy vegye ki nekem a soron következő Jókai vagy Mikszáth, vagy Gárdonyi könyvet. De aztán ötödiktől már én is kölcsönözhettem, úgyhogy két év alatt ezt a három sorozatot végigolvastam, de úgy, hogy az asztalon előttem volt a tankönyv, és a félig kihúzott fiókban a regény. Jött a felügyelő, és akkor a kilincsmozdulásra belöktem a fiókot, és minden rendben volt. De mikor hitre jutottam, akkor belém jött az, hogy most az én Megváltóm itt áll mellettem, és el is várja, meg is érdemli, hogy én komolyan vegyem, amit rám bízott. És én azon az éven jeles lettem, megvan a bizonyítványom.

Aztán egy év múlva én leérettségiztem, és a pataki Teológiát bezárták, a teológus ifjúság nagy része Debrecenbe került, de egy része Pestre. Ott először a Bethánia Közösség helyiségébe jártunk, a Gyulai Pál utcába; az a Bethániának a székháza volt. De a patakiak – velem együtt – kissé ellenzéknek tűntek ott. Hogy mondjam, azt a nagy fegyelmet nem nagyon viseltük el, úgyhogy szépen megkért minket Béni bácsi, hogy jöjjünk össze külön a Teológián. A Gyulai Pál utcában csakugyan olyan rend volt, hogy házaspárok se ülhetek egymás mellett – egy L-alakú terem volt: ott az asszonyok, itt a férfiak, hogy most az igével foglalkozzunk, ne egymással. A pataki csapat, az kicsit szabadabb stílust hozott. Véleményük volt.

Aztán a pesti teológián is megalakult a Bethánia, a vezetője egy pesti teológus lett, aki akkor már jogi doktor is volt. Őt egyszer tetten érték, hogy egy lánnyal sétál a Váci utcán, úgyhogy ki is zárták a Bethániából. Egy diák ne udvaroljon.

Amikor elvégeztem a teológiát, és a Szabadság térre kerültem segédlelkésznek, én már akkor a Bethániában nem voltam benne. Engem a Szabadság téri gyülekezet közössége kielégített, úgyhogy akkor már nem jártam tovább. Nem is volt már hova járni; amikor megszüntették a Bethániát, az egyesület vállalta a feloszlását, nem működött illegálisan tovább. Egy küldöttség eljött akkor a Szabadság térre közénk, és felajánlották, hogy ők szívesen átjönnek hozzánk vezetni a mi gyülekezetünket.

Bethánista fiatalok voltak, a Gyulai Pál utcából jöttek; ott volt korábban a Bethánia székháza.⁵² Farkas József volt ott a lelkész⁵³, nagy pszichológus volt szegény, és ömellette illegálisan tovább tudott működni egy Bethánia közösség, de aztán gondolták, hogy jönnének a Szabadság teret vezetni: magyaráznák az igét nekünk, ők tartanak a bibliaórát... Hát köszöntük, de ebből nem kértünk.

A Szabadság téri gyülekezetben az volt az érdekes, hogy nem volt zárt közösség. Mikor édesapám ott volt a negyvenes évek vége felé, én még kicsit meg is botránkoztam ezen. Minden református gyülekezetben alakult úgynevezett zárt közösség: megmondták, „te jöhetsz, te nem jöhetsz” – a szerint, hogy a hitéről ki tudott vallást tenni. Édesapám nem szervezett ilyet a Szabadság téren; meg voltam hökkenne, hogy miért nem. Aztán, mikor Patakról felkerültem Pestre, és kezdtem járni oda bibliaórára, akkor rájöttem, hogy ez nagyon egyszerű: ő egy olyan bibliaórát szervezett a Szabadság téren, ahol egyrészt volt még bűnvallás is, tehát az emberek nagyon nyitottak voltak egymás előtt. Másrészt mindenki kapott valami feladatot: te látogasd meg ezt, te írd meg... vagyis aki nem akart elsősorban lelki életet élni, az nem érezte jól magát; nem kellett zárni a közösséget, megelégtették anélkül is.

A Bethánia zárt közösség volt. Ugye, mondtam, hogy a kedves barátom megmondta Patakon, én még nem mehetek közéjük, mert én még nem tértem meg. Volt egy fogadalmunk, amit havonta megújítottunk. Együtt mondtuk: „Mivel engem a Megváltó

---

⁵² Az egyházközség 1948. február 1-én alakult, alapító lelképásztor: Farkas József. Eleinte két istentisztelet volt vasárnaponként: a VII. ker. Klauzál tér sarkán bérelt üzlethelyiségben és a VIII. ker. Gyulai Pál u. 9. sz. alatt, a Bethánia Egylet székházában. Az egyházközséghez a belső-erzsébetvárosi terület tartozik: a VII. kerület Károly körút – Király utca – Erzsébet körút – Rákóczi út által körülhatárolt kicsiny rész. A Klauzál téri helyiséget hamarosan el kellett hagyni, egy vállalatnak kellett a hely. Átmenetileg a Wesselényi utca 18. szám alá költöztették a gyülekezetet, azonban onnan is el kellett jönni, mert a feljelentések szerint "a gyülekezet éneklésével zavarta a lakók nyugalma". Így maradt a Gyulai Pál utca végleges székhelynek. (Forrás: <http://www.parkokia.hu/lap/refgyulai/>)

⁵³ **Farkas József** (1915-2000): református lelkész, a Budapest-Klauzál Téri Református Egyházközség alapító lelképásztor. „Lelképásztor, aki reformátusként volt egyetemes, az ökumené és a radikális megújulás elkötelezettje. Lelkisége, aktivitása szerint leginkább Gyököcssy Endréhez hasonlítható. A Soli Deo Gloria híres szárszói konferenciatelepén titkár volt, Budapest VII. kerületében több helyen szolgált, püspökhelyettes is volt Bereczky Albert mellett. Népszerűségét kitűnő könyvei és rendkívüli emberi figyelmessége alapozta meg. Teológiai beszédei világosak és érthetőek voltak. Tudta, a nyelven múlik a közvetítés minősége. Képes volt távlatosan gondolkodni, nem tisztelte az egyházi merevséget, hirdette, hogy nem a Biblia betűje áll Krisztus fölött, hanem Jézus áll mindennek a középpontjában. Műhelyét derűs szójátékkal nevezte egyidejű oratóriumnak és laboratóriumnak. (Hozzátehetjük: menedékhely is volt.) Számos megújulási ígéhirdető műve jelent meg, köztük az Alternatív teológia. Ám legjellemzőbb, legkülönlegesebb a Pneumatikus ember címet viselő füzet. Ebben azt az ősi keresztény emberképet mutatja fel, amely a (test-lélek-szellem -- szóma, psziché, pneuma) hármasságban az utóbbiból nyeri az erőt.” (Deme Tamás: Farkas József, egy katolikus református; *Új Ember*, 2000. 01. 20. 4. old.)

annyira szeretett, hogy a keresztfán meghalt érettem, én is szeretni akarom őt, és iránta való hálából életemet neki szentelem. Igéjét mindennap olvasom, mindennap imádkozom, Isten országának eljövetelén, mint az XY-i gyülekezet tagja, munkálkodom”.

Ez egy nagy emlékeztető volt, a szövetség okmánya, amit minden hónapban egyszer megújítottunk. Ezt mindenféle református teológus probléma nélkül elfogadhatja és elmondhatja. Abból lettek bajok, hogy olyan racionalizmus uralkodott már a református egyházban is, hogy a saját hitvallásainkat gondosan elfelejtettük, nem foglalkoztunk vele. Pedig azok olyan tiszta, evangéliumi hitvallások, hogy ébredési eszközök is lehetnek, ha valaki komolyan veszi. Úgyhogy akik prűszköltek a Bethánia ellen és a Bethániának ez ellen a hitvallása ellen, azok nem jöttek rá, hogy a saját hitvallásuk ellen is prűszkölnek.

A Bethániában szokás volt a tizedfizetés, hogy a fizetésének a tizedrészét valaki Isten országának a céljára szánta. Ez nem feltétlenül a Bethánia Egyesület támogatása volt, de volt belőle az is. Nagyon sokan éltek ezzel a lehetőséggel, hogy visszaadhatunk valamit abból, amit Istentől kaptunk. Volt egy pénztáros, aki ezt kezelte, és közös megbeszélés alapján fordították az Isten céljaira: vagy embereket segítettek vele, vagy valami építményt, árvaházat... És ez a pénz néha gyülekezeti célra ment, néha egy beteg gyógyítására, néha Bibliaterjesztésre... szóval, ami éppen szükségesnek, időszerűnek látszott.

Teológiai Akadémia Budapesten

'50-ben érettségiztem. Akkor egy évig még ment a teológia Patakon, '51-ben zárták be. Én persze szerettem volna Patakon teológus lenni, de hát édesapámat akkor hívták vissza Pesten a Teológiára tanítani. Ő '28-tól '32-ig egyszer már tanított a Teológián, de akkor volt egy vita a történelmi kálvinizmusról közte meg Sebestyén professzor között, és akkor neki mennie kellett. Mikor Sebestyén Jenő professzor meghalt '49-ben, édesapámat rögtön visszahívták. Én egy év múlva leérettségiztem, és akkor ő már igényelte, hogy ott legyek mellette. Szegény azt remélte, hogy mellette lesz valami tudós belőlem – igen csalódott. Egyszer az ő szemináriumába iratkoztam be egy évre, és egy gyűlés után Bárczay Gyuszi barátom ott egy komoly

előadást tartott Augustinusnak a szentháromság-tanáról. Utána mondta édesapám, hogy örömmel látta, hogy jegyzetelek. Hát én bevallottam, hogy nem jegyzetet írtam, hanem egy verset Augustinus ellen – ez kevésbé tetszett neki. Másnap hallottam, hogy a folyosón mondja egy másik professzornak, hogy „Ezt az én fiamat meg fenéken rúgta a Pegazus!”

Úgy alapjában helytálltam én a teológián, de szégyen, nem szégyen, az a nagy tanulási becsületesség, ami a megtérésem után alakult ki bennem, valahogy lankadt. Azt hiszem, különösen azért, mert a göröggel én sokkal előrébb voltam, mint a többiek, a héber viszont majdnem reménytelennek látszott nekem, úgyhogy azzal nem nagyon dicsekedtem. Teológus koromban én főként evangelizálással és röplabdázással foglalkoztam, tudniillik, mint Bethánia-tagot engem küldöztek ide-oda igét hirdetni. Volt úgy, hogy rendszeresen három helyre jártam: Ercsibe mentem minden vasárnap, Pestszenterzsébetre mentem minden szerdán az ifjúsághoz, meg a Szabadság térre. Hivatalosan akkor minden teológust beosztottak Pestre, és engem a Szabadság térre. Úgyhogy majdnem nagymenő lettem ebben, hogy én már evangelizálni járok, de nemigen fogtam föl ennek a súlyát.

A röplabdázás úgy kezdődött, hogy a Teológia udvarán csak annyi hely volt, hogy röplabdapályát lehetett csinálni, focizáshoz nem volt hely, és én szerettem ezt gyerekkorom óta. A testnevelő tanárunk – aki a Lónyay tanára volt különben – látta, hogy valamennyire megy a röplabdázás, beajánlott egy egyesületbe, és akkor egész segédlelkész koromig ez egész komoly probléma lett nekem, hogy most istentiszteletre megyek vagy meccsre. Az Budapesti Fáklya a Pedagógusok és Művészeti Dolgozók Szakszervezetének a csapata volt. Persze rólam tudták, hogy teológus vagyok, úgyhogy engem rögtön püspöknek szólítottak. De azért szerettek, kedvesek voltak. Egy-kettő volt templomba járó köztük.

Viszont rájöttem, hogy keresztyén embernek jobban megy minden sport: nincs az a görcsös feszültség, hogy jaj, győzni mindenáron, legyőzni a másikat. Máig is hüledezek, hogy például atlétikában, ha valaki két centivel magasabbat ugrik, mint a másik, akkor azt mondják, hogy „megverte” két centivel – pedig hát egy ujjal se nyúlt hozzá. Előfordult, hogy kikaptunk, és mindenki kétségbe volt esve, csak én nem. Rám is förmedtek, hogy „te miért vigyorogsz?” – hát játszottunk egy jót. Ugye, az

Istentől elszakadt ember nem tud játszani igazán, mert vagy küzd fogcsikorgatva, hogy nekem kell a legjobbnak lenni, vagy pénzt keres, azért igyekszik, hogy megjutalmazzák. A keresztyén ember, az szabad ezektől a feszültségektől, görcsöktől, és szeret játszani. Aztán, mikor segédlelkész lettem, akkor már nyilván választani kellett, hogy melyiket csinálom tovább, és nyilván a szolgálat volt a fontosabb.

1950-ben kezdtem a teológiát, és '50-'51-ben a Bethániát feloszlatták. De aki egyszer bethánista volt, az maradt akkor is, amikor már régesrég, évtizedek óta nem volt egyesület. Sőt a cégér is rajtunk maradt, hogy na, ezek a bethánisták. A feloszlítás után a szervezet illegálisan működött: nem voltak bethánista összejövetelek, de ha volt alkalom, mód, akkor hárman-öten leültünk, elővettük a Bibliát és megbeszéltük, hogy ki hova megy evangelizálni. Nekem csak szólt Andor Laci, hogy vasárnap menjek el Ercsibe. Ő egy kedves teológus volt – két-három évvel fölöttem járt –, egy régi bethánista. Nem olyan régen halt meg Laci, a Csepel-szigeten volt lelkész.

Ercsi 30 kilométerre van Budapeستől, úgyhogy vasárnap reggel fölültem a biciklire klott gatyában – be volt csomagolva a fekete ruha –, és úgy tekertem Ercsi széléig, ott felöltöztem szépen, és bevonultam. Az istentiszteleten mindig a nagytiszteletű bácsi prédikált, utána egy presbiteri bibliaórát tartottam, aztán megebédeltetek – híresen rosszul főzött a felesége –, és délután volt egy evangelizációs alkalom, ahol... hát ezt hordozom azóta is: mondom-mondom az igét, egyszer csak egy öreg néni felshajt ott az első sorban, hogy „jaj, Istenem, ennek is csak vége lesz mán egyszer!” – úgyhogy nagy hatással voltam. Azért reménykedtem, hogy nem mindenki így fogadja.

Pesterzsébetre ifjúsági órára jártam, a Szabadság téren pedig egy külön serdülőkört bíztak rám, akik olyan rosszak voltak, hogy nem lehetett a többivel összeereszteni őket. Mind a Horn Ede utcában laktak,⁵⁴ úgyhogy oda is elkarikáztam biciklivel, füttyöngettem az utcán, jöttek szépen, és akkor együtt elballagtunk a Szabadság térre, ott volt a bibliaóra. Egyszer próbáltam egy házban lakó fiút bevinni közéjük.

---

⁵⁴ Ma Weiner Leó utca.

Néztem, hogy mit sziszeg, kapkod, hát rájöttem, hogy az asztal alatt – rövidnadrágban volt –, az asztal alatt csúzlizták u-szögekkel a combját. Hát ezért mondom, ez egy külön csapat volt, nem lehetett a többi közé vinni. De meghallgatták az ígét, énekeltünk... ez a mostani énekeskönyv még akkor kezdett terjedni. Volt egy kis énekeskönyv, egy próbakiadás ennek az anyagából; egy-két Balla Péter-féle népies dallamú ének⁵⁵ volt benne, ami ebben már nincs. És ők szerettek énekelni.

Eleven ifjúsági élet volt. Még teológus koromban Kovács Dezső volt a Szabadság téri segédlelkész⁵⁶, aki később Alcsútdobozon volt lelkész. Toókos tábornok⁵⁷ lányának, Enikőnek a férje lett ez a Kovács Dezső, és az ébredés igazából rajta keresztül jött

---

⁵⁵ **Balla Péter** (1908-1984): népdalgyűjtő, hegedűtanár. A román ortodox egyház által fenntartott, belényesi kétnyelvű gimnázium után a helyi román tanítóképzőbe került hegedűtanárnak, énekarvezetőnek. 15 évesen már a szórvány-istentiszteletek kántora volt. 1927-től a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola hallgatója hegedűszakra. Végzés után Lajtha László népzene kutató mellé szegődött a Néprajzi Múzeumba. Népdalgyűjtő úton 1933-1956 között négyszer járt Romániában. Kodály 1914. évi útját követően Balla Péter volt az első gyűjtő Bukovina öt falvában; a bukovinai székelyek összesen 280 dalt énekeltek fel hengerekre, ezeket később Lajthával együtt lejegyezte. További kutatásaiban különösen Bartók támogatta.

1938-ban a Móricz Zsigmond novellája alapján készült *Hortobágy* című film zenéjének összeállításán Balla Péter tanította újra a Hortobágy körüli településeken élő parasztszereplőknek, népi zenekaroknak a már-már ismeretlenségbe merült saját népdalaikat, helyi dallamokat. Az ötvenes években az országot járva népdalt tanított mindenütt, ahová csak hívták, egyesületekben, diákszervezetekben, egyházi, ifjúsági szövetségekben. 1938-1955 között a Református Egyetemes Konvent országos énekügyi titkára volt, emellett 1937-1944 között a Református Élet című hetilap zenekritikusa, valamint az Soli Deo Gloria Szövetségben elnöki tanács tag és egy ideig alelnök. Közben a Budapesti Hangversenyzenekarban játszott.

Szoros kapcsolatban állt a népi írókkal, részt vett a Soli Deo Gloria nevéhez fűződő 1943-as nácizmus ellenes balatonszárszói konferencián. 1944-ben nem csekély kockázatot vállalva sietett az üldözöttek megsegítésére. Szabadjegyét kihasználva, szinte mindig úton volt, vitte magával az „Erdélyből menekülteket”, hol a különböző parókiákra, hol az általa e célra bérelt szárszói házakba. A zsidóüldözések idején hamis keresztlevelekkel, saját lakásán, a Soli Deo Gloria internátusában és a szárszói telepen való bújtatással több mint félszáz életet mentett meg. Embermentő tevékenységéért megkapta a Yad Vashem Intézet Világ Igaza kitüntetését.

Gyűjteményes kiadások: *Szegedi Kis Kalendárium*, 1938, *Kis magyar Daloskönyv*, 1939, *Kis énekeskönyv*, 1948, *Dalolj velünk* 1956, *Négy népdalcsokor énekarok előadására*, 1961, *Vecsési népdalok*, 1970. (kézirat). *Új éneket* címmel jelentek meg 1986-ban református közösségek részére írt énekei, melyet a baptista és evangélikus egyházak felvettek a maguk hivatalos énekgyűjteményeibe. (Forrás: Vadászi Istvánné: A magyar népdal apostola: Balla Péter; <http://krono.inaplo.hu/index.php/inter/kultgyujt/667>)

⁵⁶ **Kovács Dezső** (1923-2010) református lelkész. Még teológus hallgató korában részt vett a Soli Deo Gloria és a KIE ifjúsági mozgalmában, szoros kapcsolatban volt a népi írókkal – köztük Németh Lászlóval –, népfőiskolán is tanított. 1943-ban részt vett a német uralom ellen Szárszón megtartott református találkozón. 1945 után először a Budapest Szabadság téri gyülekezet segédlelkésze volt, majd 1952-1960 között Vértesdobozon, 1962-től nyugdíjba vonulásáig (1991) Tabajdon volt lelkész. 2003-ban Tabajd díszpolgárává avatták. (Forrás: Néma forradalom egy kicsiny faluban – interjú Kovács Dezsővel. *Városházi Napló*, Budafok-Tétény XVII. évf. 5. szám, 2009. március 6.)

⁵⁷ **vitéz Sepsibacsoni Toókos Gyula** (1883-1958): honvédtábornok, majd vezérőrnagy, Horthy Miklós szárnysegéde 1919-1920-ban.

be a Szabadság térre. Az előző segédlelkészek mellett egy nagyon kedves, eleven, de lelkiekkel alig-alig foglalkozó ifjúság volt ott, és mikor Dezső odajött, ezt a hagyományt nemigen akarta folytatni. Mi vasárnaponként játékdélután csináltunk: komámasszony, hol az ollót, hoppon maradt vőlegényt meg ilyeneket játszottunk, csak hogy együtt töltsük az időt. Ez még '52-'53 körül is így ment.

És akkor Kovács Dezső elhozta Siklós Jóska bá't, aki még akkor szintén segédlelkész volt egy pesti gyülekezetben. Siklós József egy külön csoda. Zsidó fiú volt, Auschwitzot is megjárta, aztán lett keresztyén és teológus, és egy darabig ott volt Pesterzsébeten, a Szabó-telepen.⁵⁸ Annyira a város szélén volt, hogy így mondta: „megyek az imasufnimba”, mert imateremnek, imaszobának se lehetett

⁵⁸ **Siklós József** (1920 – 1983): református lelkész. Zsidó családban született. A budapesti Református Theológiai Akadémián 1950-ben fejezte be tanulmányait. 1959-ben szentelték lelkésszé. 1950-től Budapesten több egyházközségben segédlelkész, 1959-től 1982-ig Jászkiséren volt lelkész. A negyvenes évek végétől Szalay Károly orvos iszákosmentő missziói munkaközösségéhez csatlakozott. 1981 ősztől haláláig a Magyarországi Református Egyház Iszákosmentő Missziója titkára volt. Versei, cikkei jelentek meg az Élet és Jövő, a Megújulás, Az Út, a Képes Kálvin Kalendárium és „Kérux” név alatt a Vetés és Aratás hasábjain. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon; <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC13280/13804.htm>)

Siklós József nem volt Auschwitzban, zsidó munkaszolgálatosként élte végig a második világháborút.

Özv. Siklós Józsefné, Margit néni visszaemlékezéséből: „15 éves korától kezdve olvasta az evangéliumokat is, melyek nagy hatással voltak rá. Nem érdekből, hitbeli meggyőződésből döntött, Victor János keresztelte meg a Szabadság téri templomban. Komoly hivatástudattal jelentkezett a teológiára, de elutasították. A következő 7 évben fogtechnikus, műfordító, könyvtáros, kocsihúzó volt, és háromszor hívták be veszélyes munkaszolgálatra. Isten azonban megtartotta. Áldott szülei az akkori korszellem és a gyűlölet áldozatai lettek 1945-ben. (...)

Jóska 1945. szeptemberben kezdte teológiai tanulmányait. Megmaradt munkanaplója szerint 1945. október 14-től a MÁV-kórházban teljesített prédikáló és lelkigondozó szolgálatot. Szabadidejében a Hitelbankban, a Műegyetemen, a Jó Pászternál és több ipari iskolában tartott rendszeresen bibliaórákat. (...) 1950-től Budapest-Klauzál téri, Óbudai, Pesterzsébet-Szabó telepi gyülekezetben 3-3 évig volt segédlelkész. 1959. március 1-jétől az egyházvezetőség Jászkisérre rendelt minket. Így elvesztettük pesti lakásunkat és az én könyvelői állásomat. Mégis reménységgel indultunk, hogy vihetjük az ébredés áldását. Nehéz idő volt. Azon a tavaszon vették el a szorgalmas, földjüket szerető gazdáktól az állataikat, jó termőföldjüket. Fájdalmukat fokozta, hogy a Ceglédre távozó lelkipásztor helyére nem azt a lelkipásztort kapták, akit nagyon szerettek volna. A seblázában égő, elkeseredett reformátusság nem fogadta a pesti pap igei vigasztalását. 23 évig szóval és étellel szerettük, és javára igyekeztünk lenni a gyülekezet minden tagjának.

Drága páromnak mindig szívügye volt a misszió és a diakónia, különösen a legelesettebbek felé. Míg Pesten laktunk, több mint tíz évig – gyülekezeti szolgálatán kívül – munkatársa volt a Szalay Károly ideggyógyász-főorvos által vezetett Evangéliumi Iszákosmentő Missziónak. Szívesen vállalta volna már fiatalon teljes idejével ezt a munkát, de az egyházi vezetők nem támogatták. A főorvos halálával megszűnt ez az áldott mozgalom. De Jóska szívében nem szűnt meg a felelősség, nem lehet tétlenül nézni ezt a nemzeti tragédiát. Áldozatkészen, magát nem kímélve küzdött az alkoholisták mentéséért, az értük végzett munka hatékonyságáért. Az első lelkipásztor, aki akkor az ügy mellé állt, Boross Géza volt.

1981. novemberében Berekfürdön az iszákosoknak rendezett első konferencián, az egyházkormányzat hivatalosan beiktatott szolgálataként alakult meg a Református Egyház Iszákosmentő Missziója, röviden így mondtuk: RIM. Jóska 60 évesen nyugdíjazták, Gyömrőre jöttünk, titkári teendőit innen látta el 10 hónapig, vasúti balesetig, amely után két hét múlva meghalt.” (Csak egy vers – és írja. Timár Gabriella riportja; *Reformátusok Lapja*, 2008. 11. 09.)

nevezni, olyan kicsi hely volt. Ő egy nagyon beleváló keresztyén férfi volt. Odahozta Dezső a Szabadság térre, és akkor az egyik játékdélutánon azt mondta: „Na, most ülünk szépen körbe – leültünk körbe, új játék... –, és mindenki mondja meg, hogy áll Jézussal.” Na, hát volt nagy nyögdecselés jobbra-balra, és ez az ifjúsági kör meg is szűnt. De aztán nagyon gyorsan újra kezdődött, igazán lelki módon, Bibliával. Volt az ifjúsági helyiségben egy pingpongasztal, az volt a hőmérő: hogyha eleven volt a lelki élet, akkor kitették, nem kell, hogyha lanyhult a buzgóság, akkor visszahoztuk, hogy az majd hív másokat is, buzdít másokat is. Akkor sokáig kitették.

Siklós Jóskát aztán eltették Jászkisérbe, ahol az elődje nyilas képviselő volt, és vissza is járt a gyülekezetet bujtogatni, hogy „mit akartok ezzel a zsidóval?” Jóska bá' nagy irogató ember volt, sok kedves verse is van. Még teológus korában dolgozott egy iszákosmentő missziónál; az egy félig maszek dolog volt, amit állami nyomásra megszüntetett az egyház, mert most nem az a téma, hogy iszákos, hanem az, hogy békemozgalom meg szocializmus, meg téesz. De mikor az állam is már nagy bajba került a hetvenes években, akkor visszahívták oda Jóska bá't. Szegény aztán nagyon hamar odalett, mert rosszul szállt le egy vonatról, alákerült, két lábát levágta, és hamarosan, néhány nap múlva meghalt. Még meg tudtam a kórházban látogatni.

A felesége a Kispest Rózsa téri gyülekezet öregotthonában él. Ő most is abszolút Siklós Józsefné, minden gondolata, emléke Jóska bá' körül forog. És egy csuda nagy munkát végzett: Jóska bá' összes írását összerendezte történeti sorrendbe, egy nagy láda tele van velük. Most beszéltem a pataki levéltárosokkal, mert oda ajánlotta. A pesti levéltárnak ajánlotta először, de azokat nem érdekelte.

Kovács Dezsőt aztán kirakták Alcsútdobozra. Egyszer kaptam egy tanári kari megrovást őmiatta. Nagyon figyelt a hatóság, hogy Dezső a Szabadság tériekkel, a bibliaórák tagjaival tartja-e a kapcsolatot, szóval megfigyelés alatt volt. Úgyhogy a nénik nem mertek elutazni hozzá, hanem engem kértek meg, hogy biciklivel – mert mindenhova biciklivel jártam – menjek már el, és vigyek valami csomagot nekik. Hát én el is mentem, éppen Alcsúton, a konferenciatelep mellett látványosan el is estem – valami homoktölcsében kicsúszott a kerék. Két óra hosszát ott feküdtem az úton, nem jött arra senki, semmiféle szamaritánus. No, aztán betoltam a biciklit (összetört kerékkel) Dezsőékhez, és aztán másnap reggel vonattal visszaértem. Már kint várt a

hirdetőtáblán a cetli, hogy Pest engedély nélküli elhagyásáért tanári kari megrovásban részesítenek. Ráadásul jól le volt nyúzva a bal vállam, ragasztó volt rajta. Másnap, vasárnap reggel mentem a Kálvin téri istentiszteletre, Pap László dékán úr⁵⁹ utolér, nyakon csap: „Na, te ütődött, mit csináltál már megint?” – az is szeretett engem, biztos édesapámért. De ez egy rendkívüli eset volt.

A pesti teológia valóságos asyllum volt, főleg Pap László dékán úr védett meg minket minden gonosz hatástól. Ötödéves koromban voltam Debrecenben két hétig cserediák – hát le voltam döbbenve, hogy ott minden professzor egyházkormányzó. Ott Békefi professzor úr⁶⁰ – aki püspök lett később – veri az asztalt, hogy „Vagyok olyan hívő, mint ti!” Varga Zsiga bácsi ravaszkodik, ügyeskedik, Kocsis Elemér énhozzám jön: „Te, szeretnék tanulni tőled, mondd már meg, Pesten mi a helyzet, milyenek a professzorok, mi a kapcsolat... – csak hüledeztem.

Pesten csakugyan csak teológiával foglalkoztunk, és ebben jó rész Pap Lászlónak – aki aztán kerületi főjegyző is lett –, az érdeme, ő megvédett minket. Egyszer szegény Bereczky atya eljött egy agitációs előadást tartani a Jónás könyve alapján; a városért hordott felelősségről beszélt. Az előadás végén lehetett hozzászólni. Felállt Fáy Aladár barátom – egy kicsit flúgos volt, nagy festő meg rajzolóművész lett –, hogy „Főtiszteletű püspök úr, köszönjük az előadást, kívánjuk, hogy be is teljesedjék, amit

---

⁵⁹ **Pap László** (1908–1983): a Budapesti Református Teológiai Akadémia tanára, dékánja, 1957-ig dunamelléki püspök-helyettes. Egyik vezéralakja volt az 1956 nyaratól kibontakozó református egyházi megújulási mozgalomnak. A forradalom leverése után, a megerősödő államhatalom – a lényegében helyreállított korábbi (1948–1949 utáni) egyházi felső vezetéssel – a tanári kar és teológus ifjúság tiltakozása ellenére – eltávolította tanári állásából és dékáni tiszteiből, majd valamennyi közegyházi tisztségétől megfosztották. 1958-tól 1963-ig a Tolna megyei Murga kis egyházközségébe helyezték segédlelkésznek, majd nyugdíjazták. Az utrechti egyetem meghívta tanárának, de kiutazási engedélyt nem kapott. (Forrás: Ladányi Sándor: Református teológiai hallgatók a forradalomban. A Budapesti Református Teológiai Akadémia teológus ifjúsága az 1955–1956-os esztendőben; <http://www.szszbmo.hu/szemle/dokumentumtar>)

⁶⁰ **Békefi Benó** (1909–1964): református püspök, teológiai tanár, egyházi író. A teológiát Budapesten és Debrecenben végezte. Utána az országos evangelizációs mozgalmak keretében megszervezte a nyíregyházi diakonissza-intézetet, s 1939-től ennek lelkésze lett. 1945 után előbb a Szabolcs megyei Nemzeti Bizottság elnöke, később a városi szociálpolitikai osztály vezetője, majd a nyíregyházi egyházközség lelkésze lett; 1952-59-ben a nyírségi egyházmegye esperese. Ezt követően debreceni, azután budapesti teológiai tanár. 1962-től a dunántúli egyházkerület püspöke és egyúttal Veszprém lelkésze. Több egyházi lapot szerkesztett (Magyar Református Ébredés, 1943-47; Keresztyén Család, 1946-47). Széleskörű egyházi irodalmi munkásságot fejtett ki. – Főbb művei: Az evangélium szolgálata. (Bp., 1937); Mi hasznod belőle? (A Heidelbergi Káté magyarázata, Nyíregyháza, 1943). (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

hirdetett: Ninive megtérjen”. – „Na, hát nem kell az allegóriát olyan komolyan venni” – nagyon megijedt szegény Bereczky.

Neki újságcikkben jelent meg egy nagy tétele – ezt akkor plakátozták –, hogy „A jövő a béke emberé”⁶¹ A békemozgalomban való részvételre buzdított ezzel. És akkor Papp Vilmos – aki úgy jött a teológiára, hogy zsidóul már egész jól tudott, mert valami rabbtól tanult Sopronban – tartott egy áhítatot erről az ígéről, és elmagyarázta, mi az, hogy „a béke embere”: akinek Isten békét adott a szívébe, és nem az, aki békemozgalomban harcol – ezzel le volt tudva Bereczky atya tétele. Meg hát ugye, ott voltunk mi, bethánisták. Voltunk tízegynéhányan, de a Bethánia elleni akciók úgy beoltottak minket, hogy ezektől mi nem fogadtunk el semmit.

„Pataki exodus”

Mikor a pataki Teológiát megszüntették⁶², a többséget Debrecenbe irányították – különösen azokat, akik arrafelé laktak –, és egy páran Pestre kerültek. Akkor vonták össze a két egyházkerületet, a tiszántúlit és a tiszáninnenit tiszai egyházkerületté. És volt egy diákakció – azt főként a Debrecenbe kerültek csinálták, de pestiekkel együtt –, visszazögni Patakra, és újrakezdeni a tanítást. Meg is jelentek ott, hogy professzor úr, itt vagyunk, tessék előadást tartani nekünk! Úgy emlegették ezt, hogy „a pataki exodus”⁶³ – akkor bizony többet kizártak Debrecenből is meg Pestről is.

⁶¹ Zsoltárok könyve 37, 37: „Ügyelj a feddhetetlenre, nézd a becületest, mert a jövő a béke emberé”.

⁶² Az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke 1951. július 17-én bizalmas megbeszélést folytatott a református egyház két magas rangú vezetőjével: Péter János tiszántúli püspökkel és Finta István egyetemes konventi főtanácsossal. Az egyház említett vezetőinek tudomására hozta, hogy „a református egyház a következő feladatok elé került: 1. diakonissza szervezetek megszüntetése, 2. egyházi földek felajánlása, 3. a kis létszámú gyülekezetek csoportosítása, 4. teológiai akadémiák összevonása, 5. egyházkerületek összevonása.” A konventi elnökség július 24-én tárgyalta az első négy feladatról. Másnap, az újabb megbeszélésen a konventi főtanácsos már ütemtervet terjesztett elő az „egyházzsugorításra”: 1. A diakonissza-szervezeteket november 30-ig megszüntetik, 2. mindennemű egyházi földet azonnal, de legkésőbb szeptember 1-jéig felajánlanak az államnak, 3. vállalják, hogy a kis létszámú gyülekezetek összevonásával („bokrosítás”) öt év alatt 20–25%-kal csökkentik az anyaegyházközségek számát, 4. a konventi elnökség intézkedik, hogy a dunántúli egyházkerület a pápai, s a Tiszán inneni egyházkerület a Sárospataki Teológiai Akadémián 1951. szeptember 1-jén már ne nyisson meg új tanévet, hanem a hallgatókat Budapestre, illetőleg Debrecenbe irányítsa. (Forrás: Magyarország a XX. században / A református egyház (1945–1989); www.mek.oszk.hu/02100/02185/html/272.html)

⁶³ Dr. Nagy Barna, a sárospataki Teológiai Akadémia akkori rektora említi visszaemlékezéseiben: 1951 július 25-án kelt leiratban értesítették a Kollégium vezetőségét: „... szíveskedjek az iránt is intézkedni, hogy a további határozatig a Theologia Akadémia hallgatói a debreceni és a budapesti Theológián kérjék felvételüket.” Ahelyett, hogy Debrecenben beiratkoztak volna, a teológus hallgatók a beiratkozás éjjelén „visszamenekültek”

Előadás helyett vonatra ültek, Debrecenből elmentek Nyíregyházáig. Akkor még működött a kisvonat, ami hajdanában Nyíregyháza és Sátoraljaújhely között ment, de a hídját felrobbantották a világháborúban, úgyhogy így voltak a megállóik: Nyíregyháza – Balsai Tisza-part, aztán Kenézlői Tisza-part – Sátoraljaújhely. Kisladikon keltek át – mivel híd nem volt –, erről van fénykép Patakon, az iskolamúzeumban. Gabó nővérünk hímezett egy terítőt, amire ráhímezte nagy betűkkel, hogy „Exodus” – az is ki van állítva Patakon, a teológia folyosóján. Ő is ült a ladikban, teológus volt. Akkoriban már voltak lányok a teológián, persze nem sokan.

Aztán a másik kisvonatra, az újhelyi kisvonatra felültek, és mentek Patakra, hogy „Kálmán bácsi, itt vagyunk, tessék órát tartani!” Újszászy Kálmán majd belehalt az ijedségbe szegény; a lakásán jelentek meg, húszan legalább, többen is tán. Pestről mentek öten-hatan, Debrecenből meg, amennyi abba a ladikba fért, 10-15 biztos volt.⁶⁴

Engem nem vettek be, mert tőlem félték a többiek, hogy a professzor gyereke elfogja árulni, úgyhogy nekem nem szóltak róla semmit. Annyi volt csak, hogy a debreceniek Pesten egyszer elhívtak egy presszóba egy beszélgetésre, de akkor még nagyon kezdetében tartott a dolog, úgyhogy abból én konkrétumokat nem tudtam meg, később meg már nem hívtak. De azért lelkesedtem és reménykedtem, hogy ha ez beválik, akkor majd én is átmehelek Patakra.

Akkor nagy fegyelmi vizsgálat volt, több kedves atyafit kizártak a teológiáról, a legkomolyabbakat. Az Egyházügyi Hivatal kikövetelte, mert ha nem, akkor a rendőrség fog intézkedni; meghagyta, hogy a főkolomposokat a Teológia zárja ki. Hát

---

Sárospatakra, amit maguk között elneveztek "Exodus"-nak. 1951. október 22-én visszaküldték őket Debrecenbe, illetve Budapestre. (forrás: Sárospatak Barátai portál; <http://www.ohmygosh.on.ca/magyar/patak.htm>)

⁶⁴ A Sárospataki Református Kollégium megszüntetéséről számos írás jelent meg; az átfogó tájékoztatóhoz lásd Szentimrei Mihály és Dienes Dénes tanulmányait: In: Barcza József, Dienes Dénes (szerk.) [1990]: *A Magyarországi Református Egyház története 1918–1990*. Sárospatak, Református Kollégium Teológiai Akadémiája, valamint Bojtor István (1996): *Misszió a Tiszán innen*. Miskolc, Kazinczy Ferenc Társaság; Kovács József (2004): *A sárospataki teológusok exodus 1951-ben*. Debrecen, A. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai 9. kötet.

volt, aki tanító lett, volt, aki gyógypedagógus lett, egy a miskolci Megyei Tanácson lett osztályvezető. Úgy derültem rajta: volt egy pesti teológus társunk, aki tán két évet járt, aztán otthagya a teológiát, és ő is osztályvezető lett Miskolcon, a Megyei Tanácson. Valamelyik szomszédasszonynak az ügyében megkerestem, és panaszkodott, hogy milyen egy buta társaság van, nem ér semmit. Egyetlen rendes ember van itt, a Kulcsár – hát ő volt, aki a pataki Teológiára járt. Egy másik Ónodon él, tanító lett, és már nyugdíjban van régóta. Néha elmegy az istentiszteletre.

Igen fiatal, 18-20 éves ifjak voltak: sok buzgóság, kevesebb meggondolás. Arra számítottak, hogy ők újra tudják indítani a pataki iskolát. Annyi alap volt erre, hogy azzal kezdődött a botrány, hogy a tiszáninneri kerületi közgyűlés kijelentette, ragaszkodik a pataki Teológiához, nem akarja összevonni a debrecenivel. Fölajánlja a fenntartás költségeit: lelkészek a közgyűlésen bejelentették, hogy lemondanak a kongruájukról, és erre a célra fölajánlják. Erre jött az, hogy akkor fölосzlatják a tiszáninneri egyházkerületet: megszüntetik és összevonják, és akkor lesz tiszai egyházkerület. Mindezt püspökként Péter János vezényelte,⁶⁵ ő, azt hiszem, már akkor is a Párt Központi Bizottságának a tagja volt. Pesten '48-tól Bereczky volt, de hát ez állami vélemény volt, úgyhogy nem lett volna értelme megkérdezni, hogy ő mit szól hozzá.

1956 – pályakezdés, forradalom és házasság

Elvégeztem a teológiát '55-ben, és a Szabadság térre helyeztek segédlelkésznek – oda jártam én állandóan teológus koromban is, úgyhogy az folyamatosan a lelki otthonom volt. Szegény főnök, Karsai Dezső bácsi 12 évig volt ott segédlelkész. Nem tudom, írott törvény volt-e, de íratlan biztos, hogy minden segédlelkészt évenként

---

65 **Péter János** (1910-1999): református püspök, politikus. A budapesti Református Theológiai Akadémián, majd Párizsban és Glasgowban tanult. 1935-ben Budapesten református lelkészi oklevelet szerzett. 1936-tól 1945-ig a budapesti Bethesda kórház lelkésze. 1945-ben állami szolgálatba lépett a Külügyminisztérium béke előkészítő osztályának munkatársaként. 1945-1946-ban a párizsi békekonferencián a magyar delegáció tagja. Tildy Zoltán, majd Szakasits Árpád köztársasági elnökök titkárságának vezetője 1949-ig. 1949-1956 között a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. 1956. október 31-én lemondott püspöki méltóságáról. A külügyminiszter első helyettese 1958-1961 között, majd külügyminiszter 1961-1973 között. Az Országgyűlés alelnöke 1973-tól 1988-ig, az Elnöki Tanács tagja 1957-től 1961-ig. Az MSZMP Központi Bizottság tagja 1966-1988 között.

(Forrás: História – digitális adatbázis.

http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5521&catid=84:p&Itemid=67&lang=de)

tovább helyeznek, de volt ott egy kedves gondnok bácsi, és Karsai Dezső bácsinak volt egy csinos, szőke felesége, aki megcirógatta ezt a gondok bácsit, hogy járjon közben érte, aztán az szólt édesapámnak, édesapám szólt a püspöki hivatalnak, úgyhogy Dezső bá' maradt 12 évig. Na most, '42 lehetett talán, amikor olyan jól állt az egyházközség, hogy előjött, hogy egy második lelkészi állást kéne szervezni. Mikor ezt eldöntötték, akkor már természetes volt, hogy ő legyen a második lelkész. '49-ben viszont, mikor édesapámat elhívták a Teológiára, akkor már változtak az idők, s mondta a gyülekezet, most már örül, ha egy lelkészt is el tud tartani, és akkor már természetes volt, hogy az ő lett – így az ölébe pottyant a lelkészség.

Na, hát ő kedvesen fogadott, odaültetett egy íróasztal mellé, azt mondta: „Nézd, ez lesz a munkád. Az egyházzáradékot fizetőknek van egy kartotékja névsor szerint. Valamikor elkezdtek utcanévsor szerint is, hát most akkor írd át innen oda.” Úgyhogy hónapokig egész délelőtt körmölhettem ezt, hogy Balog bácsi most a Fadrusz utcán lakik, tehát akkor ott is fel legyen jegyezve. Na, hát ez nem volt nagyon érdekes, viszont némi eredményre jutottam: rá tudtam beszélni, hogy a gyerek istentiszteletet tartsuk a nagy istentisztelettel egyszerre. Mert addig mindig előtte volt, és '55-ben – aztán '56-ban – a szülők nem szívesen engedték el a gyerekeiket, de szívesen elhozták, hogy amíg ők benn ülnek a templomban, a második emeleten tartsuk a gyerek istentiszteletet – és így 10-15-ről 110-re fölment a létszám.

Mi a feleségemmel közben már eljegyeztünk. Még pataki diákként ismertem meg Juditot, bár az ismerkedés merőben egyoldalú volt. Pár hónappal azelőtt volt az én megtérésem, s akkor barátaimmal fogtuk a Bibliát, és néztük, hogy életünk milyen dolgára milyen válasz vagy útmutatás van benne – nyilván a párválasztásra is. Addig lapoztunk, míg Gál Győző barátom – aki aztán Bagamérban volt legutóbb lelkész, ott ment nyugdíjba – azt mondja: hát itt, a 127. zsoltárban van, hogy „Az Úr az ő szerelmesének álmában ad eleget”.⁶⁶ És akkor ezt elfogadtuk: akkor így lesz. Persze nem az, hogy megálmodjuk, hanem alhatunk, mert ezt ő intézi el. Úgy, ahogy Ádámnak mit kellett csinálni, hogy megtalálja Évát? – lefeküdni és aludni. Fölkelt reggel, és ott volt mellette.

---

⁶⁶ Zsolt. 127, 2: „Hiába néktek korán felkelnetek, későn fekvődtök, fáradsággal szerzett kenyeret ennetek! Szerelmesének álmában ad eleget.”

Ezt tanév vége fele, úgy júniusban elfogadtuk, és szeptemberben, az új tanévben... hát ott van a bibliakörben egy új leányzó. Ránéztem és tudtam: ő a feleségem. Ez nem érzelmi dolog volt, nem szerelem, hanem meggyőződés, hogy ő a feleségem. De ez olyan fix volt, hogy ezzel el volt intézve a téma számomra; nem beszéltem vele erről hét évig. Érettségiztem, eljártam a teológiára, segédlelkész lettem, és akkor... de még akkor se nagyon kellett, mert valahogy alakult.

A bibliakört, ahol megismertem a Bethánia szervezte; az nem iskolai szervezés volt, hanem a város túlsó végén, túl a Váron voltak ezek a bibliaórák. „szövetségi órának” hívták, egy özvegy lelkészné vezette, Aranka néni. Ő sokáig vezette Patakon is, később Debrecenben is a convictust [*konyha, diákmenza – a szerk.*]. Mi '49-'50-ig jártunk oda, de Aranka néni idős volt már akkor is. Patakon, amikor ő lett a konyhavezető, ugrásszerűen javult a koszt, mindenki nagyon örült neki. Előtte két hölgy volt – anya meg lánya –, de azok inkább magukat táplálták, mint a diákságot.

Azért mi Judittal valamennyire szóba álltunk egymással, mert ugye, a szemtelen letegezett. Ez Patakon erkölcstelenségnek számított, ott ilyen nem volt, hogy fiúk lányokat tegezzenek! Ez egy abszolút fiúgimnázium volt, minden évfolyamon volt három-négy lány. De mivel ilyen kevés lány volt, és nyilván nem jutott minden fiúnak, egy csendes megegyezés volt köztünk – de vastörvény –, hogy senki nem udvarol senkinek. Mert miért pont neki jusson, miért ne akkor a többinek? Így aztán egymással szóba állni se lehetett. Hát esetleg osztályban, ahol a lányok ültek az első sorban, ott a mögöttük ülőkkel előfordult, de szünetben az udvaron mindenki sétált föl-alá, és szigorúan külön. Egyszer én egy barátommal beszélgettem, Benke Gyurkával, és odajön hozzánk egy lány: „Szervusztok, Victor, nem láttátok Orosz Imrét?”. Hát én teljesen el voltam képedve és felháborodva: odajön, megszólít, tegezve? – úgyhogy büntetésből elvettem feleségül.

Az még a Bethániából következik, hogy mi nem is leveleztünk. Szegény édesapám – még elsőéves teológus voltam – jött egyszer nagy zavarban, hogy „Fiam, sajnos felbontottam egy neked szóló levelet, mert a bélyegző a keresztnévre volt ütve. Azt hittem, nekem szól, de mikor láttam, hogy azzal kezdődik, hogy 'A fene...', mindjárt láttam, hogy a tied”. – hogy „A fene a rangodat, miért nem írsz?” Ugye, ezt a

fegyelem gátolta. De mivel Judit édesapja, Szabó Dani bácsi nagyon híres, köztisztviselőként álló bethánista lelkész bácsi volt, hát azért évente egyszer – később kétszer – őt és a családját meglátogatni, az belefért a fegyelembe. Így aztán csak meg-megjelentem – többnyire biciklivel – Ónodon, és úgy alakult azért, hogy kettőnknek egymással egyre több beszélgetnivalónk volt, mint az egész családdal. Mindenki teljes szeretettel fogadott. Nem tudom, kinek volt, nem volt sejtelme, hogy miért járok oda – jártak oda mások is Dani bácsihoz.

Egyébként egy homályos zűr a Szabó családban a megszólítások rendszere. Ott a szülők egymást magázták, ez világos, mint úriemberek, a gyerekeiket is magázták, és a gyerekeknél a négy nagy egymást magázza – eddig stimmel. A két kisebb – Peti sógor, aki Montreálban lelkész, meg Masa –, ők egymást tegezték, az idősebb testvéreket magázták, de azok őket tegezték, és Masa a végén az édesanyját is visszategezte.

Azért ők sejtették már, azt hiszem, miért járok oda. Egyszer kifejtette nekem nagyanyó, hogy neki az nem parti, ha a lányát lelkészhez adja férjül, csak ha az Úr rendel így. Aztán '55-ben, mikor végeztem a teológián, írtam nagyapónak, hogy már én végeztem, van lelkészi oklevelem, azt hiszem, most már itt az ideje, hogy a kapcsolatunkat nyilvánosságra hozzuk. Erre ő visszaírt, hogy menjek. El is mentem Ónodra, ottan vacsoráztunk, nagyapó tartott nekünk nagyon szép, intő beszédet, és azzal fejezte be, hogy „Akkor vedd elő fiam a gyűrűt!” – hát én tudtam, hogy van nálam gyűrű, de ő szegény nem. De volt hál' istennek, úgyhogy felhúztuk, és akkor az egész családot végigcsókolhattam – kivéve a menyasszonyomat.

Akkor aztán jött '56. Még október elején feljött Judit, hogy ismerkedjen a családdal. Egy darabig egy rokonnál lakott, aztán valami kis nézetkülönbség támadt, s akkor eljött hozzánk lakni. És beütött a forradalom. Le kellett költözni a pincébe – alá volt pincézve az egész ház –, ott volt az egész Teológia, bár sokan hazamentek akkor, de voltak szép számmal. Én biciklivel jártam addig is a Szabadság térre, úgyhogy akkor is fölültem és mentem.

25-dikén az Astoriánál már láttam, van egy tank, orosz tank, magyar zászló meg civilek a tetején: „Gyerünk a Parlamenthez! Gyerünk a Parlamenthez!” – hát persze,

hogy én is mentem biciklivel, előbb is értem oda. Akkor már gyülekezett a tömeg a Parlament előtt. Álltak tankok a Parlament előtt sündisznóállásban, és a nép elkezdte üvölni, hogy „Vesszen Gerő!” meg azt is, hogy „Magyar-szovjet barátságot!” – a tankból kimászó orosz katonákkal barátkoztak, meg cigarettáztak, ölelgették egymást. És akkor egyszerre elkezdtek löni, nem láttuk, hogy honnan. Én közben már, míg gyülekezett a nép, bezavartam a közeli Szabadság téri fiúkat, hogy óvjam őket: „Vigyázzatok, ez nem a mi harcunk, ezt az Úr nélkülünk végzi el”. De azért megnézni kimentünk a térre, és mikor elkezdtek löni, beszaladtunk. Van ott a Kossuth tér sarkán a Szabadság tér irányában egy mezőgazdasági könyvesbolt, abba beszaladtunk, s onnan lapulva néztünk, hogy mi van a téren. Láttuk, hogy rengeteg ember fekszik, pattognak a golyók erre-arra. Azt sosem felejttem: egyszer csak egy öreg bácsi fölkel, és nagyon lassan, baktatva végiggyalogolt a téren. Nem érte egy golyó sem. Elment valamerre.

Akkor csönd lett egyszerre. Elkértem a boltból a kötszerdobozt – minden boltban kellett lennie elsősegély doboznak –, hogy hát segítek valamit. Én már, mint cserkész két elsősegélynyújtó tanfolyamot is végeztem, hát mondom, majd én tudom – hát nem tudtam. Olyan sebesülések voltak, nem tudtam hogy hozzányúlni. Olyan jó ötvenes asszony feküdt hanyatt, mind a két sípcsontjából hiányzott egy darab; még tankból is lőttek oda, és valami repesz elvitt egy darabot a két lába szárából. Egy házból kijött egy öreg doktor bácsi egy hasonló kötszerdobozzal. Ott feküdt egy férfi; a gránát légnyomása feltépte a hasát – nem vérzett, csak nyitva volt, a belei ott szépen... – és akkor az öreg doktor bácsi a dobozból kis tamponokat csipesszel kivett, és rakta sorra a hasára, hogy portól, kosztól védje a beleit. Akkor először jött egy mentőautó, az elvitte, amennyit tudott. Aztán jött egy teherautó, azt megrakodtuk, még elől a motorházán is volt egy hordágy. A szakrendelőből jött, a Hold utcából. Azzal elmentem én is, aztán mikor visszajöttem, megint kezdtek löni. Bele kellett térdelni a vérbe ott a sebesültek között. Aztán abbahagyták, és ávósok – azokon jól látszott, hogy ávósok – kiabáltak, hogy mindenki hagyja el a teret, mert lövünk. Úgyhogy akkor megkerestem a biciklit, és visszamentem a Teológiára.

Én nem tudtam, hogy Gábor bátyám és Dani bátyám is kimentek megnézni. Gáborék a Szabadság téren laktak, Dani meg éppen ott volt náluk. Kimentek, és ott Gábort meglőtték: gránátszilánk átment a hasán, úgyhogy aztán ott halt meg.

A forradalom után rengeteget kellett temetni, és akkor megegyeztek a pesti gyülekezetek, hogy nem mindenki a saját halottját temeti, hanem mindennap valamelyik gyülekezetből megy ki valaki, és az összes reformátust az temeti. Engem is kiküldtek. 1956 novemberében az Új Köztemető tele volt koporsókkal. Ott 12 ravatalozófülke van, mindegyikben stószban álltak a koporsók, de még kinn, a fák alatt is sorban. S jöttek szegény rokonok, és keresték a szeretteiket, emelgették a koporsók fedelét. Krétával volt ráírva, hogy „N.N. magyar munkás”, „N.N. szovjet katona” – hogy az van a koporsóban. Volt név, ha találtak nála iratot. Hatot temettem egy nap akkor. Nem kísértem ki a sírhoz, mert mire elmondtam az áldást, már jöttek, hogy „tessék jönni, itt is van egy”.

Többnyire a Teológián lapultunk, de én bejártam a Szabadság térre azért, amikor lehetett. Közben jött egy atyafi és hozott egy levelet, hogy Gabóék december elsején esküsznek. Erre én kiborultam, mert ők nem voltak még egész biztosak, hogy összetartoznak, úgyhogy mi azzal biztattuk őket, hogy egy évig várunk, hogy egyszerre indulhassunk az életre, ha addig eldől. Hát eldőlt, mert a kerület Debrecenben úgy tudta, hogy ők már régen összetartoznak, és kihelyezték mind a kettőjüket Nagykállóba – akkor már muszáj volt megesküdni. Ezen én kiborultam, hogy mi várunk rájuk, és akkor ők megelőznek? Így aztán írtam egy kiáltványt – akkoriban mindenki kiáltványokat írt, minden téren, minden hirdetőoszlopon lógott egy-két kiáltvány –, a lényege az volt, hogy megyek én is, és esküszünk mi is, viszem édesanyámat meg Dani bátyámat. Szegény nagyapót ez nehezen érintette, de ezen most már bajos lett volna változtatni. Nagyon ünnepélyes, gyertyafényes esküvő volt, mert éppen nem volt villany.

December elsején Ónodon volt az állami házasságkötés. Megyünk haza a Tanácsról, nyújtja Judit a kezét nagyapónak, hogy „Victor Istvánné vagyok” – „Na, ne marháskodjon, kedves!” Másnap volt a templomi esküvő, két nap múlva egy lovaskocsi átvitt Nyékládházára, ott fölültünk a vonatra, estére Pestre értünk. De most mi lesz? – se villamos, se busz. December negyedike volt talán. Hát egyszer csak látom, van ott egy oldalkocsis motor, régi, nagy, háborús BMW, és aki ül rajta, az a volt Szabadság téri egyházfi, Fekete bácsi – igen megörültünk egymásnak. Édesanyám beült az oldalkocsiba, mi ketten ültünk hátulra. Fekete bácsi elvitt a

Ráday utcába, ahol édesanyám lakott, mi meg nekiindultunk gyalog, nagy batyukkal a hátunkon a Szabadság térre. Így indult a házasságunk.

A forradalom után, '57-ben Dani sógoromat eltiltották az egyházi szolgálattól.⁶⁷ Ő akkor végzett a teológián. Közvetlenül Berényi Józsi bácsi miatt tették ki. A legkomolyabb debreceni lelkész volt Berényi Józsi bácsi,⁶⁸ Mester utcai lelkész.

⁶⁷ **Szabó Dániel** (sz. 1933.): Középiskolai tanulmányait Miskolcon a Református Lévay József Gimnáziumban végezte. Orvosi pályára készült, de mint „papgyereket” nem vették fel az egyetemre. Így előbb villanszerelést tanult, gépkocsivezetői jogosítványt szerzett, majd teológiára jelentkezett. Kiváló tanuló volt. Walther Lüthi igehirdetéséről, valamint Arany János etikájáról írt szakdolgozata miatt megkérdőjelezték a lelkési szolgálatra való alkalmasságát. Amikor pedig az üldözött lelkipásztorok mellett szólalt meg, eltávolították a lelkési szolgálattól. Rövid ideig angol és német nyelvtanítással foglalkozott, majd szállodai portásként dolgozott nyugdíjazásáig Miskolcon. Közben diplomát szerzett a Vendéglátóipari Főiskolán.

Egyházi szolgálatokat végzett - palást nélkül is. Részt vett falusi templomok renoválásában, konferenciákat szervezett, missziói lelkülettel fordult a romák felé. Nyugati keresztyén kapcsolatait Magyarországon, Kárpátalján és Erdélyben is kamatoztatta. A Tiszáninneri Református Egyházkerület gyülekezetei a rendszerváltás után – előbb 1990-ben, majd 1996-ban is - főgondnoki tisztségre választották meg. E tizenkét év alatt kiemelkedő szerepet vállalt a Sárospataki Református Teológiai Akadémia, valamint a Lévay József Református Gimnázium újraindításában, a Károli Gáspár Református Egyetem és a nemesbikki szeretetotthon létrehozásában, továbbá a kárpátaljai református iskolák létrejöttében és működésük folyamatos biztosításában is. Aktív szerepet vállalt abban, hogy Marosvásárhelyen árvaház és öregotthon működjön.

Az 1997. február 27-én megalakult XI. Budapesti Református Zsinat világi alelnökeként munkálkodott. Missziói tevékenysége lényegesen túlnőtt a Kárpát-medencén. Oroszország, Kína, Korea, Japán keresztyén közösségeivel is eleven, gyümölcsöző kapcsolatot ápol. Az Egyesült Államok-beli Montreal College-től doktori címet kapott. Missziói elkötelezettségét és szolgálatait a kanadai Montreal Egyetem teológiai díszdoktori címmel ismerte el 1997-ben. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet szintén doctor honoris causa címmel tüntette ki 2003-ban. Részt vett a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata előkészítésében, melyben később világi elnöki tisztségre választották meg. A Magyar Református Világszövetség Alelnöke. A Magyar Református Presbiteri Szövetség elnöke, a Magyar Evangéliumi Szövetség (Alliansz) elnöke, a Wycliffe Bibliafordítók Egyesületének szintén elnöki teendőit látja el, valamint elnöke az Új Remény Alapítványnak. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanári címmel tüntette ki. Jelenleg is tart missziói szemináriumokat a Teológián. (Forrás: <http://www.srta.tirek.hu/lap/tiszteletbeli/cikk/>)

⁶⁸ **Berényi József** (sz. 1918.). Teológiai tanulmányait Debrecenben végezte. „Egyetemi évei során a Soli Deo Gloria diákszövetség titkára, a teológia seniora. Tanulmányait éppúgy, mint a gimnáziumban, jeles eredménnyel végezte. Révész püspök hatására egyháztörténeti kutatásokat kezdett a református-evangélikus unió körében, majd a seniori évek után a püspök mellett lett nagytemplomi segédlelkész. 1944-től akarata ellenére áthelyezték a Mester utcai gyülekezetbe. Miután a gyülekezet önálló lett, 1949-ben beiktatták tisztségébe. Lelkipásztori szolgálata a háború utáni magyar evangéliumi ébredés sodrában és munkájában telt 1953-ig. Közgyeházi tisztségeket viselt, volt zsinati póttag, tanácsbíró, missziói előadó. Következtesen kitartott az evangéliumi igehirdetés mellett és az elkötelezetten hitvallásos és biblikus lelkipásztori magatartásban, sőt testvéri közösséget vállalt azokkal, akik tiltakoztak az igehirdetés közvetlen, a bibliai üzenettel össze nem egyeztethető politikai célok érdekében való alkalmazása miatt (Fekete Péter), amiből két, egymással szorosan összefüggő dolog következett. 1. Szolgálatait rendkívül nagyszámú gyülekezet hallgatta, közöttük teológiai hallgatók és egyetemisták; 2. Az ideológiájában ateista, módszereiben pedig könyörtelen szocializmust teológiailag igazoló egyházkormányzat és annak holdudvarában lévő lelkipásztorok egyre nagyobb bizalmatlansággal viseltettek iránta, majd nyíltan meg is kérdőjelezték szolgálatának hitelességét. 1955-ben tanulmányi szabadság címén tulajdonképpen felfüggesztették állásából. 1957-ben hamis politikai vádak alapján átadták a világi hatóságnak és a sokféle zaklatással és megaláztatással járó rendőri felügyelet alá helyezték. 1958-ban pedig fegyelmi úton eltávolították a Mester utcai egyházközség éléről, egy határszéli faluba, Bojtra internálták. A mellette kiálló Fekete Szücs Gyula és Szabó Dániel segédlelkészeket megfosztották a lelkipásztori szolgálat lehetőségétől. Bojton bő három évtizedet szolgált, 1989-ben nyugdíjba vonult. Rehabilitálása 1988 decemberében ugyan

Nagyon fiatalon került oda, Révész Imre püspök nagyon szerette őt, és odasegítette, de aztán az utódai már kevésbé szerették, és vádolni próbálták az '56-os dolgokkal, de abban Józsi bácsi nem volt benne egy csöppet se. Sőt Péter János, aki már püspök volt akkor, '56-ban – de még a forradalom kitörése előtt – egy Mester utcai csendesnapon megjelent, ő hirdetett ígét, és egy határozott bűnvallást tett, amiért ő az ébredést üldözte, akadályozta, és bocsánatot kér ezért Istentől, emberektől.

De Jóska bácsit végül kipiszkálták a Mester utcáról. Rendőri felügyelet alá helyezték, és egy román határ melletti Bojt nevű faluba rakták, ahol szintén még sokáig jött a rendőrség éjszakánként, hogy otthon van-e. Dani a kápláni vizsgán szólt őmellette. Egyik társuk volt Fekete Szűcs Gyuszi, akinek föladtak egy ígét, hogy erről rögtönözzön egy bibliamagyarozatot: Jézus kihallgatása Kajafás előtt és Pilátus előtt. És ő szépen kiemelte, hogy Pilátus, ez a világi bíró mennyivel emberségesebb volt, mint az egyházi. Mint ahogy – mondta – Berényi József nagytiszteletű úr a minap összetalálkozott a debreceni csúcs párttitkárral, aki közölte, hogy nekik a nagytiszteletű úr működése ellen semmi kifogásuk, és tán két napra rá a debreceni egyesített lelkész kör gyűlése határozottan elhatárolta magát Berényi Józseftől.

Na, erre Bartha Tibor, aki akkor még csak esperes volt, kitört és keményen szólt Berényi Józsefről és azokról, akik egy húron pendülnek vele. És akkor szólt Dani, hogy ők öt év teológusságuk alatt, ha valami lelki jót kaptak, azt Berényi Józsefen keresztül kapták. Sőt idáig eljutott szegény '57-ben, hogy „Isten az ilyen ige- és egyházi törvény ellenes intézkedéseket a közelmúltban megkontrázta, és feltehető, hogy ha folytatódnak, újra meg fogja kontrázni”. Két órán belül a pesti Egyházügyi

---

formailag megtörtént, tartalmilag azonban azon a tényen túl, hogy formálisan visszahelyezték a Mester utcai gyülekezetbe, inkább keserűséget jelentett, mint elégtételt. 1991-től ismét aktív szolgálatba lépett Sárospatakon, amikor a Teológiai Akadémia meghívta a lelkigondozói tisztre, ugyanakkor vezette a homiletikai gyakorlatokat is. Amit ebben a hivatásban Istentől kért, megvalósult: a teológushallgatók „lelki nagyapja” lehetett. Itteni szolgálatából 1997-ben vonult nyugalomba.” (Dr. Dienes Dénes: Berényi József laudációja a Sárospataki Református Kollégiumért Díj átadása alkalmából; Sárospatak, 2009. június 27., www.tirek.hu/data/attachments/2009/07/.../laudacioberenyijozsef.doc)

Berényi József: „[1968-ban] a rehabilitáció (...) megfeneklett. Ennek az is oka volt, hogy saját rehabilitálásom elfogadását másik három atyámfia rehabilitálásához kötöttem. Szabó Dánielről, Fekete Szűcs Gyuláról és Irlandai Sándorról van szó. Ezt nem vállalta az egyház. 1988-ban ugyanilyen feltételt szabtam a rehabilitáció elfogadásához. Ekkor már vállalták.” („Tebened bízunk eleitől fogva” – Fekete Ágnes riportja Berényi Józseffel; Magyar Rádió, Református Félóra, 2005. december 28.)

Hivatalnál volt a jelentés, hogy „Szabó Dániel vizsgáján második ellenforradalommal fenyegetőzött”.

Na, ez után még kihelyezték Alsózsoltára, de néhány hónap múlva a szolgálati állásából felfüggesztették, és visszavonásig minden egyházi szolgálattól eltiltották. De még előbb a papi dolgozatát megírta, amit elégtelennek minősítettek, hogy ez nem teológiai tanulmány, hanem propagandairat. Arany János etikája volt a témája. Dani abból indult ki, hogy Arany János korában egyházunk nagyon elesett lelkiállapotban volt, a racionalizmus akkor tört be. És nagyon megindító, hogy egy ilyen gyenge dogmatikai alapra Arany János a magatartásával is, a verseiben is milyen erős, komoly etikai épületet emelt. Persze rögtön az összehasonlítás: mi pedig itt vagyunk egy nagy lelki ébredés után, és teljesen behódoltunk a világi hatalmaknak. Hát ez nagyon komoly gondolat, és így igaz.

Berényi Józsi bácsi aztán ott volt Bojton '90-ig. Akkor – mondván, rehabilitálják – nyugdíjazták, de kinevezve, mint Mester utcai lelkészt. Nyugdíjat viszont a bojti fizetése szerint kap. És amikor elindult '90-ben a pataki teológia, akkor – Dani nyomására – meghívták a teológus ifjúság lelkigondozójának. Azt néhány évig csinálta, aztán, mikor megöregedett, nyugdíjba ment. Ott él most is Patakon, és időnként nagy tisztelettel meglátogatjuk. Józsi bácsi most 93 éves.

Miután a lelkészi szolgálattól eltiltották, Dani sógor egy darabig portás volt. Mostanában kerültek elő az ő belügyminisztériumi iratai; komoly terv volt arra, hogyan fogják őt beszervezni, és milyen jó lesz az. Végül egy felsőbb utasítás érkezett, hogy hagyjanak fel a kísérletezéssel, mert ezt nem lehet beszervezni.

A Szabadság térről Szabadszállásra

Meséltem már, hogy a Szabadság téri gyermek-istentiszteleteken egyre többen voltak. Még ez nem is lett volna magában baj, de természetes következménye volt, hogy akkor kellenek olyan segítők, mint régen a vasárnapi iskolai tanítók voltak. Az ifjúság. Volt élő hitű fiatal anyyi, hogy remekül be tudtuk osztani 10-12 csoportba a gyerekeket.

De ebből két baj lett. Az egyik, hogy ezek az ifjak már természetesen nem tudtak énekelni az énekkarban az istentiszteleten, mert a gyerekek közt voltak. Azért tisztességből havonként egyszer a templomba, a karzatra vittük be a gyerekeket, hogy szokjanak a gyülekezethez, a templomhoz. De akkor is ott kellett ülni köztük, úgyszólván szegény karnagy hiába üzent, hogy menjenek le a fiatalok, nem tudtak lemenni – ebből aztán nagyon nagy harag lett. A másik baj pedig az volt, hogy hát az egyszerű volt nekünk, hogy a mi lakásnak nevezett egy szobánkban legyen az előkészítő az ifiknek a gyerek istentiszteletre, de ez fölkeltette a főnök féltékenységét. Így aztán növekvő feszültség volt, ami odáig kulminált, hogy '57 nyarán két másik pesti gyülekezet ifjúságával táboroztunk a Balaton mellett, és ott kaptam egy apró cédulát, hogy holnap jelentkezsek az új szolgálati helyemen, Szabadszálláson.

Persze egy jó pofonnak érződött ez, de hát mit csináljunk, másnap reggel fölültünk ketten a vonatra, elindultunk Szabadszállásra. Ezen a táborozáson tanultunk egy éneket: „Én nem tudom, mit akarsz énvelem, én nem tudom, mi a célod velem, én nem tudom, hova küldesz, Atyám, én nem tudom, mit bízol énreám. Csak azt tudom, hogy Te nagyon szeretsz, hogy értem állt Golgotán a kereszt. Csak ezt tudom, és ez elég nekem, szeress, vezess én drága Mesterem.” Ezt énekeltük a vonaton utazva, és ezzel a bizalommal mentünk el Szabadszállásra.

Szabadszálláson '57-ben a Bács-Kiskunsági Egyházmegye bethánista lelkésze volt a lelkész, Végh Sándor bácsi. Nagy szeretettel fogadtak. Sőt ott voltak Fekete Péterék is, ő Debrecenben volt segédlelkész. Fekete Péteré egy külön remek história. Még Rákosi kitalált egy ún. mezőgazdaság fejlesztési programot, és kérte persze az egyház segítségét is ehhez. Debrecenben egy nagy konferenciát rendeztek, ahol elsőként Péter János püspök úr tartott egy nagy előadást, hogy egyházunknak ebben a helyzetben elsőrendű legfontosabb dolga ezt a programot támogatni, segíteni. Utána név nélkül – csak később derült ki, hogy Békefi Benő volt a szerző – egy vázlatot ismertettek, hogy hogyan kell támogatni ezt a programot. Az Ézsaiás 5-ben van egy ilyen példabeszédféle: „Hadd énekeljek szőlőmről, kedvesemnek szőlőjéről. Szőlője van nagyon kövér hegyen, felásta, megtisztította, sajtót vágatott be, fallal körítette, tornyot épített benne, és várta, hogy jó gyümölcsöt terem, és vadszőlőt

termett. Hát mit nem tettem még szőlőmmel, hogy...⁶⁹ már itt Istennek panaszolja, hogy mindent megadtam neki, de mégis elhagyott. Hát a vázlat kimutatta, hogy a parasztságot inteni kell, hogy szakszerűen permetezze a szőlőjét. Hogy Ézsaiás idejében szó sem volt a permetezésről, ez egész más téma – akkor még nem volt filoxéra meg peronoszpóra.

Na, hát tessék hozzászólni. Fekete Péter és Kovács Tibor⁷⁰ segédlelkészek voltak akkor Debrecenben. Péter csudálatos nagy elme volt, professzorságra várományos.⁷¹ Ő az előadáshoz szólt hozzá, hogy sajnos az az igazság, hogy egyházunknak ebben a helyzetben is a legfontosabb dolga Krisztus evangéliumának a hirdetése. Kovács a vázlatához szólt hozzá: „Kérem, ennek a vázlatnak annyi köze

---

69 Ézsaiás 5, 1-4. Hadd énekelek kedvesemről, szerelmesemnek énekét az ő szőlőjéről! Kedvesemnek szőlője van nagyon kövér hegyen; Felásta és megtisztítá kövektől, nemes vesszőt plántált belé, és közepére tornyot épített, sőt benne már sajtót is vágatott; és várta, hogy majd Jó szőlőt terem, és az vadszőlőt termett! Mostan azért, Jeruzsálem lakosi és Júda férfiai: ítéljetek köztem és szőlőm között! Mit kellett volna még tennem szőlőmmel; mit meg nem tettem vele? Miért vártam, hogy jó szőlőt terem, holott vadat termett?!

⁷⁰ **Kovács Tibor** (1924-2006): lelkész, gyógypedagógus. „A Debreceni Református Főgimnázium elvégzése után, már teológus hallgatóként, majd segédlelkészként is sokat foglalkozik a fiatalokkal, valamint a betegek, fogyatékosok, nyomorékok és neurotikus emberek megsegítésével. 1953-ban nem hajlandó a "hivatalos egyház" politikai irányvonalát képviselni, prédikációjába a szocialista mezőgazdaság fejlesztésének fontosságát belefoglalni. Az erre utasító körlevelet lelkészi összejövetelen nyíltan bírálja. Ennek következményeként a lelkészi szolgálattól felfüggesztik, felszólalását hitetlennek, szeretetlennek, engedetlennek és erkölcsetlennek minősítik. Elbocsátása után geodéziai és gyógyszerügyi segéd munkásként gondoskodik családjá eltartásáról.

Az 1956-os forradalmat követően ismét lehetőséget kap a lelkészi hivatás gyakorlására, de az erre az időszakra jellemző légkör egyre jobban szorítja a torkát a szöszéken. Az egyházi szolgálatot felcseréli a gyógypedagógia szolgálatával. 1963-ban Tornanádaskára kerül, és képzés nélküli nevelőként értelmi fogyatékos gyermekekkel kezd el foglalkozni. Közel 40 évesen maximális pontszámot elérve, felveszik a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolára, ahol kiváló eredménnyel végez. Debrecenbe visszakérülve a Hajdú-Bihar Megyei Pedagógiai Intézet munkatársaként, iskolaérettségi vizsgálatok, értő olvasás és a korai beszédfejlesztés kísérletét vezeti. Élére áll az újat és korszerűt akaró pedagógiai törekvéseknek, publikációi jelennek meg, országosan is elismert szakember. Az Országos Pedagógiai Intézet felkérésére bekapcsolódik a részképeség-kieséssel küzdő tanulók korrekciós nevelését segítő fejlesztőprogramok kidolgozásába. Meixner Ildikó munkatársaként meghatározó szerepe van a diszlexia prevenciós módszer kidolgozásában, elterjesztésében. Csabai Katalin logopédus a beszédükben akadályozott gyermekek, tanulók fejlesztéséhez készített LEXI című szakmai kiadványába a Kovács Tibor által írt mozgásos mondókákat és verseket is beépítette. (...)

Szakmailag országosan olyan elismertségre tett szert, hogy az akkori helyi "hatalmasságok" nem merték bántani. Így megőrizhette szakmai autonómiáját, és a gyakran értelmetlen központi szabályozók helyi adaptációját megfelelően tudta irányítani.” (Szabó Imre: Kovács Tibor (1924-2006); *Gyógypedagógiai Szemle*, 2007/1.)

⁷¹ **Fekete Péter** (1925-1984): református lelkész. A teológiát Debrecenben (1944-49) végezte. 1949-től az alsóúti Református Missziói Otthonban, 1952-től a Magyar Bibliatanácsnál, ill. a Debreceni Bibliafordító Bizottsághoz volt beosztott, 1954-től Debrecen-ispotályi segédlelkész. 1954-től 1956-ig rendelkezés alatt (egy ideig letartóztatásban) állt. 1956-tól két évig Szabadszálláson volt segédlelkész. 1958-tól Tiszavárkonyban, 1978-tól Jászberényben volt lelképásztor. 1984-ben nyugdíjazták. Számos tanulmányt írt, jórészt a gyakorlati teológia (főként a belmisszió, az „ébredés”) tárgykörében, amelyek többsége kéziratban maradt. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon;

<http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC03975/04286.htm>)

van a textushoz, amire hivatkozik, hogy ha majd egyszer nekünk az állami tevékenységet kell támogatni, akkor ezzel a módszerrel Márk evangéliumából az ötezrek megvendéglését fogják alapul venni: hogy a tanítványok a kenyeret a sokaság láb elé *tevék*”. Hamarosan mind a ketten az ÁVÓ-n találták magukat, ahol kétheti faggatózás után azt mondták nekik: „Nézzék, semmi államellenest nem találtunk magukban, de miért ellenkeznek a püspök úrral?”

Fekete Péter persze a Tiszántúlon nem kapott semmiféle szolgálati helyet, de a felesége jó kántor volt, és őt a Duna-melléken alkalmazták, és ott laktak Szabadszálláson. Sőt, akkor már Papp Géza esperes valahogy megpártolta őket, úgyhogy Pétert kinevezte egyházmegyei missziói segédlelkésznek, és akkor ő evangelizált mindenütt, ahova hívták. Úgyhogy ők is ott laktak, és ez egy nagyon jó indulás volt nekünk. Szegény Végh Sándor bácsi azt mondta, hogy hát „Istukám, itt vannak Péterék, ti is kijöttetek, mi is itt vagyunk – itt a földnek kell megmozdulni.”

Hát a föld nem mozdult meg, és ezen ő eléggé elkeseredett, de azért lelkek megmozdultak. Felgyulladt egy ifjúsági élet, ami Szabadszálláson azelőtt sose volt; a kiskunok nem voltak nagyon nyitott szívűek, de ha valaki aztán hitre jutott, az megállt. Én öt tanyasi iskolában tartottam hittanórákat, és megindító volt, hogy 3-4 kilométeres sugarú körből jöttek össze egy-egy bibliaóra még sáros téli estéken is. Az egyik oldal homokos volt, a másik oldalt meg a földrajztanárok úgy mondják, hogy „a solti lapály”: a Dunától a Kiskunságig fehér agyag. Valami iszonyú, nem lehetett a biciklit tolni se, mert beragadt a kereke, csak emelni lehetett. És ott harminc-negyvenen összejöttek egy kis tanyaházban. Úgyhogy végül a kecskeméti egyházügyi előadó azt mondta, hogy nekünk – mind a kettőnknek, Sándor bácsinak is meg nekem is – menni kell Szabadszállásról. Fekete Pétert közben megválasztották Tiszavárkonyba.

Sándor bácsi el is került egy jó gyülekezetbe, Érsekcsanádra, engem meg az Úr kimentett a fegyelmi áthelyezésből egy hepatitiszrel. A keresztapám tisztiorvos volt Pesten, úgyhogy őnála jelentkeztünk, ő beutalt pesti kórházba, ahol azt mondták az orvosok, hogy kérjem áthelyezésemet, mert nem motorozhatok, ne rázassam a májamat. Be is adtam a kérvényt. Szamosközi István volt a püspök akkor. Ő aztán behívott és azt mondta: „Látom, itt van a te kérvényed áthelyezésre. Itt van a Tolna

megyei uzdiak kérése, hogy lelkészt kérnek. Fölajánlanak egy külön bejáratú albérleti szobát, hát utazz oda, menj be abba a szobába, és imádkozzál.” Akkor, 1959-ben már két gyerekünk volt, vártuk a harmadikat.

Uzd

El is mentem Uzdra, csak először az espereshez kellett menni Szekszárdra. Kathona Géza⁷² bácsinak hívták, nagy egyháztörténész volt, csak azon bámultam mindig, hogy aki így ismeri az egyháztörténetet, hogy nem okul belőle. Teljesen behódolt ember volt szegény. Na, mentem, hogy nála jelentkezzek, de fölszállt mellém a felügyelő lelkész, hogy együtt menjünk az espereshez, és beszélgetés közben buta voltam, eljárt a szám, hogy én stóla-ellenes vagyok, nem szoktam temetéskor, esketéskor semmit sem elfogadni.⁷³ Hát ő ezt rögtön az esperes úrnak bemondta, és ezzel kezdődött a baj-helyzetem Tolna megyében. Az esperes úr ezt nagyon kifogásolta, hogy ez inkollegialitás, hitelrontás.

Na, mindegy, elkezdődött a munka. Három faluban voltam lelkész: Uzdon, Borjádön és Sárszentlőrincen. Ebből Sárszentlőrinc a nagyobb, de az tiszta evangélikus falu volt. Uzd és Borjád kis faluk voltak, akik szórványai voltak több gyülekezetnek. Nevezetes helyek, mert Sárszentlőrincen járt Petőfi gimnáziumba, Uzd és Borjád között írta a *Négyökrös szekér* című versét. Lelkileg eléggé ki voltak éhezve. Nem volt se templomunk, se parókiánk, hanem az evangélikus templomban tartottunk istentiszteletet. És csakugyan egy külön bejáratú albérleti szobában laktunk... laktam, mert több hónapig egyedül lakhattam csak. Később aztán a kurátoréknál

---

⁷² **Kathona Géza** (1903-1989): református lelkész, esperes, egyháztörténész. Komáromi bencéseknel érettségizett, majd 1922 és 1925 között a Pápai Református Főiskolán, 1925–1926-ban a bazeli egyetemen teológiát tanult, lelkészképesítő vizsgát tett. 1931-ben Pápán szentelték lelkésszé. 1939-ben, Debrecenben teológia doktori fokozatot, 1948-ban magántanári képesítést szerzett. Enyingen, Vörösberényben, Alsóörsön, majd 1956-tól 1966-ig Szekszárdon szolgált, egyúttal a Tolnai Református Egyházmege esperese volt. 1975 és 1982 között Veszprémben élt, majd Győrbe költözött. Kutatási területe a 16–17. század művelődéstörténete és vallásfilozófiája. Tanulmányai elsősorban Theológiai Szemle c. folyóiratban jelentek meg a Heidelbergi Kátéről, Dávid Ferencről, Huszár Gálról, Méliusz Juhász Péterről, Bod Péterről stb. (Forrás: Pannónia Könyvtár; <http://wiki.strandkonyvtar.hu/index.php>)

⁷³ **stóladíj**: az egyházi adó egy formája, a lelkész ellátásának kötelező kiegészítése a hívektől bizonyos egyházi cselekmények (keresztelés, esketés, temetés stb.) ellenszolgáltatásául.

kaphattunk egy szobát – bútorozatlant, de odavihettük a bútorainkat – és egy folyosóvéget, ahol főzni lehetett.

Uzdon csupa kis földbirtokos lakott, úgyhogy négy-öt kúria is van ott, pedig egy egész kicsi falu. A kurátorék is egy ilyen kúriában laktak; nekik elég volt két szoba – egyet kiadtak azoknak, egyet kiadtak nekünk. Sőt a végén már kettőt kiadtak nekünk. Nagy kulák volt a kurátor, akinek nem volt saját földje, de mindig sok földet bérelt, és azon gazdálkodott; nagyon jól értett a gazdálkodáshoz. És ő kérte a kerületi főgondnokot egyszer – meg az esperest sokszor –, hogy saját tisztelendőt szerezzen nekik. Hát így, a saját érdeke folytán jóban volt velünk.

A gyerekek és a feleségem eleinte Pesten voltak édesanyámnál. Ő a Teológián lakott még. Mikor édesapám meghalt, a nagy professzori lakásból egy kisebbbe áthelyezték, amit csak egy ajtó választott el a püspök legbelső irodájától. Hát az persze bajos volt, mert Danikánk különösen hangos gyerek volt, s aztán a püspök elkezdett háborogni valakinek, hogy hát micsoda Victorné van itten, miért nem megy az ura után a gyerekekkel. Akkor derült ki, hogy nincs hova menni. Persze nem változott a helyzet, csak legalább eltűrte a hangoskodást.

Na, aztán a kurátoréknál kaptunk szobát, ott csak elfértünk már együtt. És az is hamar kiderült, hogy motorozni nem kell, de biciklizni igen, mert három falu tartozott hozzám. Jóban lettünk a sárszentlőrinci evangélikus lelkésszel, Csepregi Béla bácsival.⁷⁴ Ő azelőtt egyházkerületi evangelizátor lelkész volt, aztán oda kirakták.

---

⁷⁴ **Csepregi Béla** (1914-2004): evangélikus lelkész. A Hódmezővásárhelyi Református Gimnáziumban tanult, majd az Eötvös-kollégiumba készült, mivel magyartanár szeretett volna lenni, ám a Keresztyén Ifjúsági Egyesületbe lépve, annak hatására a soproni teológiára jelentkezett. A teológusévek alatt kezdett el finnül tanulni, majd 1938-ban egyházi, 1939-ben állami ösztöndíjat nyert Helsinkibe. Itt került kapcsolatba az ébredési mozgalommal. Hazatérve az Evangélikus Evangelizáció nevű mozgalmat indította el, amely az egyházon belül működve szolgálta az ébredés ügyét. Ugyancsak finnországi tapasztalatai alapján kezdeményezője volt a népfőiskolai mozgalomnak; aktívan közreműködött a nagytarcsai (1940), illetve az orosházi (1940-41) népfőiskola beindításában és munkájában. 1941-ben kerületi lelkészi beosztásba került a Budapest, Pozsonyi úti gyülekezetben. 1945-1951 között az Élő Víz című, lelki ébredést szolgáló újság szerkesztője lett. Politikai nyomásra 1953-ban Sárszentlőrincre került, s még azt is megtiltották, hogy más gyülekezetekben szolgáljon, vagy konferenciákon előadást tartson. 40 éven keresztül szolgált Sárszentlőrincen. A lelkészi hivatás mellett ezekben az évtizedekben Petőfi sárszentlőrinci iskolás éveit kutatta, Petőfi-monográfiát írt, fordított, többek között Mikka Waltari Szerencsés Félix című regényét ültette magyarra, helytörténeti és teológiai cikkek sorát írta. A finn-magyar egyházi és kulturális kapcsolatok terén végzett több mint félszázados munkája elismeréséül 1994-ben elnyerte a Finn Fehér Rózsa Lovagrend első osztályú aranykeresztjét (Forrás: Dr. Hafenscher Károly: Csepregi Béla (<http://www.sarszentlorinc.hu/csepregi.html>))

Sok jóval voltak hozzánk. Megfagytunk volna, nem volt semmi fűtőeszközünk. Volt egy kis játéktűzhely, valami lakatosinasnak a mestermunkája, úgyhogy két kis lábos éppen ráfért, de a szobát nemigen fűtötte be. És akkor Béla bácsi egy használatból kivont kályhát adott nekünk.

Ott aztán sajnos az esperes úrral lett baj, mert én szerettem mindig, ha történik valami. Ő meg hiába volt történész, abban volt, hogy legjobb, ha nem történik semmi, abból nem lesz baj. Én sorozatban kértem az engedélyt ifjúsági napra, evangelizációra, csendes hétvégére... ő sorozatban utasította el, úgyhogy kezdett a feszültség nőni. Ráadásul akkor kezdte a Hazafias Népfront a lelkészeket tájékoztató gyűléseit szervezni; menni kellett havonként Szekszárdra. Első alkalommal az előadó mindjárt kérte, hogy a téészek megerősítésében legyünk segítségül, mert akkor már megalakultak, csak nagyon lazán voltak még. Egyik lelkész a másik után ajánlkozott, hogy ő tud könyvelni, ő tud kertészkedni, ebben-abbán segíteni... Egy kicsit kiborultam, aztán én is ajánlkoztam, hogy nézzék, van itt egy közös célja a téészeknek meg nekünk: önző embereket önzetlenné segítsünk lenni. Adjanak nagyobb teret az evangélium hirdetésére, és akkor majd meglátják, jobban fognak menni a téészek is. A szegény egyházügyi, aki ott volt, azt mondja: „Tiszteletes úr, én értem a maga hozzászólását, de ezzel lerontotta az összes előző hozzászólásokat”. Meghallja ezt az esperes: „Bizony Pistám, még sok mindenben meg kell változtatni a nézeteid”.

Aztán eljutottunk odáig, hogy kaptam egy levelet az esperes úrtól – őrzöm máig is –, hogy a nagytiszteletű úr „már bizonyos terheléssel érkezett az egyházmegyébe”. Egy jó barátom esperesi káplán volt, ő mesélte később, hogy a püspök úr kihelyező leveléhez eredetileg egy kísérő levél is jött: esperes úr, vigyázzon, mert ez egy veszedelmes bethánista. Ráadásul akkor nem is volt más segédlelkész a tolnai egyházmegyében ezen a káplánon kívül, csak még Pap László dékán úr, akit az '56-os dolgai miatt kihelyeztek egy Murga nevű kis helyre. Akkor már volt egy kismotorom, úgyhogy fölültem és elpöfögtem hozzá. Nagyon örült nekem, mondta, hogy a lelkészek félnek tőle, mint a tűztől, egy se nyitotta még rá az ajtót. Rajtam kívül csak a holland nagykövet látogatta meg, az is igazán megbánta, mert az autójával alig tudott megfordulni abban a kis faluban.

Tehát az esperes úr megírta nekem, hogy nemcsak „bizonyos terheléssel” érkeztem oda, hanem még nehezítem is az ő szolgálatát népfront-gyűlésekkel meg egyebekkel. Ő most már a püspök úrhoz fog folyamodni, hogy más egyházmegyébe helyezzen engem. Hát, gondoltam, majdcsak lesz valami. S akkor egyszer megjelent egy hirdetés a hivatalos lapunkban – *Református Egyház*-nak hívják ezt, a lelkészeknek jár –, hogy Abaúj megyében a Bódvaszilas-Komjáti társegyházközség meghirdeti a lelkészi állását. Na, mondom, ez éppen jó lesz. De ehhez kellett, hogy kérvényt írjak, kellett egy szolgálati bizonyítvány. Mentem Szekszárdra. Köszönök az esperes úrnak, hogy „Áldás, békesség”, ő fogadja, hogy „Na, mi baj van már megint veled?” Mondom, szeretném megpályázni... „Aranyos Pistám, foglalj helyet, már írom is...!” – ez szó szerint így volt.

Igen, de néhány hét múlva kapom az abaúji esperestől a levelet, hogy „Bódvaszilas-Komjáti egyházközség más módon oldotta meg a lelkészi állás betöltését”. Később tudtam meg, hogy volt Szikszón – ez itt tán máig is a legnagyobb gyülekezet az abaúji egyházmegyében – egy régi vágású lelkész bácsi, régi urakkal cimboráló, vadászó, mulatozó bácsi. Nagy hazafi volt, aki március 15-én mondott egy olyan beszédet Szikszó népének, hogy azt befűjták az egyházügyi előadónak, aki rögtön kimondta, hogy ennek menni kell onnan. Ez a Lobkovitz elvtárs különben a háború előtt csődörös huszárőrmester volt egy honvédségi méntelepen.⁷⁵ Azt a stílust, amit

---

⁷⁵ „Az ötvenes években „janicsároknak” nevezték azokat, akik középiskolai tanulmányok és érettségi nélkül, lényegében pártutasításra egyetemi felvételt nyerhettek. Ilyen káderek felsőfokú diplomához jutására azonban a Kádár-rendszer éveiben is sor került. **Lobkovitz László** 1922-ben született. 1961 tavaszán egy kis zempléni község általános iskolájában tette le a 7-8. osztály összevont különbözeti vizsgáját. (...)

Benke Valéria
Művelődésügyi Miniszter Elvtársnőnek

Igen tisztelt Miniszter Elvtársnő!

(...) Én 1948-tól a Magyar Néphadsereg tiszti állományában teljesítettem szolgálatot 1956. szeptember 27-ig és ekkor „demobilizáció” folytán, mint százados leszereltem, és azonnal jelenlegi beosztásomba kerültem. Az általános iskola 7-8. osztályát 1960-61. években végeztem el, kitűnő eredménnyel. Tudásommal nem állhatok meg, de koromnál fogva igen hosszú lenne, ha most kellene még négy évig a középiskolát végezni. Úgy érzem, hogy mostani felkészültségemmel képes leszek egyetemi szinten továbbtanulni. Igen szeretném elvégezni a jogi egyetemet, mert mindég szerettem volna ügyész lenni. Kérelmemmel a megyei elvtársak egyetértének és helyeslésükkel találkozok.(...)

Elvtársi üdvözzettel:
Miskolc, 1961. július 29-én.

Lobkovitz László
megyei egyházügyi főelőadó

ott felvett gátlástalanul behozta az egyházba, és úgy beszélt a lelkészekkel, mint ott a tizedesekkel vagy a loápolókkal. Na, aztán az egyházmegyei bíróság összejött, és ezt a bácsit „azon helyről elmozdításra” ítélte – ez az állásvesztés után a következő legszigorúbb fegyelmi büntetés volt –, és őt tették oda Bódvaszilás-Komjátira. Szikszóra meg két hét alatt bejött az esperes úr. Azelőtt itt Novajdrányban volt lelkész, de gondolta, Szikszó mégis nagyobb.

Úgyhogy ez így abbamaradt, de akkor hamarosan kaptam Hejcéről az itteni lelkésztől egy levelet. Ő már többször cserélt volna velem – még Debrecenben ismerkedtünk össze, mikor cserediák voltam –, de mikor a Szabadság téren voltam, azt én nem

Néhány héttel később értesítést kapott arról, hogy Benke Valéria művelődésügyi miniszter egyszerűen bejuttatta őt a szegedi egyetem jogi karára, melyet Lobkovitz) meleg szavakkal – bár ami az „építő állam építését” illeti – kisebb képzavar keretében köszönt meg. (...)

Gyakorlatilag minden előzetes képzettség nélkül került a megyei tanács egyházügyi főelőadói posztjára. Feladatköre nemcsak az egyházakkal való kapcsolattartás (pontosabban azok felügyelete, az 1956-ban erőre kapó megújulási mozgalmak leszerelése, a rendszer iránti hűség biztosítása, a „reakciós” papok áthelyeztetése, nyugdíjaztatása stb.) miatt volt rendkívül fontos, hanem azért is, mert a helyi tanácsokhoz delegált egyházügyi (fő)előadók kettős függésben álltak. Hivatalosan a tanácsok apparátusához tartoztak, így közvetlen felettesüknek rendszerint a helyi VB-titkár számított, ugyanakkor – a pártállam működési mechanizmusára jellemző módon – az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) központi utasításait hajtották végre és oda is írták rendszeres és aprólékos jelentéseiket. A korabeli köznyelvben „bajszos püspök” gúnynévvel is illetett egyházügyi főelőadók az 1950-es években és az 1960-as évek első felében gyakran kevésbé művelt, pártutasításra egyik helyről a másikra helyezett káderek voltak, így a számukra kivételes hatalom birtokában lelkiismeretesebben hajtották végre az egyházak elleni ideológiai harc feladatait.

A megyei tanácson egyenesen „a borsodi papok atyaisteneként” jellemezték a főelőadót. (...) A Lobkovitz vezette hivatal számos megtorlást foganatosított református lelkészek ellen, és a vádak szövege lényegileg mindannyiszor megegyezett: az 1948-as egyezményvel, vagy a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányal szembeni nyilvános állásfoglalás. Előfordult, hogy egyházi bírósággal mondattak ki verdiktet, híressé vált például Bellágh Barna, Szabó Dániel ónodi, Konecz Sándor alsóvadászi lelkipásztorok stb. felmentése, áthelyezése, hitoktatói engedély bevonása hosszabb időre, esetleg örökre. Ingerülten vette Lobkovitz azt is tudomásul, ha engedélye nélkül körleveleket, röpcédulákat küldtek a lelkészek egyháztagjaikhoz, ha kisebb ügyekben (például tsz-szervezés alkalmával) állást foglaltak. A lelkipásztorokat kisebb büntetésekkel, kedvezmény vagy kongrua-megvonással is sújthatták, de félelmetes fegyver volt a főelőadó kezében az áthelyeztetés, mert senki nem érezhette magát biztonságban. Rendszeres dolog volt, hogy kisebb-nagyobb fel- vagy bejelentések következtében berendelték valamelyik lelkipásztort hozzá. (...) Lobkovitz rendszeresen figyelemmel kísérte az egyházi élet minden apróbb jelét, például az istentiszteletek látogatását, húsvétot, karácsonyt, bekérte a népmozgalmi statisztikákat, összeállította a „haladó papok” névjegyzékét stb. Az utóbbiak közé soroltakat egyébként pozíciókkal is jutalmazta, nemcsak az egyházi hierarchiában való feljebb lépéssel, hanem például kerületi, egyházmegyei „békeügyi” előadóvá nevezte ki „az élenjáró békeharcos lelkészeket”, hozzájárult népfrontba, tanácsokba történő megválasztásukhoz (természetesen az arányokra való gondos figyelemmel) stb. Egy alkalommal Ráskytól bekérte a tsz-tag lelkipásztorok névsorát, majd negyedévi jelentésében maga ijedt meg tőle, mennyire „behatoltak” a református papok a tsz-ekbe.

1964-ben azonban feljebbvalói megelégtették Lobkovitz túlbuzgóságát. A kádári konszolidációba egyre kevésbé fért bele a szűk látókörű főelőadó. Hivatalából elmozdították, és más területre irányították: egy miskolci hulladék-feldolgozó üzem vezetője lett.” (Fazekas Csaba: Egy „janicsár” különleges rekordja 1961-ből; <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/janicsar.htm>, Fazekas Csaba: Nyolc évtized a miskolci református egyház történetéből (1918-1998), *Miskolci Kálvin Szövetség*, Miskolc, 1999.)

akartam otthagyni, mikor Uzdón voltunk, Tolnában, az a helyzet neki nem felelt meg, mert nincs se parókia, se templom. De aztán ő kapott helyet Dunamelléken – a felesége odavaló volt – csere nélkül is, és akkor írt, hogy nem akarnék-e én ide utána jönni. Hát akartam. Így kerültünk Hejcére '62-ben.

Még folyamatban volt a választásom, mikor Miskolcon volt egy parókus értekezlet, nagy papok gyűlése. És ott valaki elkezdett agitálni mellettem, hogy mégis ez Pestről jött, meg Bereczky rokona, satöbbi, és addig-addig agitált, amíg valaki elsétált a háta mögött, és odasúgta, hogy „a Szabó Dani bácsi veje”. – „Ja, akkor menjen Hejcére”.

Hejce

Itt némi gyanakvással fogadtak, tudniillik a beszolgáló helyettes lelkész a vilmányi Kovács Pista bácsi volt, aki úgy szokta meg, az volt a stílusa, hogy ő parancsolgat, úgyszólván bement: „ezt meg kell választani”. Ebből a helyiek szépen levonták a következtetést, hogy ez biztos valami uszító békepap⁷⁶. Mikor eljöttem bemutatkozni, akkor azért megnyugodtak, de megmondták, hogy csak akkor választanak meg, ha megígérem, hogy legalább hat évig itt leszek, mert előttem ketten is csak három évig voltak. Mondtam nekik, hogy én szívesen megvénülök, eltemetkezem itt, két hely van, ahova holnap is elmennék: a Budapest Szabadság téri gyülekezet meg a Sárospataki Kollégium. Teljes megnyugvás: ez két olyan lehetetlenség, hogy itt fogok megvénülni. Ez aztán nagyon jó volt '89-ben, amikor emlékeztettem őket, hogy 27

---

⁷⁶ A **békepapság** a magyar kommunista rendszer által szervezett mozgalom volt az 1950-es évektől, amely a diktatúra évtizedeiben része volt az egyházak társadalmi befolyásának megtörését szolgáló erőfeszítéseknek. Az 1950-ben szovjet mintára létrehozott mozgalom célja az egyház megosztása és a hívők elbizonytalanítása volt. Ennek módszere az volt, hogy az uralkodó rezsim a kulcspozíciókba saját embereit ültette, a rendszer ellenségeinek tekintett papokat pedig nyomás alatt tarthatták azzal a fenyegetéssel, hogy békepappal leválthatók. A békepap-mozgalmat a kommunista blokk országai számára központilag tervezték, nemzetközi intézményeket hoztak létre hozzá, de sehol sem sikerült elérni az egyházak teljes szétzilálását. Magyarországon a békepapnak álltak nagyon különböző indíttatással csatlakoztak, voltak köztük, akik egyéniségük vagy elhatározásuk miatt keveset ártottak, mások tevékenysége azonban a diktatúra súlyát helyezte az egyházak és a hívek vállára, segítséget nyújtottak a vallásgyakorlás üldözésében és társaiknak nagy személyes károkat okoztak. Voltak olyan papok is, akiket kínzással kényszerítették a békemozgalomhoz való csatlakozáshoz. A mozgalom alapító vezetője Beresztóczy Miklós katolikus pap lett, aki elbeszélése szerint nem tudta elviselni a kínzásokat. A mozgalom a megfélemlítés közepette túlélési mintát mutatott a papoknak, amelyhez az is hozzátartozott, hogy a kulcshelyekre juttatott békepapok útján a plébániákon tapasztalt legkisebb aktivitást is áthelyezéssel, vagy ennél drasztikusabb módon büntették.

(Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%A9kepapok_Magyarorsz%C3%A1gon)

éve ebben maradtunk. „Hát igen” – a presbiterek még emlékeztek a megállapodásunkra, úgyhogy szomorúak voltak, de nem haragudtak.

Persze be kell iktatni minden új lelkészt, úgyhogy itt is volt beiktatás, de én elfelejtettem a püspök urat megkérni, hogy ő jöjjön el beiktatni. Az esperes úrnak írtam, hogy hát legyen szíves, gondoskodjon a beiktatásomról – már akkor egy-két hónapja itt voltunk –, úgyhogy az esperes egy egyházmegyei tanácsbíró bácsit bízott meg. Nagyon kedves, komoly igehirdetéssel jött, és délutánra meghívtam Sükös Pált, akinek egy könyvét emlegetik.⁷⁷ Az ébredési időkről írt, egy fiatal lelkésről, aki körül aztán nagy ébredés támad. Itt volt a harmadik faluban, Korláton, délutánra őt hívtam igét hirdetni – egyszerűen nem jött. Hát akkor itt volt Benke Gyurka komám, őt kértem meg helyette. Néhány nap múlva aztán eljött Sükös Pali bá’, és elmondta, mi történt. Szegény, ő állandóan haragban volt a gyülekezettel, akárhol volt; nagyon kemény, ítélkező igehirdetései és beszélgetései voltak, úgyhogy haragudtak rá. S elmondta, hogy ő Korláton egy presbiterrel – akinek lovai voltak – megbeszélte, hogy elhozza ide a beiktatásra. Aztán ki is állt a kapuba, és jött az atyafi a kétlovas kocsijával, rávigyorgott, a lovak közé vágott és elhúzott előtte.

Minden parókia olyan, mint az építető lelkész családja. Kiss Józsi bácsinak, az előző lelkésznek két gyereke volt, tehát háromszobás parókiát építettek: egy szoba a szülőknek, egy a fiuknak, egy a lányuknak. Mikor Hejcére kerültünk, nekünk akkor már négy gyerekünk megszületett a tizenhétből, úgyhogy már kezdetben is kicsit spekulálni kellett, hogy hogyan férünk el, hogy nem, de egy darabig azért csak ment. Csináltam emeletes ágyakat, aztán a konyhába – arra máig büszke vagyok – egy amerikai rendszerű ágyat: nappalra fölhajtottuk a falhoz, de ha fölhajtottuk, akkor volt egy ülőpad rajta alul, úgyhogy nappal székké vált. Aztán van egy hátsó kamra, ahol a régi papok fél disznókat tartottak – hát mi gyerekeket helyeztünk el. Úgyhogy egy darabig eléltünk.

---

⁷⁷ Sükös Pál: A keskeny úton (Primo Kiadó). **Sükös Pál** (1917-1972): református lelkész. A budapesti református gimnáziumban tett érettségi után a Sárospataki Teológiai Akadémián tanult, itt szentelték pappá 1945-ben. Már teológusként is pásztori szolgálatokat végzett: bibliaköröket vezetett, igét hirdetett, segédlelkész volt Alsózsoltán, 1944-45-ben tábori lelkész. 1945-1950 között Hejőcsabán volt segédlelkész – közben jogi egyetemet végzett Miskolcon – majd 1950-1959 között Miskolcon volt lelkész. 1959-től számos kisebb gyülekezetnél szolgált: Korlát, Arka, Csenyété és Taktabáj gyülekezeteiben volt lelkész. Súlyos betegsége miatt 1971-ben nyugdíjazták. (Forrás: Borbély László: Sükös Pál: A keskeny úton. Előszó, 2-3. old.)

Volt kutunk. Akkor vezették be a faluba a vizet, és a kapu előtt volt egy utcai vízcsap, aztán, ha elromlott a vízvezeték, akkor a szomszédság jött, hogy „Jaj, jövök már ide, az Isten kútjára egy kis vízért”. Talán hét méter mély kút volt, nem vészes, de amikor ezt csinálták, a felső szomszéd kútjából elapadt a víz, szegény pórul járt.

Eleinte fával fűtöttünk, az erdésztől vettük, de gyülekezeti tagok is – hogy milyen jogon, azt nem tudtam soha se – ajánlták, hogy hoznak egy szekér fát ennyi meg annyiért. Pócs Géza hozott, neki az erdész mondta, hogy honnan hozzon, aztán Tóth Berti is meg Kovács Dezső: „Na, hozok egy kis fát, úgy ég, mint a zsír!” – hát persze, a zsír is akkor ég, ha nagy tűzbe berakják. Később kocszos kályháink voltak. Azokat átalakítottam, két falat építettem bele samottból, hogy háromaknás legyen; középre töltöttük a szenet, és két oldalt ment föl a láng.

Sose kértünk fizetésemelést. Egyszer-egyszer a presbitériumnak eszébe jutott, hogy most száz forinttal emelik. Egy idő múlva már 500 volt, aztán 600 volt, és akkor jött az esperes egyházlátogatóba, és azt mondta, ez semmi, ezt meg kell duplázni – hát le voltak forrázva, azt hitték, hogy én kértem az esperest. Először négyszáz forint volt a kongrua, később hatszáz lett, aztán fölemelték, úgyhogy egy idő múlva már ezer forint fölött voltunk.

Mikor idejöttünk, volt természetbeni javadalom is.⁷⁸ Hoztak búzát meg árpát. Szegény elődöm biztatott, hogy itt jól el fognak tartani, őt is Isten úgy meggazdagította, mint Jákobot Lábánnál. Mutatta nekem az egyháztagnak névsorát – nyilván a fizetők névsorát –, és mondta, hogy „na, ez öreg néni, ez szegény, ennek nincs se búzája, se árpája, de kérj tőle cefrét, amiből pálinkát lehet főzni, mert az van mindenkinek”. Hát ezt aztán mellőztük.

---

⁷⁸ A protestáns lelkészeknek nem volt egységesen megállapított fizetése, a „papi bért” az egyes települések „díjlevele” határozta meg, amit a presbitérium az egyházközség teherbírása és tetszése szerint állapított meg. A faluközösség társadalmi rétegződésének hű tükörképe volt, ahogyan a családokat keresőképeség szerint osztályozták. Mégis gyakran fordultak elő e téren aránytalanságok, hiszen a presbitérium rendszerint a legvagyonosabb egyháztagnak állt, akik gyakran hallani sem akartak ezen aránytalanságok kiküszöböléséről azt hangoztatva: „Nem a vagyon jár templomba”. Az egyházi adó egy része átváltható volt különféle természetbeni szolgáltatásokra. Így például a szlavóniai református magyarság körében az 1980-as években még élt az a régi szokás, hogy a család nagylányai három napot dolgoztak a papi kertben, s ennek fejében a család mentesült „a leány után járó *lukma* (természetben fizetendő egyházi adó) megfizetése alól. (Forrás: Magyar Néprajz VIII. <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/08/384.html>)

Volt javadalmi szőlő, de az eladott bor után adót kellett fizetni, ráadásul én háromszor annyit vallottam be, mint az elődöm. Már mikor először idejöttem látogatóba ismerkedni, este beszélgetünk, jön egy pár presbiter, hogy jöttek segíteni. Mit segíteni? Hát kiderült, hogy volt itt a fal alatt egy kocsiszín; csak néztem, hogy összevissza hajigálva állnak a nagy hasábfák majdnem a plafonig. Szedik le a hasábfát, hát alatta van három hordó, mert oda dugták el a mustot, amikor a finánc jött fölmérni. „De már volt a finánc – mondták –, most már levihetjük a pincébe”.

Én stólát sose vettem föl, haragudtak is a papok. A gyülekezetben eleinte csodálkoztak, de hamar megegyeztünk. Először egy temetésről volt szó, és rögtön kezdtek volna, hogy kit hogyan kell elbúcsúztatni. Mondtam, hogy én stólát nem fogadok el, de én búcsúztatni sem tudok. Annyira oda voltak, hogy akkor ők mennek, egy másik lelkészt hívnak. Mondom, nyugodtan. De aztán meggondolták magukat, és egy jó évig nem volt temetés, addig már egy kicsit megismertek, meg is szerettek, úgyhogy később visszahallottam – Göncruszán vagy hol mondták –, hogy „a mi papunk csak a Bibliából beszél”. Értékelték. Faragtam egy szép kis perselyt ilyen alkalmakra, és a temetés után, aki akart, abba tett; annak a kulcsa nem nálunk volt persze.

Először csak Hejce volt a gyülekezet, de valami rögtön megkezdődött. Itt a katolikus templom Szent Istvánnak van szentelve, tehát augusztus 20-án van a búcsújuk. Kaptam én egy kedves névtelen levelet – tudtuk, hogy ki ő, egy kedves, hívő néni –, hogy „Tiszteletes úr, tessék búcsúkor istentiszteletet tartani, mert itt a sok szép vendég, és nem tudunk mit csinálni velük”. Persze, mert a katolikus templomba szégyellték elvinni őket búcsúkor, otthon meg akadályozták a háziasszonyt a sütés-főzésben. Hát erre aztán mondtam az atyafiaknak: ha jó egy olyan istentisztelet, amiben se Szent István, se alkotmány nincsen, akkor örömmel. – hát persze, az kell nekik!

Mondom, jól van, de ha a vendégek miatt tartjuk, akkor én is vendéget hívok ígét hirdetni. És első évben csakugyan a Szabó család hirdette az evangéliumot. Második évben jöttek a keresztkomák. Olyan keresztszülőket kerestünk, akik nem anyagilag jók, hanem akik imádkoznak meg segítenek nevelni a gyerekeket. Harmadik évben

már egyre többen jöttek a gyerekeink debreceni osztálytársai közül is, és hogy, hogy nem, ennek elment a híre, hogy itt augusztus 20-án van egy ilyen összejövés. Ez ritkaság volt akkor, a hatvanas évek végén. Egy helyről tudtam még: a budapestiek, a kispesti Rózsa tériek Szentendrén, a Szabadság forrásnál szoktak táborozni. De hát keresett vagy régóta kívánt alkalom volt ez, hát jöttek is. Aztán persze a szomszédból, Szlovákiából is jöttek, aztán egyszer megjelent 17 kolozsvári fiatal, aztán jöttek kelet-németek... Úgyhogy a vége az lett, hogy Kanadától az Ural hegységig és Finnországtól Etiópiáig mindenhonnan jöttek fiatalok.

Nem hívtuk sose, nem szerveztük, sőt már én aggódtam, hogy ennyiféle országból, sőt ennyiféle felekezetből jönnek – mert ortodoxoktól szabad keresztyénekig jött mindenki –, nem lesz ebből nagy, látványos összeveszés, kölcsönös kiátkozás? Akkor még lent laktunk a parókián, de már ez a ház is a mienk volt. Van egy nagy tűzfal ott a túloldalon, oda egy kétméteres körbe fölmázoltam az ökumené emblémáját – Noé bárkája, kereszt az árboca –, és megmagyaráztam mindenkinek, hogy ez azt jelenti, hogy ha Noé bárkája a kereszt alatt hajózik, akkor az állatok nem falják fel egymást benne. És hála Istennek, így is lett. Sose volt összeütközés, szeretettel voltak együtt olyanok is, akik máshol nem. Sőt Dani sógor úgy csinált szervezést, úgy hívogatott, hogy megmondta előre, mindenkit csak az ellenfelével együtt hív meg. Tehát a bethánistákat a bibliaszövetségesekkel együtt, az állami methodistákat az Iványi-félékkel együtt, a testvérgyülekezeteket a szabad keresztyénekkal együtt – és még így se lett sose baj.

Ifjúsági táborok Hejcén

A hejcei ifjúsági táboroknak hármassal indítása volt. Az első, hogy új püspök jött, Kürti László⁷⁹, egy nagyon tudós ószövetséges professzor úr Debrecenből, aki elég jó

---

⁷⁹ Majsai Tamás 2006-ban megjelent tanulmányában elemzi a református egyház püspökeinek együttműködését a Kádár-kori magyar titkosszolgálatokkal. „Beszervezésükre legkésőbb akkor került sor, amikor valamilyen stratégiailag fontos egyházi tisztség birtokosaivá váltak. (...) A hatvanas évektől a református egyház felső vezetését egy olyan egyházi bürokrata réteg sajátította ki, amelynek képviselői (néhány kivételtől eltekintve) komolyan vehető teológiai műveltséggel nem rendelkeztek, és nem egy esetben gyakorlati lelkesítő identitásuk sem volt, ellenben igen mélyen be voltak ágyazódva a hazai és a nemzetközi egyházi diplomácia struktúráiba. Kvalifikációjuk a legteljesebb mértékben kompatibilis volt az állami egyházpolitika elvárásaival: a) az egyházak erős kézzel való pacifikálása és funkcionálisítása, leginkább a belső stabilitás fenntartásának céljából; b) a keleti blokk politikájának képviselője a nemzetközi egyházdipломácia porondjain. (...) Előljáróban (ügynökeveikkel együtt) felsoroljuk a dolgotban külön részletességgel nem érintett, de a forradalom után hivatalban lévő

szervező és építkezéshez is értő ember volt, szóval sok mindenre bevált. De ő lelki dolgokkal sose foglalkozott. Voltam én cserediák Debrecenben, és ott is rácsodálkoztam, hogy ha valami lelki alkalom volt, ő akkor inkább a helyett is tanult.

Na, most, amikor idejött püspöknek, nagyon jó szándékkal elkezdett valami ifjúsági ügyet; persze misszió vagy táborozás címen nem ment, hanem beindított egy gyereknyaraltatást a jósvafői üres parókián. Először csak lelkészgyerekek mehettek, de aztán hamar kitágult a kör, gyülekezetből is lehetett vinni gyerekeket. De aki vitte, nem maradhatott ott velük, át kellett adni őket, aztán előre sose lehetett tudni, hogy ki lesz velük lelkész, ki fogja azt a hetet vezetni. És hát nagyon vegyes eredménye lett ennek: egyszer azzal jöttek haza a gyerekek, hogy nagyon jó volt, sok lelki áldás volt, imádkoztak, énekeltek – amikor Mészáros István volt velük, aki aztán püspök lett '90 után –, és egyszer azzal jött haza a kilencéves Péter fiam, hogy ő már tud makaózni, egy lelkésztől tanulták. Aztán azt is elmondta, hogy milyen jó énekléseket csaptak: ültek este a lépcsőn, és zengett végig a falun, hogy „Utcára nyílik a kocsmajátó, kihallatszik belőle a víg muzsikaszó...”. Hát, mondtam, én oda nem viszek többet gyereket, mert ha jó helyett rosszat hallanak, tanulnak, azért nem kell oda elmenni. Ez volt az egyik.

Akkor jött a másik, hogy a szomszéd özvegy tanító néni jött és szólt, hogy ő megy el a fiához lakni, és szeretné eladni a portáját, két épület van rajta. A harmadik, hogy

---

református egyházi püspököket. (A hálózati együttműködésük tényét dokumentáló rövid információk korábban már napvilágot láttak. Bartha Tibor püspök (Tiszántúli Református Egyházkerület, 1958-1986): “Debreceni” fn. [fedőnévű] ügynök. Békefi Benő püspök (Dunántúli Református Egyházkerület, 1962-1964): “Varga Dénes” fn. ügynök. Ráski Sándor püspök (Tiszáninneni Református Egyházkerület, 1964-1977): “Avasi József” fn. ügynök. Szamosközi István püspök (Dunamelléki Református Egyházkerület, 1959-1977): “Szatmári” fn. ügynök.”

A szerző ezután részletesen bemutatja néhány egyházi vezető állambiztonsági tevékenységét. A Kürti Lászlóról írottak bevezető mondatait idézzük. „**Kürti László** (szül. 1931). Életpályájának néhány állomása: református lelkész, püspök; külföldi tanulmányait követően 1960-tól 1970-ig az MRE Zsinati Irodája külügyi, majd tanulmányi osztályának munkatársa, egyidejűleg a Debreceni Református Theológiai Akadémia ösztöndíjas tanszékének tanára; 1972-1977 között a Debreceni Református Kollégium főigazgatója; 1977-1991: a Tiszáninneni Református Egyházkerület püspöke; 1981-1988: a Református Világszövetség Európai Területi Bizottságának alelnöke; 1985-től A Prágai Keresztény Békekonferencia folytatólagos bizottságának tagja; 1985-től a rendszerváltásig Borsod-Abaúj-Zemplén országgyűlési képviselője. (...) “Zempléni” fn. ügynököt 1975. október 20-án szervezte be a Hajdú-Bihar megyei Rendőrfőkapitányság III/III-as osztályának már ismert, egyházi ügyekben járatos képviselője, Szabó Béla rendőr őrnagy. (...) Kürti Lászlót 1977-ben püspökké választották, és Debrecenből Miskolcra került”. (Majsai Tamás: Harminc éven át állambiztonsági emberek álltak a magyar református egyház élén; *Mozgó Világ*, 2006. április)

Tüski Pista⁸⁰ sógornak volt valami öröksége Pesten, egy Duna-parti telek. Azt eladta, és akkor hozta a pénzt, ajánlta, hogy valami ifjúsági munkát ő szívesen támogatna ebből. Hát ezt a három dolgot én azért csak összefüggőnek láttam, úgyhogy megvettük ezt a portát. Már azon a nyáron, egész nyáron egyik csapat jött a másik után táborozni. Általában gyülekezeti ifjúsági táborok voltak; volt, amikor mi vezettük, de többnyire „önkiszolgáló” programú táborok jöttek.

Helyre kellett egy kicsit kupálni, körülvakolni a házat, az egyik lakóépületet. Nekem nagy emlékem ez, mert volt egy egész fiatal kőművesmester – még Istivel együtt járt iskolába –, és ő volt a mester, én hordtam a maltert. Vittem neki egy vödör maltert, erre ő kivágta vödröstül az ajtón, hogy neki kettesével vigyem, ne tartsam föl a munkában. Úgyhogy nyeltem egy nagyot, hogy hát egyrészt így kell ennek beszélni velem, másrészt hogy hát erre való vagyok én, hogy itt a maltert hordjam, és még rám kiabáljanak? De aztán eszembe jutott a Bibliának egy kedves alakja, Abigail.

---

⁸⁰ **Tüski István** (1924-2010): hollandiai magyar református lelkész. Budapesti gimnáziumi éveiben már bekapcsolódott az SDG, majd a KIE közösségébe, a lelki ébredés világába. 1944-ben kezdte meg teológiai tanulmányait Budapesten, és már elsőéves korában bekerült a budapesti vallásanárokról kiadott névjegyzékbe, mint tanonciskolai óraadó vallásanár. 1945-ben a Teológia dékánjának megbízásából Hollandiába ment, az Utrechti Teológián egyháztörténetet, egyházjogot és újszövetséget hallgatott, de Amsterdamban és Kampenben is tanult. 1948-ban a SZEMRE, a Szórványban Élő Magyar Református Egyház (1956 után Nyugat-Európai Lelkigondozói Szolgálat) egyik alapítója volt. A holland történelmi egyházak és szabadegyházak támogatásával Tüski István kezdeményezte az Admiral de Ruyter Alapítvány felállítását a szétszóródott magyarság megsegítésére. Ezzel egy időben a holland zsinat is kinevezte az első magyar szórványlelkésszé a Benelux államokban.

1956 után Tüski István a keresztyén szeretet gyakorlásának számtalan formáját találta meg: gyógyszerek küldése, épületek felújítása, a Debreceni Református Gimnázium fizikai szertárának feltöltése modern műszerekkel, a teljes Biblia kiadásához nyújtott segítség, az 1967-es debreceni jubileumi ünnepség, az erdélyi árvízi segélylátogatás vagy a Baár-Madas Gimnázium újra indításának előkészítése. Új fejezetet nyitott az életében, mikor feleségül vette Szabó Márta lelkészt, kinek édesapja és bátyja ki volt zárva a lelkészi szolgálatból, s ő maga is többi lelkész testvérével együtt nagyon hátrányos és támadott helyzetben volt. A Szabó családban örömmel vették, hogy vejük be kíván kapcsolódni abba az illegális segítő és missziói tevékenységbe is, melyet a család itthon, Erdélyben, Kárpátalján és sokfelé végzett. Rövid idő alatt nagyon messzi és nehéz területekre nyúlt ki a hollandiai-magyar segítő kéz.

A '90-es évek további új lehetőségeket nyitott. Tüski Istvánt nevéhez fűződik a Kálvin téri egyházi épületblokk visszaszerzése és megmentése az egyházközség számára. A magyarországi és Kárpát-medencei református iskolák ügyének megsegítésére ETI (Educa Transfer International) néven kezdte el működését egy tanácsadó, támogató holland háttérű szervezet Tüski István elnöksége alatt, melynek irodája, munkásai vannak és újságot is kibocsát. Erkölcsi és anyagi támogatást szerzett Tüski István Hollandiában a legjelentősebb magyarországi törekvések megerősítésére, így a Károli Gáspár Református Egyetem születéséért személyesen is fáradozott. Történelmi jelentőségű volt az ETI kárpátaljai tevékenysége is. Három református gimnáziumnak segített az elindításában a holland támogatás megszervezésével. (Nagydobrony, Nagyberg, Tivadarfalva). Az iskolapolitikai törekvések mellett teljes szívvel vett részt a Református Világszövetség és különösen a Tanácskozó Zsinat munkájában. Ő támogatta és finanszírozta – holland forrásokból – az első Kárpát-medencei esperesi konferenciát Sárospatakon 1992-ben, ahol a Tanácskozó Zsinat született. (Forrás: Szabó Dániel: [Tüski István hollandiai magyar református lelképásztor emlékezete](http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/271/); <http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/271/>)

Dávid király vette feleségül bujdosó korában, és amikor elküldte a kérőket, ő azt felelte rá, hogy szolgáló lesz, hogy mossa az ő ura szolgálóinak a lábait.⁸¹ És akkor rájöttem, hogy Isten ügyében nincs megalázó meg túl nehéz dolog, úgyhogy vittem a két vödör maltert, ahogy bírtam.

Aztán valami zuhanyozót kellett csinálni. Villannyal nagyon drága lett volna, de volt nekünk két öreg fürdőszobakályhánk, fatüzeléses. Később én szerkesztettem át olajkályha alkatrészekkel, hogy az öreg fürdőszobakályha alatt gázolaj égjen. Abból megint lett egy jó poén. Akkor már angoltáborok is voltak, és a skót atyafiak nagyon paptisztelők voltak, nekik én mindig Pastor Victor voltam. De egyszer megláttak, hogy mászok le a padlásról. Mert ott egy hajdani szabadkémény volt, úgyhogy akkora kuckó volt a padláson, hogy bele lehetett menni, és az olajkályha rengeteg kormot termelt, néha föl kellett menni kinyitni. És ahogy jöttem lefele talpig kormosan, megnéztek, s attól kezdve Papa Victor lettem. De aztán később lett rendes villanybojler is.

Az angoltábort még nem mondtam el. Ez nagyon hosszú história, a Lánchíd építésével kezdődik. Azt egy skót mérnök tervezte, Clark Ádám, egy skót mérnök vezette az építkezést, Clark Vilmos⁸² – nem voltak rokonok –, és annyi skót szakmunkás jött az építkezéshez, hogy a skót egyház, a Church of Scotland egy lelkészt küldött, hogy a munkásokat lelkipendozza. Amikor kész lett a Lánchíd '48-ban, akkor a lelkész nem akart hazamenni, hanem keresett Pesten valami missziói területet.

Ugyanakkor a skót egyház küldött két lelkészt Izraelbe, hogy az ottani zsidók között lehetne-e missziói munkát végezni. Az egyik rögtön nagyon megbetegedett, haza kellett mennie. Hajón jöttek a Dunán, Pesten a másik is megbetegedett, és Mária Dorottya főhercegnő, József nádor felesége ápolta őket.⁸³ S akkor a főhercegnő azt

---

⁸¹ 1 Sám 25:41

⁸² A **Lánchíd** tervezője az angol William Tierney Clark, a kivitelezés irányítója a skót származású Adam Clark volt. A kész hidat 1849-ben adták át.

⁸³ „A **Skót Misszió** magyarországi működését 1841. augusztus 21-én kezdte meg. A Misszió fő patrónusa nem kisebb személy volt, mint a mélyen vallásos Mária Dorottya, József nádor felesége. A skót egyház zsidómissziói társasága kettős célkitűzéssel érkezett Magyarországra, egyrészt hogy a zsidókat a keresztyén hitre térítse, másrészt a protestáns egyházakat evangéliumi szellemben megújítsa. A zsidómisszióval kapcsolatosan

mondta nekik, hogy ne menjenek zsidókat gondozni Izraelbe, hiszen itt, Pesten több tízezer zsidó él, akik az Úr Jézusról sose hallottak, próbáljanak közöttük. El is fogadták, hozzá is kezdtek, és annyi áldás volt rajta, hogy hamarosan egy iskolát kellett építeni a megtért zsidó családok gyerekeinek. Ez lett a Skót Misszió iskolája, itt tanított a nagyapám, a testvére volt az igazgató, aztán a testvérenek a lányai is tanítottak ott.

És ez az iskola működött 1949-ig, amikor államosították. Azért a dísztermet meghagyták egyházi használatra, hogy egy angolul jól tudó magyar lelkész tartson ott istentiszteleteket a pesti angol, amerikai és egyéb követségek tagjainak, hogy láthassák, hogy itt vallásszabadság van. De az ilyen lelkészt a skót egyház fontban fizette, ezért nyilván nagyon kívánatos lelkészi állás volt, és nyilván nem a legmisszióibb lelkű lelkészek kerültek oda. A skót atyafiak látták, hogy hát ez bizony már nem olyan nagyon misszió.

Nem mondtak le róla, hanem elküldtek egy lelkészt Magyarországra, nézzen szét, hol lehetne gyökeret verni, valami új, de igazi missziói munkát végezni. Ez a „dupla skót” volt a Bill Scott, aki addig jött-ment az országban, míg Miskolcon a szállodában össze nem ismerkedett Dani sógorral – aki ott portás volt –, aki rögtön elhozta Hejcére. Itt a tábor már működött, úgyhogy már azon a nyáron 14 skót fiatal jött ide, hogy itt magyar gyerekeket angolra tanítsanak a Bibliából. Egy év után derült csak ki, hogy itt egy régi családi kapcsolat újult meg, vagy állt helyre Hejcén – nagyon boldogok voltak, mi meg nagyon büszkék. Úgyhogy azóta – tán 26 éve – folyik ez az angol táborozás. Most már egy éve kétfelé vágják, hogy a kisebbek, nagyobbak külön legyenek. Egy-egy hétre jönnek skót fiatalok. Ők aztán itt terjesztették ezt a

---

megjegyzendő, hogy a skótok nem a magyarosításra törekedtek, s nem is arra, hogy keresztyénekké tegyék a zsidóságot vallási és kulturális értelemben, hanem hogy Krisztushoz vezessék a zsidókat. Számukra a tartalom, a megtérés komoly szándéka olyan szigorú kritérium volt, hogy keresztes céljából, de az említettekhez képest más motivációkkal hozzájuk forduló zsidókat eltanácsolták az áttéréstől. A késő reformkor társadalmi változásokat sürgető, reménnyel teli évtizedében a Magyarországra érkező misszionáriusok hamar betagozódtak a pesti és a budai protestáns elitbe, s a haladó gondolkodású nemzeti érzelmű tábor töretlen hívei lettek. A skótok a politikai eseményekben közvetlenül egyáltalán nem vettek részt, de a szorosan hozzájuk kapcsolódó elit tagjaival rendszeresen találkoztak, olyan jeles személyekkel, mint Mária Dorottya, Török Pál, Székács József, Bauhofer György és a katolikus Brunswick Teréz. A Misszió már 1843-ban elkönnyelhetette első sikerét térítési területen, amikor olyan neves magyarországi zsidó emberek tértek át a református hitre vallási meggyőződésből, mint Saphir Israel Alexander, a pesti zsidó iskola egyik előljárója és Edersheim Alfréd, az oxfordi egyetem későbbi tanára.” (Kovács Ábrahám: Ballagi Mór és a Skót Misszió: megtérés, áttérés vagy kitérés? – Egy liberális protestáns zsidó életútjának kezdete;

<http://www.reformatus.hu/confessio/2007/3/5figyel2.pdf>

munkát: az országban több helyen, Erdélyben is, Kárpátalján is voltak már, úgyhogy Hejce az anyatábor, az őstábor, ahonnan kiindul a többi. Most a héten volt Pesten egy összejövétel; eljött néhány skót atyafi a jövő évi tábor szervezése dolgában.

Csakhogy eleinte törvény szerint a külföldi állampolgárok útlevelét be kellett mutatni a rendőrkapitányságnál, és egyszer úgy jöttek pénteken, hogy én nem vittem szombaton Encsre az útleveleiket. Dani sógor jött szombaton, és nagyon lekapott, mint afféle tisztos vendéglátóipari dolgozó, hogy azonnal vigyem. Úgyhogy vasárnap reggel bementem, némi drukkal, mert már két napja itt voltak ezek. Hát, amikor bementem az encsi rendőrkapitányságra, az ügyeletes tiszt a rádióban éppen a Református Félórát hallgatta. Így aztán nem lett probléma az ügyből. Egyszer kijött egy rendőrtiszt; nagyon kedvesen, udvariasan érdeklődött, hogy ezek a külföldiek mit csinálnak itt. Vadászni jöttek? Nem mondtam neki, hogy nem, halászni, de elmondtam neki az egész történetet a Lánchídtól kezdve, amit ő figyelmesen meghallgatott, megköszönte és elment. És semmi probléma nem lett ebből sose.

Kétféle gyerek jött angoltáborba. Egyrészt olyan hívő családoknak a gyerekei, akiknek nem tellett rá, hogy drága hivatalos angoltáborokba küldjék a gyerekeiket. Másrészt olyan pártembereknek a gyerekei, akiknek lett volna pénzük, csak féltek a pártfegyelmetől, hogy ők angolra taníttatják a gyerekeiket, ezért nem tudták hivatalos helyekre, táborokba küldeni, hanem ide. Ezek közül többen itt találkoztak először nemcsak az angol nyelvvel, hanem a Bibliával is, mert a skót atyafiak ezt komolyan veszik, hogy ez nekik a missziói munkájuk. És van már ezekből a gyerekekből nem egy, aki most már tanítónak jön a táborba – nyelvileg is és lelkileg is felnőttek lettek.

Kapcsolat az egyházi felsőbbsséggel

Soha nem sikerült az egyházi felsőbbsséggel jó kapcsolatba kerülni. Több helyen megpróbáltam; mindenütt, ahol voltunk, lelki előjárónak néztem esperest, püspököt, próbáltam én lelki kapcsolatba lépni, de általánosan elutasítottak. Akkor tudomásul vettem, hogy az Istentől rendelt felsőbbsséghez belső közöm nincsen.

Mi már Hejcén voltunk, mikor az erdőbényei lelkész nyugdíjba ment, és akkor az elődjének az özvegye elkezdett ott agitálni az érdekünkben, hogy hívjanak meg minket. Ez a hetvenes évek eleje felé volt, hát persze ilyesmiről szó sem lehetett. De ebből az a poén lett, hogy akkor Újszászy Kálmán⁸⁴ bácsi a pataki tudományos gyűjtemények vezetője volt, és elmentem hozzá, mert hallottuk, hogy Szabó nagyapóról valaki egy nagyon jó fényképet csinált; egyházkerületi lelkész fotógyűjteményt csináltak, abból az egyik fényképet akartam elkérni. Úgyhogy mentem, hogy „Kálmán bácsi, protekcióját szeretném kérni...” Hát ő rögtön Erdőbényére gondolt: „Akkor fiam, el vagy veszve”. De mégis addig erősködtem, hogy mondta: „Na, mondd már, mit akarsz!” Mondom, egy fényképet szeretnék – nekem állt, elkezdett bokszozni. Nagyon szeretett engem Kálmán bácsi.

Mikor még Uzdon voltunk, még csak szó volt róla, hogy Hejcére jövünk, volt egy tisztújítás. Édesapámnak egy unokatestvére volt a Dunamelléki Kerületi Levéltár vezetője, Ivanyos Lajos bácsi. Neki Újszászy Kálmán bácsi a főnöke volt, mint országos református műemléki felügyelő. Akkor volt itt a tisztújítás: Ráski lett a püspök,⁸⁵ Kálmán bácsi lett a főgondnok. Én Lajos bácsinak azt mondtam, hogy sajnálom Kálmán bácsit ezért a főgondnoki tisztségért, mert ez olyan megölő tisztség: vagy a lelki élete megy bele tönkre, vagy az egészsége – én remélem, hogy

---

⁸⁴**Újszászy Kálmán** (1902–1996): teológus, tanár, gyűjteményi felügyelő. Tanulmányait a sárospataki Református Teológiai Akadémián végezte (1927), Debrecenben doktori oklevelet (1932), Szegeden egyetemi magántanári képesítést szerzett (1939). 1929-től Tanítóképző-intézeti tanár Sárospatakon, majd teológiai akadémiai tanár. 1931-től a Sárospatakon kibontakozó faluszeminárium, 1936-tól a népfőiskola egyik irányítója, 1944-1946 között a főiskola rektora volt. A népfőiskola 1948-ban - kényszerűen - megszűnt, a református intézmények közül a tanítóképzőt 1950-ben, a gimnáziumot 1952-ben államosították. 1951-ben megszüntették a teológiát is, amely 1992-ben kezdte meg újra a működést. Újszászy professzor 1948 után a kollégium főkönyvtárosa, 1969-től a Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek felügyelője, az Országos Református Gyűjteményi Tanács ügyvezető elnöke, majd elnöke, a Tiszáninneri Református Egyházkerület főgondnoka volt. Népműveléssel, művelődéstörténettel is foglalkozott. Az általa szervezett és vezetett sárospataki faluszeminárium (1931–1952) a magyarországi falukutató mozgalom egyik jelentős intézménye volt. – Fő művei: A falu. Útmutatás a magyar falu tanulmányozásához (Sárospatak, 1934); Kultúra, nemzet, falu (Debrecen, 1937); Népfőiskolai tapasztalatok (Bp., 1947). (forrás: Magyar Néprajzi Lexikon)

⁸⁵**Ráski Sándor** (1920–1977): református püspök. A teológiát Sárospatakon végezte (1945), lelkészi oklevelet kapott (1949). Segédlelkész Kassán, Sárospatakon. 1948-tól a sárospataki Református Tanítóképző Intézet vallásoktatója, majd Miskolcon segédlelkész, utóbb püspöki másodlelkész. 1950-től a miskolc-belvárosi egyházköztség lelkésze. 1959-től a borsodi egyházmegeye esperese és a tiszáninneri egyházkerület lelkészi főjegyzője, majd az egyházkerület püspökévé választották (1964). E minőségében az Országos Református Diakóniai Tanács elnöke (1973), s a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának alelnöke volt. Részt vett a Keresztyén Békekonferencia, az Európai Egyházak Konferenciája munkáiban. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

neki csak az egészsége, de azért is kár. Na, aztán Lajos bácsi szépen elmesélte ezt Újszászy Kálmán bácsinak. Amikor Hejcére kerültünk, akkor mindjárt volt egy lelkész továbbképző tanfolyam Mátraházán, ahol én már nem tudom, miről beszélt Ráski püspök úr, és én mit szoltam hozzá, de ott sikerült a legmagasabb neheztelést magamra vonni, amit keresetlen szavakkal ki is fejezett. Utána Kálmán bácsi odajött hozzám, megfogott két kézzel, azt mondta: „Örömmel hallottam, István, hogy még mindig szeretsz és aggódsz értem. Én is még mindig szeretlek és aggódom érted”.

Ráski nem volt nagyon finom ember. Ő lelki módon indult – Kassán volt beosztott lelkész, segédlelkész, úgy rakták ki a csehek –, de aztán eladta magát a hatalomért. Beállt a vonalba. Ez őt mindig zavarta, és ezért haragudott a hívő emberekre. Szóval, aki eladja magát, nem tud ebbe belenyugodni, annyira nem cinikus az ember, hogy vigadva adja el magát, hanem állandó lelkifurdalásokkal... és ezért csakugyan haragszik azokra, akik nem adták el magukat.

Győri Jóska bátyánkkal⁸⁶ egy darabig ők együtt voltak, de aztán Ráski elfordult egész másfelé, Jóska bátyám meg itt volt bent a Cserehát dombvidékben, egy Lak nevű kis faluban – ilyen kis helyen, mint Hejce. Egyszer meg akarták választani Tiszakarádra – ott a Bodrogközön egy gyönyörű, nagy, jó gyülekezet –, de akkor Ráski behívatta, és azt mondta, hogy szó se lehet róla. Egyre jobban begerjedt, úgyhogy eljutott oda, hogy „Soha nem engedlek nagyobb helyre, ott fogsz megrohadni, ahol vagy!” Jóska válaszolt: „Főtiszteletű uram, én már megtanultam, nem az a fontos, hogy itt legyek, vagy ott legyek, hanem hogy az Úrban legyek”. Erre aztán el volt vágva az egész beszélgetés.

Mikor Ráski Sándor meghalt – Felsőőrben egy nemzetközi konferencián agyvérzés vagy szívszélhúdás vitte el –, akkor itt a rangidős esperes Benkő Gyurka bátyánk volt, az abaúji esperes. Újszászy Kálmán bácsi már főgondnok volt, és együtt

---

⁸⁶ **Győri József** (1924-1972): lelkész. Sárospatakon érettségizett, itt végezte a teológiát is. Már diákkorában szerkesztette a Sárospataki Ifjúsági Közönyt, s írt verseket, cikkeket, drámákat. 1954-től laki lelkész volt haláláig, 1972-ig. Verseinek egy része a Reformátusok Lapjában olvasható. Összegyűjtött munkáinak gyűjteményes kiadása *Szólóban* címmel 1991-ben jelent meg. (Forrás: Dr. Varga Gábor: *Tanulmányok Lak történetéből*, Debrecen, 1995.)

elmentek Debrecenbe Bartha püspök úrhoz, hogy mi lesz. Gyurka bátyánk szeretett volna püspök lenni, és hát szokásjog szerint – mint rangidős esperes – ő is következett volna. Bartha atya azzal fogadta őket: „Na, püspök kell? Nagyon jó, itt van Kürti László, őt fogjátok megválasztani”. Kürti László akkor már kollégiumi főigazgató volt Debrecenben, és Bartha atya, úgy látszik, egy kicsit tartott attól, hogy a nyakára nő – legegyszerűbb volt fölfelé buktatni: legyen tiszáninneri püspök.

Tán 160 presbitérium van Tiszáninnen, és – erre nagyon büszke vagyok – a hejcei volt az egyetlen, amelyik nem szavazott. Szavazat helyett egy levelet küldtünk be, hogy minekünk egyáltalán nem kell püspök, mi Kálvin János tanítása szerint szeretnénk egyházi életet élni. Szegény Benkő Gyurka már rohant másnap, hogy ő találkozni akar a presbitériummal – na, jó, összehívjuk holnapra. Ez törvénytelen volt, mert egy hét kell a presbitérium összehívásához, de mindegy, hát összehívtuk. Megint eljött másnap. Először húsz percig magyarázta, hogy ez egy felsőség által elrendelt szavazás, ha ennek nem fogad szót a presbitérium, ő feloszlatja – erre semmi joga sem volt –, és a szomszéd falu presbitériumát bízta meg a gyülekezetünk vezetésével – erre se volt joga. Mégis olyan határozottan beszélt, és olyan nagydarab ember volt, hogy a presbiterek összehúzták magukat. Akkor másik húsz percig egy dicshimnusz zengett Kürti Lászlóról, hogy milyen tudós ember, milyen nagy őszövetséges, hány nyelvet tud... – pedig egy kanál vízben megfojtotta volna. Utána azt mondja harmadszor: most már érti a presbitérium a helyzetet, ő nem akarja befolyásolni, hogy kire szavazunk, tehát ő kimegy a gyűlésről, majd zárt borítékban elviszi a szavazatunkat. Na, ki is ment, három perc alatt meg is írtuk a szavazólapot: a presbitérium a püspöki tisztség betöltésére egy számértékű szavazatát senkire se adja. Odaadtuk neki, boldogan vitte. Igaz, útközben – míg beszállt az autóba, a presbiterek már mentek a főútcán –, azért csak megállt és megkérdezte őket, hogy kire szavaztunk.

Ettől kezdve olyan nagyszerű volt nekem: ha akármelyik lelkész panaszkodott, kesergett, hogy bánt vele, miket mondott, milyen ember... hát minek választottátok meg? – boldogan röhögtem ki.

Kürti nem volt egy kifejezetten baloldali ember, csak baloldalról került a tisztségébe – ez maga kompromittáló, pláne ilyen zsinati elnöki rendeletre. Ez az egy, amit

Újszászy Kálmán bácsinak sose fogok megbocsátani: hogy amikor Kürti püspökszentelési istentisztelete volt, a törvényes rend szerint az újonnan megválasztott püspöknek a diplomájától kívül kell várnia, amíg behívják. És akkor Kálmán bácsi ezzel az igével hívta: „Jöjj be, Istennek áldott embere, mit állasz odakinn?”⁸⁷ – ezt nagyon nem kellett volna mondani szegénynek.

„Gályarab lelkészek”

Szilágyi Sándor, erdélyi „gályarab lelkész” mesélte, hogy édesapámnak egy írásán keresztül jutott hitre. Valamelyik írásában édesapám leírta, hogy Isten csak olyan ügy mellé hajlandó állni, ami Jézus Krisztussal függ össze. Ő már lelkész volt, amikor ezt olvasta, és attól kezdve kezdett hinni az Úr Jézusban, úgyhogy ő édesapám lelki gyermekének tartja magát.

Mi sokat jártunk Erdélybe Dani sógorral, Irlanda Sanyóval – együtt csapták ki őket. Miskolcra, Bartha Árpád doktor jött – annak a veje most a Léwaynak az igazgatója, Ábrám Tibor –, s mi négyen egy Trabanttal elindultunk Erdélybe még '65-ben azzal, hogy hát menjünk, erősítsük a mi atyánkfiaiak a lelkét. És azonnal kiderült, hogy hát naivak vagyunk: ők erősítik a mi lelkünket. Így jutottunk el Szilágyi Sándor bácsihoz is. Persze bemutatkozáskor az ember még nem figyel, de mikor elkezdett édesapámról beszélni, hát akkor a többiek már kacsintottak, lökdöstek... Mikor megtudta, ki vagyok, Sándor bácsi fölugrott és ő, a nálam alacsonyabb, de széles vállú ember úgy összeropogtatott, hogy a csontjaim recsegték. Attól kezdve mindig kitüntető szeretettel fogadott és viseltetett.

Leírta a börtönelmékeiben, hogy a börtönajtóknak meg kellett nyílni, hogy ő oda bemehessen az evangéliummal.⁸⁸ És csakugyan voltak rabtársai, akik – ő maga

⁸⁷ 1 Móz. 24, 31

⁸⁸ **Szilágyi Sándor:** *Boldog rabságom* (Koinónia Kiadó, Kolozsvár, 1997.) Nagyváradon a temesvári katonai törvényszék 1958. szeptember 6-án hirdetett ítéletet a bethánisták perében. "Államrend megbontása" és "összeesküvés" vádjával Visky Ferenc református lelkészt 22 évre, Szilágyi Sándor pankotai, Dézsit Zoltán feketegyarmati és Karczagi Sándor szentleányi református lelkészeket, valamint Papp Antal földművest 20-20 év kényszermunkára ítélték, Kiss Sándor földműves és Patócs Erzsébet tisztviselő 18-18 évet kapott. Mindannyiukat tízévi polgárjogvesztésre és teljes vagyonelkobzásra ítélte a hadbíróóság. 1964-ben amnesztiával szabadultak. (Forrás: Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1989)

leírja – mondták neki, hogy nagyon sokat jelentett nekik, hogy egy cellában lehettek vele; egy jó nevű írótól kezdve a közönséges bűnözőig ott tértek meg, a cellában.

A szekus tiszt egyszer szidta a Bibliát, és ő mondta, hogy „Hát ne bántsa a Bibliát, mert annak minden betűjén, minden szaván a Szentlélek pecsétje van”. Erre előkapott egy Bibliát a tiszt: „Na, mutasson egy pecsétet nekem!” Sándor bácsi rettentő boldog lett, hogy többhetes magánzárka után végre Biblia lehet a kezében. Rögtön lapozta előre-hátra, hogy fölszívjon mindent, mire az ráordított: „Ne lapozza, ott olvassa, ahol van!” Ahol nyitva volt, az Ezékiel próféta könyvében egy nagy szabadulási ígéret volt, hogy „Az elveszettet megkeresem, az elűzöttet visszahozom”.⁸⁹ Erre röhögött a szekus: „Na, szeretném látni én azt az Istent, aki innen, a mi kezünkől kikeresi magát!” Azt mondja Sándor bácsi: „Nem, engem már megtalált, százados úr, magát keresi rajtam keresztül”.

Hat és fél évig volt börtönben. Akkor járt Nixon elnök Romániában, és bizonyos anyagi javakért kikövetelte, hogy amnesztia legyen a hitükért becsukottak részére, úgyhogy akkor jöttek vissza mindannyian. Vissza is kerülhettek szolgálatba: Visky Feri Nagyvárad mellett, Hegyközpályiba, Sándor bácsi pedig egy román többségű faluba, Bősházára.

Egyszer ránk bízta a fogsága előtti, a fiatalkori élményei leírását, a *Jeremiás igéjével holtom után is beszélni vágyom* kéziratot – de elkapták a határon nálunk, pedig úgy el volt dugva! A Wartburg hátsó ajtajának az üvege mellé, egy keskeny résbe volt földugva, és le volt zárva egy műanyag lappal. Mintha látta volna az a határőr, pedig éjszaka, erdő szélén raktam be, úgyhogy ott nem nézhették. És elvették. Hát nagyon szorultunk, hogy vajon Sándor bácsinak nem lesz-e bántódása. Egy házkutatás lett miatta, és megígértették vele, hogy többet nem ír. Nagyon el volt keseredve szegény, de aztán eszébe jutott, hogy azt nem ígértették meg vele, hogy magnóra sem mond semmit többé; így meglett az a része is az írásának.

A vámos rettentő diadallal vitte be a lefoglalt írást az irodába. A főnöke egy hölgy volt, aki jóindulattal kezelte a dolgot, de ugye, semmivé nem tehetette, mert a

---

⁸⁹ Ezékiel 34, 16.

vámosnak azért jutalom járt, hogy ő elkapott valami iratot. Úgyhogy csak hallottam, ahogy mondja a beosztottjának, hogy „De hát csak prédikáció, nem olyan fontos” – de azért csak el kellett venni és jelenteni, abból lett aztán a házkutatás. Akkor egy-két Bibliát elvettek Sándor bácsitól.

Mikor még írt, s nem volt írógépe, Sándor bácsi kért, hogy próbáljunk szerezni neki egyet. Én '56 után egy küldeményből kaptam egy írógépet, s akkor egymagam elindultam a Trabanttal. Nyolc csomag volt benne hátul, hetet átvizsgált a vámos, a nyolcadikhoz nem nyúlt, amiben az írógép volt. Akkor Romániában engedély kellett ahhoz, hogy valakinek legyen írógépe, és külön engedély kellett ahhoz, hogy használja is. Így megúszta Sándor bácsi.

Én nagyon büszke voltam, és boldogan emlékszem, hogy a kilencvenes években sikerült őt összehozni a kárpátaljai Horkay Barna bácsival, aki meg nyolc évig a Gulagon járt az evangéliumért.⁹⁰ Barna bácsi Patakon lakott már nyugdíjasan, és Sándor bácsit meghívtuk oda egy csendes hétvégére, hogy számoljon be a dolgokról. Ők ott találkoztak. Még akkor az imaterem a régi állapotában volt: színpad

---

⁹⁰ **Horkay Barna** (1908-2003): református lelkész. A Sárospataki Református Főgimnáziumban, majd a Sárospataki Teológiai Akadémián tanult. A teológia elvégzése után (1931) a sárospataki Tanítóképző vallásánára volt két évig, majd Munkácsra került segédlelkésznek. 1935-ben lett megválasztott lelképásztor a nagyszőlősi gyülekezetnek, ahol 1987-ig szolgált. A második világháború után Kárpátalja a Szovjetunió része lett. A komáromi Nyugati Baráti Kör mintájára 1936-ban itteni lelkészek megalakították a Keleti Baráti Kört Szabó Béla lelkész, belmissziós előadó vezetésével. Egy alkalommal a „baráti körös” lelkészek arról beszélgettek, hogy még nem tettek bizonyosságot hitükről az istentelen állam előtt. Másnap reggel Horkay Barna az Ézs 18,2-ben a következőt olvasta: „Menjetek el gyors hírnökök, a magas és derék néphez, a néphez, amely rettenetes, mióta van és ezután is; a hatalmas és hódító néphez, amelynek földét folyók hasítják át”. Horkay Barna lelkésztársával, Zimányi Józseffel megerősödve – és felbátorodva az igei üzeneten –, hitvalló lépésre szánta el magát: felkeresték a Szovjetunió állambiztonsági szervének egyik képviselőjét Beregszászon. 1947. október 17-én letartóztatták. Rövid ungvári fogság után a Csukcs-félszigeten lévő Kolima lágerbe vitték, ott raboskodott 1955 szeptemberéig. Hazatérése után továbbra is a nagyszőlősi egyházközség lelkésze volt. 1956-tól a Máramaros-Ugocsa Egyházmegye espereseként végezte tovább szolgálatait egészen 1987-ig. 1956-ban a kárpátaljai gyülekezeteknek már csak harminchat református lelképásztor volt. Így Horkay Barna is több gyülekezetben hirdette Isten Igéjét: Fancsika-Sárváron, Mátyfalván, Feketepatak-Verbőcön, Tiszakeresztúrban, Tiszaújhelyen. A kárpátaljai ifjak magyarországi teológiákon való tanulását a szovjet hatóságok nem engedélyezték. 1974-től nyílt lehetőség arra, hogy a püspök és az esperesek szervezésében speciális lelkészképzésben vegyen részt évente néhány fiatal. Horkay Barna ó- és újszövetségi bibliaismeretet tanított ezeken a lelkészképző tanfolyamokon. Amikor az utánpótlás kérdése lassan megoldódni látszott Kárpátalján, 79 éves korában nyugdíjba vonult és családja egy részével az anyaországba költözött. 1997-ig Tiszaeszláron szolgált beiktatott lelkészként. Ekkor költözött szívének mindig kedves városába, Sárospatakra. Elmúlt 80 éves, amikor leírta a kárpátaljai református ébredés és a Kárpátaljai Református Egyház történetét, fogságát, a lelkészutánpótlás formáját, nehézségeit. Könyvének címe: *A Keleti Baráti Kör* (Hollandia, 1998.). A Sárospataki Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanári címmel tüntette ki 1992-ben.

(Forrás: <http://www.srta.tirek.hu/lap/tiszteletbeli/cikk/mutat/horkay-barna-1908-kistarkany-2003-satoraljaihely/>)

volt, díszteremnek volt átépítve. Sándor bácsi fönn állt, és Barna bácsi alig-alig, de föl tudott menni a négy lépcsőfokon, és ott ölelkeztek a színpadon. A diákság csak bámult, hogy mi történik itt, s akkor elmondták, hogy hát ők „gályarabok” Erdélyből meg Kárpátaljáról.

Sándor bácsi elment már. Még egy erdélyi gályarab-lelkész él, Karczagi Sanyi bácsi, aki magyar irodalom tanár is volt, úgyhogy a Bibliával és a magyar irodalommal töltött le több mint öt év börtönt.⁹¹ Öt éve még találkoztam vele, de tudom, hogy még megvan. Pedig voltak fiatal teológusok is a csapatban, de ők is elmentek.

Jóba lettünk közülük Fülöp G. Dénessel, aki akkor Hármásfaluban volt lelkész, aztán később ő lett a Marosvásárhely vártemplomi lelkész.⁹² Mikor Hármásfaluban volt, ott

---

⁹¹ **Karczagi Sándor** (sz. 1922. Arad): ny. református lelkész. A nagyenyedi Bethlen-kollégiumban újraindított teológia szakon végzett 1945-ben, majd 1948-ban a kolozsvári Bolyai Egyetemen magyar-francia szakos tanári diplomát szerzett. Aradon tanárként dolgozott, de két év múlva „miszticizmusért” elbocsátották állásából. Már aradi tanárként kapcsolatba került a Visky Ferenc vezette ébredési körrel. 1951-1957 között Borosjenőn, majd Szentleányon teljesített lelkészi szolgálatot. Az erdélyi ébredési mozgalom ellen indított koncepció „Bethánia-per” egyik vádlottjaként 1957-ben 20 év kényszermunkára ítélték. 1964-ben amnesztiával szabadult. Önéletrajza Az utolsó erdélyi gályarab – Ébredésről, történelemről és irodalomról címmel jelent meg (Koinónia, 2010) Forrás: http://www.evangelikus.hu/okumene_2009-2011/zsebre-dugott-kezzel-imadkozni-2013-interju-karczagi-sandor-nyugalmozott-reformatus-lekipasztorral

⁹² **Fülöp G. Dénes** (1931-2005): református lelkész. Az udvarhelyi Református Kollégiumban tanult, és a székelykeresztúri Pedagógiai Iskolában szerzett tanítói oklevelet 1952-ben. Teológiai tanulmányait az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézetben végezte 1958-ban Kolozsváron. 1958-tól a marosvásárhelyi Gecse utcai gyülekezetbe kapott segédlelkészi kinevezést. 1959-ben letartóztatta a román szekuritáté és ügyét a magyarországi '56-os eseményekkel kapcsolatba hozva, koncepció perben 11 év börtönre, 10 év társadalmi jogvesztésre és teljes vagyonszétosztásra ítélték. 1963-ban amnesztiával szabadult. Raktári segédmunkásként, majd betanított gépgyári munkásként várta lelkészi kinevezését. 1964-től Gegesben, 1971-től Hármásfaluban, 1977-től a szászrégeni városi gyülekezetben s végül 1984-től a marosvásárhelyi Vártemplomban szolgált lelkészként.

1990-ben az országos RMDSZ alapító tagja lett, a Magyarok Világszövetsége választmányi tagja és a Világszövetség Erdélyi Társaságának alelnöke 1997-ig. A vártemplomi református gyülekezet erőinek mozgósításával intézmények sorát hozta létre szociális és oktatási célokra. Kezdeményezésére 1990-ben megalakult az ökumenikus szellemiségű Református Kántor-tanítóképző Főiskola, mely később a bukaresti Tanügyminisztérium által is elismert kihelyezett tagozatává vált a Károli Gáspár Református Egyetem Nagykőrösi Tanítóképző Főiskolájának. 1990-ben létrehozta a Lazarenum Alapítványt szegény és árva gyermekek felnevelésére, magányos idősök gondozására és nagycsaládok támogatására. Ennek keretében 1993-ban nyitotta meg kapuit a Lídia Gyermekotthon. 1996 és 2002 között felépült a Vártemplom Diakóniai Otthona, mely az idősök gondozása mellett erdélyi magyar közművelődési célokat is szolgál. 2002-ben a Lazarenum Alapítvány megszerezte harmadik ingatlanját is a már évek óta működő utcagyerek-mentés hatékonyabb megszervezése érdekében. Szintén 1990-ben hozta létre oktatási célokra a Calepinus Alapítványt. Ennek keretében az angol, francia, német, holland és magyar nyelv oktatására szakosodott népfőiskola működik. A Calepinus nyelviskolája 1991 és 2004 között több ezer fiatalnak biztosított kedvezményes nyelvtanulási lehetőséget Marosvásárhelyen.

2002-ben Fülöp G. Dénes vártemplomi lelkészi szolgálatából nyugalomba vonult, de az alapítványok kuratóriumi elnökeként tovább szervezte, irányította az oktatási és diakóniai tevékenységet. Főszerkesztője volt

találkoztunk először, és nagyon jól összemelegedtünk, úgyhogy egy év múlva megint mentünk. Nem volt otthon senki. A kertben sétálgattunk: mit csináljunk, várjunk, vagy menjünk tovább? A kert végénél van egy patak és a mögött egy nagyon meredek domboldal, olyan jó 50-70 méter magas part. S egyszer meglátjuk, hogy négy fej ottan kihajol a part tetején, és tanakodnak. Aztán később kiderült, hogy ő feleségestül, meg a bátyja feleségestül jöttek oda, és hát ők is tanakodtak, hogy mi lesz, le merjenek-e jönni. Négy férfi mászkál ott lenn a kertben, hát legkönnyebben a securitate lehet. De aztán leküldték a feleségét, Cilát. Egyszer csak a testvére kérdezi Dinit: „Te, mondd, szokott Cila szekusokkal csókolózni?” – „Nem!” – „Akkor jó, lemehetünk”.

A Biblia Szövetség és a karizmatikus mozgalmak

Volt egy nagyon szomorú dolog. '50-'51-ben oszlattak fel mindenféle egyesületet Magyarországon a bélyeggyűjtőig meg a méhész egyesületekig, és '88-ban kezdett lazítani az állam, és azt mondta, hogy lehet egyházi egyesületeket csinálni, de nem a régi néven. Akkor alakult a Biblia Szövetség⁹³ – majdnem kizárólag régi bethánistákból. Aztán, mikor '90-ben jött a teljes szabadság, akkor nem a Biblia Szövetség vette föl a Bethánia vagy CE nevet megint, hanem megalakult más régi bethánistákból megint a Bethánia Egylet. És azonnal kezdődött a rivalizálás, gödörből halászás: egymás elől elszedni a tagokat.

Kétféle szerveződés volt. Egyrészt a Bethánia, mely ezen a néven alakult újra igyekezett megint gyülekezetekbe beépülni, a Biblia Szövetség viszont maradt teljes függetlenségben a gyülekezetektől. Másrészt volt még egy hatás: már 15-20 évvel az

---

az általa alapított - több mint egy évtizede megjelenő - Új Kezdet című gyülekezeti havilapnak. (Forrás: <http://www.boldogsag.net/index.php?option=com>)

⁹³ **Biblia Szövetség:** 1988 decemberében merült fel először – az ébredés mozgalomhoz tartozó lelkészek körében – egy szervezet megalakítása, amely összefogná az egykori és a legújabb kori magyarországi lelki ébredés népét. A következő év márciusában lelkészi küldöttség tárgyalta dr. Kocsis Elemér református püspökkel, a Református Egyház Zsinatának lelkészi elnökével a Biblia Szövetség létrehozásának lehetőségéről. Az egyházi állásfoglalást és a leendő szervezeti tagok többségi döntését követően, 1989. május 1-jén immár nem csak református felekezeti személyek találkoztak a Budapest Kálvin téri református gyülekezet termében. Az előkészített alapszabály tervezet és hitvallás megtárgyalása után 150 személy egybehangzó akaratával megalakították a Biblia Szövetséget, amely a bírósági bejegyzés után 1989. júniusában kezdte meg hivatalosan is működését. (Forrás: http://www.bibliaszov.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=5)

előtt beindult Magyarországon a karizmatikus mozgalom⁹⁴. A Biblia Szövetség kitűzte és hirdette célját, a tiszta tanítás feletti őröködést. Ez azt jelentette, hogy antizarizmatikus mozgalom, és nagy kiátkozások kezdődtek egy kettős tételű ideológia alapján. Az egyik tétel, hogy minden karizmatikus jelenség az ördögtől való, a másik, hogy ez egy olyan fertőzés, ami érintkezés útján is terjed, kézfogás, csók útján is. A karizmatikus jelenségek tehát az ördögtől valók, és így is terjednek. Akkor bizony volt úgy, hogy bejött egy autó a kapuig, s megkérdezték, hogy jöhetnek-e beljebb, mert ők karizmatikusan fertőzöttek. Másrészt kiderült, hogy mi is azok vagyunk, mert Dani sógor sokat járt a debreceni Szabadkeresztény Gyülekezetbe⁹⁵, eleinte csak tolmácsolni, aztán ígét hirdetni is. Ő nem lett karizmatikus sosem, de ilyen alapon fertőzött volt, s rajta keresztül persze mi is.

Egyik lelkesztársammal nagyon jó munkatársi közösségben voltunk: én is mentem evangelizációra hozzájuk, ő is jött hozzánk. Ő akkor még nem volt a BSZ-ben aktivista, de azért nagyon aktív volt. Megyek hozzájuk, és a nagyobbik lány nyit ajtót. Megyek, hogy megpusziljam, hát úgy riadt vissza, mintha nyílt leprás lettem volna. Visszariadt, hogy meg ne pusziljam már, mert én fertőzött vagyok. Sokáig így voltak. Vagy két éve találkoztunk, akkor már nem voltak így.

---

⁹⁴ **karizmatikus mozgalom** minden olyan Szentháromságot valló keresztény közösség, melynek lelkületében a Szentlélek és adományai (karizmái) nagyobb hangsúlyt kapnak. A karizmatikus mozgalmak az 1950-es években az USA-ban, Hollandiában és Angliában protestáns, részben pünkösdistá csoportokban kezdték működéssüket. Mint vallásfenomenológiai terminus a mai kereszténységben: a Bibliában (Újszövetség) szereplő szellemi ajándékok (például gyógyítás, prófétálás stb.) kontinuitását valló közösségek a karizmatikus mozgalom tagjai, akik úgy vélik, ma is lehetséges a karizmák gyakorlása, sőt ezek jelenléte jele a kereszténység megújulásának. A mozgalom páneresztény jellegzetességeket mutat, egyben túlmutat az ökumenikus mozgalom kritériumain: tagságuk zöme a felekezeti kereteken túl, a hitben újra egyesülő kereszténységet hirdeti. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Karizmatikus_mozgalom)

⁹⁵ „**A Magyarországi Szabadkeresztény Gyülekezetet** (továbbiakban MSZKGY) olyan magyar, Istent kereső emberek szándéka hozta létre, akik az apostoli kor keresztény gyülekezeti és egyéni életgyakorlatát akarták minél teljesebb mértékben követni. Krisztus egyetemes Egyházán belül közösségünk *protestáns*, azaz minden emberi tekintély, megtapasztalás és hagyomány fölött állónak tekintjük a Szentírás kijelentését, az egyéni és gyülekezeti életet az abból megismert igazságoknak engedelmességgel, folyamatosan ahhoz igazítva akarjuk kialakítani. *Evangéliumi*, azaz gyülekezeti életünk, tanításunk középpontjában Jézus Krisztus személye és megváltó műve áll, amely egyedül képes az ember Istennel való közösségét helyreállítani, őt igazzá és szentté tenni. *Karizmatikus*, azaz hisszük és igényeljük a Szentlélek minden, az apostoli korban működő megnyilvánulását (újjászületés, betöltkezés, Isten erejének és hatalmának munkái, ajándékok, vezetés, gyümölcsök, stb. ...) ma is, a Hitvallásban és Szervezeti Szabályzatban rögzítettek szerint. *Szabadegyház*, azaz gyülekezetünk az államhatalomtól teljes függetlenségben, olyan megtért és újjászületett tagok közösségeként kíván működni, akik hitüket érett módon, Jézus Krisztus mellett tudatosan döntve vállalják.” (a *Hitvallást a Magyarországi Szabadkeresztény Gyülekezet Országos Gyülekezeti Munkáskonferenciája 2000. július 1-jén hagyta jóvá*. Forrás: <http://www.szabkerdebrecen.hu/hitvallas/hitvallas-bevezeto>)

A karizmatikus mozgalom akkor már majdnem másodsorra jött, mert száz évvel ezelőtt indult a pünkösdi gyülekezet⁹⁶, akiknek az alaptételük az volt, hogy csak annak van Istennel személyes kapcsolata, akiben karizmák, kegyelmi ajándékok jelentkeznek: általában a prófétálás, vagy gyógyítás, de leginkább a nyelveken szólás. Ettől riadtan tiltakoztak a már meglevő egyházak – nemcsak a történelmi egyházak, a modern kiségyházak is –, úgyhogy ez egy saját, külön egyházzá alakult: Evangéliumi Pünkösdi Keresztyén Gyülekezet, azt hiszem, így hívják magukat. Na most, vagy ötven éve Amerikából újra elindult egy ilyen jelenség: ezt hívták karizmatikus megújulásnak, amelyik nagyon sokat ügyeskedett, és nagyon sok meglevő egyházba beszűrődött. Van katolikus karizmatikus mozgalom is, hát persze, ott nagy bölcsességgel a pápai hatalom azt mondta, hogy szóljatok nyelveken annyit, amennyit akartok, csak ismerjétek el, hogy a pápa az egyház feje.

Magyarországon annyi beszűrődés – illetve nem-beszűrődés – lett, hogy az addigi ún. Testvérgyülekezet⁹⁷, a Brüdergemeinde bekerült ebbe az ágba és kettészakadt, és amelyik elfogadta a karizmatikus mozgalmat, az lett a Szabadkeresztyén

---

⁹⁶ **Pünkösdi Gyülekezet:** 1921-ben a Somogy megyei Darányban, épült fel az első magyarországi pünkösdi imaház, melyet az Amerikába kivándorolt, az amerikai pünkösdi ébredéssel kapcsolatba került, majd hazatérő Szalai József és felesége alapítottak. 1939. decemberében adták ki a magyar királyi belügyminiszter 363.500/1939. VII.a. számú rendeletét "A honvédelem érdekeit veszélyeztető szekták működésének megszüntetése" tárgyában. Több más kiségyházzal együtt a pünkösdi gyülekezetek istentiszteleteit is betiltották ekkor, ettől kezdve a második világháború végéig az evangélikus, baptista és metodista egyházak védelme alatt működtek a pünkösdi gyülekezetek. 1962-ben jött létre az Evangéliumi Pünkösdi Közösség, amely 2001-től Magyar Pünkösdi Egyház néven működik. Világszerte 500-650 millió főre tehető a pünkösdi-karizmatikus mozgalom követőinek létszáma. Hittörekvései a Biblia tanításához való visszatérés, a tiszta evangélium hirdetése, az egyház elanyagiasodásának visszafogása mellett a közösségi hitéletet is tartalmazzák.

(Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_P%C3%BCnk%C3%B6sdi_Egyh%C3%A1z)

⁹⁷ **Keresztyén Testvérgyülekezetek:** történelmi protestáns nézeteket valló evangéliumi protestáns keresztyén gyülekezetek, keletkezésük Angliába és Írországba az 1800-as évek elejére nyúlik vissza. Vallják, hogy minden keresztyén, hívő ember Jézus Krisztus egyetemes, láthatatlan egyházához tartozik, felekezeti hovatartozásától függetlenül. Egyszemélyi egyházelnökök (pápájuk, püspökük) nincsen, minden gyülekezet közvetlenül Jézus Krisztusnak felelős. Hitük szerint az ember dönthet arról, hogy elfogadja vagy elutasítja Isten által adott kegyelmet, s döntéséért felelős Isten előtt. Az üdvösség megragadása hit által történik, amelynek következménye Krisztus követése a Szentlélek ereje által. Hitvallókat keresztelnek meg, vízbe merítkezés formájában. Úrvacsorában csak Jézus Krisztusban hívő emberek részesülhetnek, többnyire közösséget vállalva más keresztyén felekezethez tartozó hívő emberekkel is. Ez a nyitott testvérgyülekezetekre vonatkozik jórészt, hiszen történelmük során létrejöttek a zárt közösségek is, akik szigorú belső szabályok alapján élnek az életüket, csak saját gyülekezetük tagjaival vállalva közösséget. A Testvérgyülekezet valójában nem egy gyülekezet vagy egyház, hanem testvérgyülekezetek laza szövetsége. Minden gyülekezet önálló, vezetőit maga választja. Kezdetől azt képviselik, hogy egyedül Krisztushoz tartoznak, és nem felekezetet szándékoznak létrehozni. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Kereszty%C3%A9n_Testv%C3%A9rgy%C3%BClekezet)

Gyülekezet, amelyik nem fogadta el, az lett a Testvérgyülekezet; ez máig is így működik – és nem is csak egymás nélkül, hanem egymás ellen is. Szelídült a dolog sokat, főként azért, mert a karizmatikus mozgalom mostanra lecsendesedett, kijárta magát. Két éve a Biblia Szövetség elnöke, Sipos Ete Álmos itt Vizsolyban evangelizált, és testvérként üdvözölt. Nem győztem csodálkozni.

A Biblia Szövetség az antikarizmatikus jellege miatt határolódott el ezektől a mozgalmaktól. Minden eksztázis – a nyelveken szólás, a nagy hitvallás – idegen és veszélyes volt nekik, mert úgy látták, a bibliai tanítást, a Biblia szövegét meghamisítja. Persze ezen aztán nagyon lehet vitatkozni, mert a bibliai tanítás mit mond? Én úgy látom, hogy a kegyelmi ajándékot, karizmákat nem lehet a Bibliából kiradírozni, de nem lehet közepére se tenni, szóval nem az kéne, hogy meghatározzon egy keresztény embert, hogy „én karizmatikus vagyok”. Az az érdekes, hogy három listája van az Újszövetségben a kegyelmi ajándékoknak, és kettő – a Római levélben meg az Efézusi levélben – leginkább olyanokat sorol fel, amikből előbb-utóbb tisztségek lettek, már az ókori egyházban: a tanítás, prédikálás, gyógyítás, kormányzás. Az első Korinthusi levélben vannak eksztatikus kegyelmi ajándékok felsorolva: nyelveken szólás, nyelvek magyarázása, prófétálás, gyógyítás, lelkek megítélése... Úgyhogy azt se lehet egyértelműen megállapítani, hogy a Biblia mit mond ezekről, mert kétféle sorozat van.

Azt hiszem, egyszerűen arról van szó, hogy mindig támadnak mozgalmak, és minden mozgalom megszüli az ellenmozgalmát is az akció-reakció elve alapján. De most már csakugyan lecsendesedett ez a nagy vihar. A bibliaszövetségesek megtalálták a helyüket a református egyházban, a karizmatikusok kevésbé, őket eltűrték – ugye, Szabó Imre bácsiékat.⁹⁸ Talán a legélesebb jelenség volt Hatvanban Tatai István

---

⁹⁸ **Szabó Imre** (1919-2011): lelkész. A Budapesti Református Theológiai Akadémiát 1946-ban végezte el. 1950. november 20-án, Budapesten szentelték lekipásztorrá. Szolgált Kiskunhalason, Budapesten a Kálvin téri gyülekezetben, Kelenföldön, a Klauzál téren, majd 1952-től 33 éven át Sárbogárdon. Sirjanak a papok címmel 1995-ben megjelent önéletírása család- és egyháztörténet, teológiai reflexiók, hitharcok dokumentuma. A magyar református karizmatikus mozgalom belső tükre – nélkülözhetetlen adalék annak megértéséhez. (Forrás: http://www.reformatus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=27284:sirjanak-a-papok-szabo-imre-emlekere&catid=165:inmemoriam&Itemid=69)

lelkipásztor⁹⁹, aki karizmatikussá szervezte a hatvani gyülekezetet; többek között keresztelődencét is építettek abba a templomba, és ők bemelegítettek.

Sárospatak 33 év után – a Református Gimnázium újraindítása

Az első lépések

Sárospatakon voltam diák, ott jutottam hitre, ez a lelki szülővárosom. Ez persze kezdett távolodni, mikor a pesti teológiára mentem, Pesten voltam segédlelkész, Patakon pedig 1951 után az állami Rákóczi Gimnázium működött. Hanem, amikor '56-ban jött a forradalom, akkor rögtön föllángolt a reménység, hogy az elvett iskolákat visszakapjuk. Sárospatakról Pestre került Nagy Barna professzor, aki engem kisdíák korom óta szeretett, mióta édesapám beajánlott neki. Voltak egyházi forradalmi tanácskozások, szervezkedések, ott volt ő is, én is. Összeakadtunk, és rám szólt: „Na, öcsém, jössz-e Patakra vallástanárnak?” Én rávágtam, hogy „Barna bácsi, megyek négykézláb is!” Tulajdonképpen odaértem volna négykézláb, mert 33 évet kellett erre várni, de állandóan ez volt bennem, akárhol voltunk – Tolnától Hejcéig –, hogy én egyszer ott leszek a pataki iskolában a Bibliával. Ezt én egy fentről való elhívásnak vettem.

De nem csak a reménykedés volt, hanem itt-ott azért mozdulások is történtek. '89 elején egyszerre két helyen kezdődött egy agitálás. Patakon az egyházinak megmaradt Nagykönyvtár dolgozói mozgolódtak, Pesten pedig ifjabb Bibó István feleséggestül – ők a Baár-Madast kezdték mozgatni, Szentimrei Miska bá'ék Patakon az iskolát, és elment mind a két rész a püspökéhez, akik leintették őket rögtön, hogy erről szó se lehet, ez egyáltalán nem időszerű, hagyják ezt abba. De mihelyt a két püspök meghallotta, hogy a másiknak a területén mozog valami, azonnal rákapcsoltak, és ők csodálkoztak a legjobban, hogy az állam mennyire nyitott erre.

---

⁹⁹ **Dr. Tatai István** (sz. 1957): lelkész. A Budapesti Református Theológiai Akadémián végzett, 1981-82-ben az NSZK-beli Bielefeld „Kirchliche Hochschule Bethel” főiskolán folytatott ösztöndíjas tanulmányokat. Hazatérése után főleg karizmatikus teológiával és sakramentológiával foglalkozott. 1990 óta rendszeresen részt vesz a Jeruzsálemben kétévente megtartott „All Nations Convocation in Jerusalem” nemzetközi tanító- és imakonferenciákon. Itt ismerkedett meg közelebbről a meglévő messiási gyülekezetek helyzetével és vezetőivel, valamint teológiai gondolkodásuk alapvonalával. 1990 óta tagja a „European Charismatic Consultation” (ECC) ökumenikus szervezetnek, amely 2-3 évenként tartja találkozóit. 1984 óta a hatvani református gyülekezetben szolgál. 2009-ben az „Év igehirdetése” díj kitüntetettje. (Forrás: <http://eloviz.epk.hu/node/458>)

Akkor Németh Miklós volt kormányon, és ő szabad utat adott erre, úgyhogy még a politikai változás előtt, '89-ben nagyon szépen elkezdődött a szervezkedés.

Ez Patakon azt jelentette, hogy egy közös igazgatótanács alakult: fele a város – és nyilván a párt – embereiből meg állami tanárokból, a fele egyházi oldalról. Engem persze nem hívtak oda, Kürti püspök úr nem nagyon szimpatizált velem. Az állami oldal valami miatt egy plusz tagot akart ebbe a bizottságba bevinni, és akkor természetesen – a paritás miatt – egyházi oldalról is kellett valaki, és Szentimrei Miska bá', a könyvtár igazgatója¹⁰⁰ – ő teológus korában internátusi felügyelő volt, és szeretett engem, mindig jóban voltunk – bedobta az én nevemet, és akkor már nem volt módja a püspöknek sem azt mondani, hogy hát őt ne. Így bekerültem ebbe a közös igazgatótanácsba.

---

¹⁰⁰ **A Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára** közel 400 000 kötetes könyvanyagát kéziratos és folyóirattár, térképtár, kottatár, iskolai értesítők és gyászjelentés-gyűjtemény, filmtár, hanglemeztár és az elektronikus dokumentumok gyűjteményei egészítik ki, amelyekkel együtt az állománya jóval meghaladja a félmillió könyvtári egységet. A nyomtatott anyag - a gyűjtőkörnek megfelelően - első sorban teológiai, bölcséleti, történeti, néprajzi, társadalomtudományi, nyelvészeti kötetekkel gyarapszik, de a számos hagyatéki könyvtárnak köszönhetően tekintélyes a szépirodalmi anyagainak a száma. Az egykori Jogakadémia könyvtára mai jogi szakirodalommal bővül és jelentős az orvosi könyvek gyűjteménye. A könyvállományban 7 kódexet, 18 kódex-töredéket vagy kódexbe kötött könyvet, 33 ősnomtatványt, s 1430 régi magyar könyvet őriz, közöttük számos ritkasággal, unikummal.

A kollégiumi könyvtárat az 1520-as esztendő második felében, a lutheránus iskola indulásakor alapították. Megszületését a reformáció lendületének köszönhetjük, s az elsődleges rendeltetése lelkipásztorok képzése volt a sokasodó gyülekezetek és a szaporodó közegegyházi feladatok ellátása érdekében. 1658 után a kollégiumi könyvállomány kiegészült a Rákócziak családi könyvtárával, amivel az iskolának európai szintű könyvtára lett. 1705-ben, az ellenreformációs üldözések első hulláma után a könyvtár az utolsó erdélyi fejedelem - II. Rákóczi Ferenc - oltalomlevelének köszönheti az újraindulását és könyvállománya nagy részének a visszaszolgáltatását.

Szombathy János (1749-1823) nyitja meg azoknak a tanároknak a sorát, akik a tanítás mellett a főkönyvtárnok munkáját ellátják. Módszeresen gyűjti a magyar nyelvű történeti, irodalmi, szakmai műveket. Utódja Somossy János (1783-1855) a modern teológiai szakirodalom gyarapításában jeleskedik. Soltész Ferenc (1821-1915) főkönyvtárnok idejében alakítják meg a Népiskolai Könyvtárat az erőszakos németesítés ellensúlyozására. Erdélyi János (1814-1868) 16 szak szerint osztályozza a könyveket. Szinyei Gerzson (1836-1919), Horváth Cyrill (1865-1941), Harsányi István (1873-1928), Gulyás József (1885-1954), Ujszászy Kálmán (1902-1994), tudósként, tanárként, könyvtárnokként egyaránt kiemelkedő szakmai munkát végeznek. A 20. század elejétől a főkönyvtárnoki állást a tanáritól függetlenül töltik be: Czegle Imre (1912-2002), Szentimrei Mihály (1924-1999).

1950 és 1990 között a megszüntetett Kollégium maradványaként működött a Tudományos Gyűjtemény, 1990 óta ismét az újra indult Kollégium része, annak általános-, közép- és főiskolájával együtt. A II. világháború végén mintegy másfélezer művet tartalmazó pataki gyűjteményt vittek a Szovjetunióba az orosz csapatok, aminek háromnegyed részét a magyar állam 2006-ban visszavásárolta, így azok 61 év után visszatérhettek eredeti helyükre, a Nagykönyvtárba. (Forrás: Unitas – Egyházi Könyvtárak Közös Katalógusa és Információs Portálja; <http://www.unitas.hu/tagkonyvtar/sarospataki-reformatus-kollegium-tudomanyos-gyujtemenyeinek-nagykonyvtara>)

Szentimrei Miska bá' ott végzett teológiát, tán '48-'49-ben, és a Bodroglakón volt lelkész, aztán onnan került be a könyvtárba, először beosztottnak, aztán – Újszászy Kálmán bácsi kiöregedvén – ő lett az igazgató. Bekerült az igazgatótanácsba, és mikor ott a sok pont között a vallástanárok működéséről is szó esett, hogy majd az egyházkerületi közgyűlés választ vallástanárt, és ki lehet írni a pályázatot, akkor abban a pillanatban jelentkeztem, és be is kerültem.

Amikor aztán június körül átadták az iskolát, akkor kezdtünk költözni. Még akkor nem költöztünk, egy darabig innen, Hejcérről jártam be. De más is kellett vallástanárnak, és akkor Masa húgunkat ajánlottam, és rábeszéltem, hogy jöjjön ő is. Ő Zubogyon volt lelkész, gyönyörű szép kis műemlék templomuk volt, de hát hívtam, mondtam, hogy Judit is ott lesz, hát jött, hogy együtt legyünk.

A püspökválasztás, még '89 nyarán volt. Akkor ugye, Kürti püspöknek le kellett mondania, és jöttek ám hozzám, hogy megválasztanának püspöknek. Tudniillik az előtt, főként a lelkészgyűléseken, konferenciákon énnekem volt a legnagyobb szám; sok keserűséget szereztem a vezetőségnek. Akkor aztán azt mondtam nekik: „Bolond volnék püspök lenni, mikor lehetek Patakon vallástanár!”

A pataki Teológiáról is az egyházkerületi közgyűlés határozott – hogy beinduljon vagy ne –, és voltak, akik keményen ellene szóltak, hogy minek az, meg miből. Úgyhogy végül a kerületi főjegyző, Benke Gyurka barátom és komám ezt a határozati javaslatot olvasta fel: „A pataki Teológiát pedig a főgondnok csinálja meg, ha tudja” – persze nem ez került bele végül a jegyzőkönyvbe, de biztos, hogy így volt. A főgondnok Dani sógor volt Kürti lemondása után nyolc évig.

Aztán a Teológia is megindult '90 őszén, és annak nagyon szép indulása volt, mert nem volt professzori kar, hanem elég közel lakó lelkészek jöttek és tanítottak egy évig ingyen – ki mit tudott. Ebből feszültségek is támadtak, mert kétségek voltak, hogy ez igazi teológia-e – nincsenek igazi professzorok –, és igazi lelkészek lesznek-e, akik itt papírt kapnak? Aztán a zsinat szépen kijelentette, hogy a pataki Teológiát egyenrangúnak ismeri el Debrecennel és Pesttel. Az első évre sok olyan fiatal jött, akik már jelentkeztek Debrecenbe vagy Pestre, de nem jutottak be a létszámteltség miatt, s akkor hallották, hogy lehet jönni Patakra. Debrecenből jött a kedves

vélemény: „Persze, a selejt megy Patakra, akik nem jutottak be”. De aztán ezek ugyan kivágták a rezet! Két-három éve még voltak tanulmányi versenyek vagy teológustalálkozók, ahol azért összemérték a tudásukat, és – különösen héberből, görögből – a patakiak a legerősebbek voltak, mert irgalmatlan tanáraik voltak csakugyan: Börzsönyi Jóska meg Győri Pisti Ó- és Újszövetségből, illetve a nyelvekből. De aztán meg is lett az eredménye, mert az az első évfolyam egy kiváló lelkésznevezeték lett. Többségben itt a közelben, a Bodrogközön vannak, össze is járnak legalább negyedévenként, és nagyon jó, komoly munkát végeznek a gyülekezetekben.

Igazgatók és a tanári kar

A gimnáziumban végig nagy probléma volt az igazgató kérdés. Nyilván, aki addig igazgató volt, az mégsem folytathatta; nagyon jó matektanár volt, és annak meg is maradt. Hát ki legyen igazgató? Az igazgatótanácsban bedobtak valakit, akinek a nagyapja híres teológiai professzor volt, és ő Pécsen pedagógiai főiskolán tanított. Úgyhogy őt hívták meg – igazán csak a neve miatt szegényt –, de elég hamar kiderült, hogy alkoholista, úgyhogy előfordult, hogy ment a kocsmába italért, és három diákot talált ott. „Hát ti mit kerestek itt?” – „Amit az igazgató úr”. Úgyhogy nem volt semmi tekintélye, egy év után tőle el is kellett búcsúzni.

Akkor kineveztek egy ottani tanárt igazgatónak, aki régi református családból származott, de azért párttag volt, és ráadásul ideggyenge, úgyhogy nagy kitörései voltak. Egyszer a Nagykönyvtár folyosón káromkodva ordított a püspökre és a főgondnokra, Danira – nem szembe persze –, így aztán őt is el kellett engedni. Akkor megbízott igazgatónak egy tanárnőt tettek meg. Végül Danival jártunk erre-arra keresni igazgatót, és Miskolcon találtunk valakit, egy állami gimnáziumban tanító tanárt, aki nem sokkal azelőtt megtért, és aktív gyülekezeti tag lett, sőt a diákoknak az állami gimnáziumban bibliaórákat tartott – hát őt hívtuk meg. Ez nagyon jól indult, de aztán bajok lettek, és végül tíz év után őt is elküldték.

A tanári kar először meg volt ijedve, és félve nézett ránk – Masára meg rám –, hogy na, valami újfajta párttitkárok jöttek. De egy-két hónap alatt rájöttek, hogy ezek nem harapnak, s akkor nagyon-nagyon barátságosak lettek, teljesen befogadtak, és

igyekeztek barátkozni. Persze gondolták, hogy ez azért jó pont itt-ott a felsőbb hatóságoknál. De amikor rájöttek arra is lassan, hogy akiről mi beszélünk, az az egész életet akarja befolyásolni, akkor szépen visszahúzódtak három lépés távolságra – barátságosak maradtak végig, de nem barátkoztak, vigyáztak az elképzelt lelki függetlenségükre. Ebből szomorú dolog lett, mert egy közös igazgatótanácsi gyűlésen a püspök direkt kihangsúlyozta, hogy semmiféle eszmei, szellemi változást nem várunk a tanároktól, tanítsanak úgy, mint eddig, a legjobb tudásuk szerint, a lelki dolgokkal majd a vallástanárok foglalkoznak – így persze rögtön megnőtt a gallérjuk.

Ráadásul '90 őszén Hegedűs Lóránt is eljött és valami előadást tartott, olyan előadást, amit ő már Pesten megtartott a Baár-Madasban. Dani sógor ott volt Pesten, hallotta, és tudta, hogy abban van egy nagyon nem jó mondat, úgyhogy rohant, hogy leállítsa. De az egyik lépcsőn ment ő, a másikon Lóránt, úgyhogy csak elhangzott ez, hogy „sokkal jobb egy szakértő, hit nélküli tanár, mint egy élő hitű, de rossz tanár”. Hát ez teljesen elég volt a tanári karnak, hogy ők csakugyan, ahol lehet, ott fúrjanak minket. Feliratok jelentek meg hol itt, hol ott a falon: „Csak a döglött halak úsznak az árral”.

Jött egy igazgatói rendelet, hogy háromnegyed nyolcra bent kell lenni a tanteremben reggel, mert nyolc előtt öt perccel van egy ötperces rádiós áhítat a hangszórón keresztül. Arra is valami csúnya felirat megjelent, hogy „terelhető birkák leszünk”. Ezt a reggeli áhítatot akkor még csak felváltva ketten Masával csináltuk, aztán jött később két másik vallástanár, úgyhogy sorban tartottuk. Egy igét felolvastunk, néhány mondatot mondtunk rá, meg néhány szóval imádkoztunk. De volt olyan tanár, aki azzal ment be az osztályba, hogy „Na, meg akarjátok hallgatni ezt a marhaságot, vagy kezdjünk hozzá a dolgozathoz?” A diákok meg: „Mi meg akarjuk...”

Amikor a tanárok tapasztalták, hogy itt nem kell félni, akkor azért nagyon megnyíltak. De mikor rájöttek arra is, hogy amit mi hirdetünk, annak következményei vannak a magánéletre nézve, hogyha ők elfogadják, akit mi hirdetünk, akkor Ő az Ura lesz az életüknek – és ha személyes barátkozásra fordul, akkor ez a hatás erősebb lesz –, akkor lemondtak a személyes barátkozásról. Volt bennük egy távolságtartás, nem akartak túlságosan beleelegyedni abba, amit mi hirdettünk.

Van egy nagyon érdekes könyv, egy német matekprofesszor írta: Természettudomány, világkép, hit.¹⁰¹ Egy tudós ember beszél az ő evangéliumi hitéről, s elmondja, hogy ő ilyen előadásokat tartott amerikai egyetemeken, és egy ilyen előadás után egy amerikai diák odament, hogy „Professzor úr, nagyon meggyőző volt az előadása!” S akkor örömmel rákérdezett: „Akkor most már te is keresztyén leszel?” Azt mondta neki: „Azt azért nem, félek, hogy nagyon befolyásolná az életvitelemet”. Na, a tanárok is ettől féltek, hogy amit mi hirdetünk, az befolyásolná az életvitelüket.

Csináltunk baráti beszélgetésfélét: egyszer a magyartanárokkal, egyszer a matektanárokkal ültünk le... – ez ismerkedés címen, még '90-ben folyt itt nálunk, a lakásunkban. Az igazgató ígérte – és tán egyszer meg is csinálta –, hogy csak úgy alkalmaz új tanárt, hogyha először hármásban beszélgetünk vele, de aztán ez nem lett rendszeres.

A tantestület képe nem nagyon változott, mert egy-kettő jött olyan, aki egyházi háttérből jött – Debrecenbe járt, vagy valahol gyülekezeti tag volt –, de a többség, az nemigen. Még a nyolcvanas években épült egy gyönyörű Makovecz-épület – méghozzá ipari tanuló iskolának – egész a város alvégén. A változás viszont azzal is járt, hogy nincs szükség ipari tanuló képzésre. Kitalálták, hogy akkor legyen egy gimnázium; ha az egyház visszakarta az iskolát, legyen egy állami gimnázium is, és oda átcsábítottak egy tanárt igazgatónak tőlünk, egy kiváló biológust – és ő a tíz legjobb tanárt maga után csábította. Ő egy nagyon buzgó katolikus ember, és azzal a gondolattal tette ezt, hogy akkor lesz egy konkurens, egy katolikus lelkületű iskola Patakon. Nagyon hamar kiderült, hogy annak semmiféle lelkülete nincs, szóval hit

---

¹⁰¹ Dr. Hans Rohrbach: Természettudomány, világkép, hit (Evangéliumi Kiadó és Iratmisszió, Budapest)
Hans Rohrbach (1903-1993) Berlinben végezte el egyetemi tanulmányait matematika-fizika és filozófiai szakon. 1932-ben Göttingenben szerzett filozófiai doktorátust. 1941-46 között a prágai német egyetem, 1946-tól a mainzi egyetem matematika professzora, majd rektora, egészen az 1970-ben történt visszavonulásáig. A Biblia intenzívebb tanulmányozásával a berlini város-misszió bibliakörében kezdett el foglalkozni. Miután az evangélium igazságáról meggyőződött, az 1950-es évektől kezdve mint hitvalló keresztyén, tudományos értekezésein túl több tanulmányt írt a természettudomány és a keresztyén hit viszonyáról. Sok előadást tartott missziós célkitűzéssel Európában, Észak-Amerikában és Dél-Afrikában. Több evangéliumi mozgalom vezetőségébe választották meg.

(Forrás: <http://moly.hu/konyvek/dr-hans-rohrbach-termeszettudomany-vilagkep-hit>)

nélküli iskola lett, és ezt a szegény tanárt ki is tették később. Na, hát csak ez a negatív változás volt, amikor elmentek jó tanárok.

Jöttek újak helyettük, de többségük elég jellegtelen volt, szóval se hívő, se ateista. Jó szakemberek voltak, de hát a pedagógustársadalom volt mindig a legelnyomottabb és a legkiszigereltabb Magyarországon az egész társadalomból. Különösen falusi iskolákban, de mezővárosiakban is, mindenütt olyat kellett tanítani, hirdetni, amivel nem értettek egyet, úgyhogy nem egy erős gerincű réteg volt. Azért amennyire kellett, annyira alkalmazkodtak az egyházi oldalhoz is, de a kezdeti sokk után nagyon megnyugodtak, hogy hát nem kell itt változni.

Nem volt bensőséges kapcsolatom a tanári karral: bejöttem a tanári szobába, kijöttem... a diákság foglalkoztatott, és velük foglalkoztam. Társasági szinten több kollégával is jóban voltam; mellettem ült egy igen tudós kémia-biológia tanárnő – neki volt még gyerekkorából valami egyházi kapcsolata is –, de hát csak kedves elbeszélgetés szintjéig ment a kapcsolatunk. Új barátság nem alakult ki. Először félték tőlem, aztán csodabogárnak tartottak – a hitemért meg a családjáért –, akivel nem is tartották ajánlatosnak közelebbi kapcsolatba kerülni.

Azért a jelszó az, hogy „Mégis békesség”, mert mindig van, ami bosszant, bánt, fáj, hiányzik, csak aztán a mérleg jó irányba billen. Ezt szoktam példának mondani: az első világháborúban ugye, a Monarchia csapatai elfoglalták Belgrádot. Aztán jöttek nagyon negatív eredmények is, vereségek itt is, ott is, amott is. És volt a haditudósító iroda Höfer tábornok vezetésével, úgyhogy a híradásaikat „Höfer-jelentésnek” hívták.¹⁰² Azok valahányszor valami vereségről kellett számot adni, mindig odabiggyesztették, hogy „ezzel szemben áll Belgrád bevétele”. Hát nézd, az Evangélium is így van, hogy ezekkel szemben áll a Mennyek országa – hát akkor én nem járhatok rosszul.

---

¹⁰² (?) **Höfer**: altábornagy, az első világháború alatt az Osztrák_Magyar Monarchia hadseregében a vezérkari főnök helyettese.

Képviselőházi napló, XXXIV. kötet, 1917. február 5-március 2., Kelemen Béla képviselő felszólalása 1917. február 7-én: „Az úgynevezett **Höfer-jelentéseket** amúgy is behatóbb kritika tárgyává óhajtottam tenni. (...) Aligha tévedek, mikor azt állítom, hogy Höfer altábornagy, mint a vezérkar főnökének helyettese, annak idején német mintára, Stein tábornok mintájára azért írta alá a harctéri hivatalos jelentéseket, hogy ezzel emelje hitelességüket.” (<https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:dHuTvgu9PW4J:www3.arcanum.hu/onap>)

Harmadik vallástanárnak Török István hejőbábai lelkészt hívtuk meg, aki az ötvenes években segédlelkészként volt a Nagykönyvtárba beosztva, és szép csöndesen az odalátogató diákoknak bibliaórákat is tartott ott, ami aztán kiderült, és akkor aztán gyorsan elrakták onnan jó messzire. Hát őt ez megillette, de jó is volt, mert nehéz volt ezt beosztani. Masa igazi lelkigondozó alkat volt. Derültünk sokat, mert óra után, amikor kicsengettek, ő sose jött vissza a tanári szobába, hanem ott maradt néhány diákkal beszélgetni, csak mikor már becsengettek következő órára, akkor szaladt, hogy jaj, neki már most másik osztályban kell lenni. Én leginkább evangelizátor típus voltam ott: nagyon igyekeztem, hogy ne csak tanuljanak, hanem jussanak hitre a gyerekek. Török Pista pedig egy hoch intelligens ember, aki irodalmi, filozófiai, történelmi vonalon is, azt hiszem, meg tudta erősíteni, amit tanított.

A pataki gimnázium – s még inkább a Teológia – a negyvenes években egy ébredési fészkek volt, és amikor újraindult, mi próbáltuk ott folytatni, ahol abba kellett hagyni. És ez óriási előny volt a többi teológiával szemben, akik ugye, az ötven év alatt nagyon sok mindenben átmentek, és már csak egyháztörténelmi érdekesség volt, hogy volt egy ébredés. A pataki Teológiára azok jöttek tanítani elsősorban, akik még annak az ébredésnek a gyümölcsei voltak. Ketten-hárman a gimnáziumban is ezt próbáltuk, hiszen mi, vallástanárok annak az ébredésnek a termékei voltunk. A diákok persze általában az egyházi élettel is csak ott találkoztak, tehát azt hitték, hogy ez így van általában mindenhol.

Diákok

Mikor indultunk, mikor a diákok többsége az állami iskolából jött oda, volt ellenkezés, aztán később a többség azért jött Patakra, mert ez egyházi iskola. Eleinte jött ilyen felháborodott hangú szülői levél, hogy „Azért adtam oda a gyerekeimet, hogy tanítsák, nem azért, hogy térítsék!” ’90-ben egy egész csomó gyerek konfirmációra jelentkezett, tehát otthon semmivel nem találkoztak azelőtt. Ők jelentkeztek, hogy akarnak keresztkedni meg konfirmálni. De jöttek a szüleik is persze, ez egy ünnepi alkalom volt, és amíg készülődtünk, a szülők a Nagykönyvtár egyik szobájában gyülekeztek. Nagyon udvarias akartam lenni, bementem egy kicsit beszélgetni hozzájuk. „Honnan tetszenek jönni?” Én földrajzi értelemben gondoltam, de mint egy

kollektív bűnvallomás kiszakadt: „Nagyon messziről jöttünk”, „Nem törődünk a gyerekünk lelkével”... satöbbi. Én csak bámultam: ezek egymás előtt ezt így kimondják?

Volt olyan tanár házaspár, akinek a lánya – majdnem szó szerint – kiverekedte, hogy ő konfirmálni akar. Akkor eljöttek az ő szülei is. De mikor az apja meghalt, akkor azt hagyta meg, hogy őt egyházi szertartás nélkül temessék, az iskolaudvarról induljanak el, és a hamvait szórják a Bodrogba. És így történt, mert az elhunyt így rendelkezett. Az a lány, szegényke kikövetelte, hogy ő akar keresztkedni, konfirmálni, és utólag – egy év múlva vagy két év múlva – elmondta, hogy az még neki nem volt igazi találkozás az Úr Jézussal, az itt, egy hejcei táborban történt meg. Azóta nem tudom, mi lett vele, tán férjhez ment.

Eleinte a vallásóra csak az akkor beiratkozottaknak volt kötelező, a három felsőbb osztálynak fakultatív, úgyhogy ketten-hárman jöttek egy évfolyamból, csak a kezdők jöttek teljes létszámban. A vallásoktatásban az volt a nagy probléma, hogy nem volt tankönyv. Az volt a hagyományos tanmenet, hogy két évig az Ó- és Újszövetséggel foglalkoznak – Biblia volt, úgyhogy ez nem volt probléma –, de harmadik évben egyháztörténet, negyedikben hit- és erkölcsstan volt a tanterv, és nem volt hozzá tankönyv. Révész Imre püspöknek a '35-ben kiadott egyháztörténet tankönyvét használtuk,¹⁰³ de hát az nagyon régi is volt már, meg sokkal inkább foglalkozott a történelmi eseményekkel, mint a mögöttük levő lelki háttérrel. És én szerettem volna, ha nemcsak tudnak, hanem okulnak is, sőt vonzódnak valamihez, úgyhogy összeollóztam egy egyháztörténet tankönyvet. Egy nagyon kedves debreceni lány

---

¹⁰³ Révész Imre: *A keresztyénség története* (tankönyv). (Kolozsvár, 1923.) *A magyar protestantizmus története a keresztyénség egyetemes fejlődésének keretében* (tankönyv). (Uo. 1923.): (E kettő együtt *Egyháztörténelem*, III. átdolgozott kiadás címmel jelent meg; Debrecen, 1936.).

Révész Imre (1889-1967) református püspök. A teológiát Kolozsváron és Montaubanban végezte. 1913-ban Sárospatakon teológiai magántanári képesítést szerzett, majd rendes tanár lett Kolozsváron az egyháztörténelmi tanszéken. 1916 januárjában ugyanott bölcsészettudományi doktorrá avatták. 1920 júniusában Debrecenbe ment lelkésznek, és miután 1927-ben magántanárrá habilitálta az egyetem hittudományi kara, 1930-ban nyilvános tanárnak nevezték ki az egyháztörténelmi tanszékre. A tiszántúli egyházkerületnek 1923-tól 1929-ig főjegyzője volt, 1928-tól tanácsbírája, 1925-től 1928-ig konventi, s az 1928-ban megnyílt budapesti negyedik zsinat első ülészakán zsinati rendes tagságot viselt. 1938-ban püspökké választotta a kerület, a debreceni egyház pedig ismét lelkészé, tanári állásából azonban csak 1941-ben vonult nyugalomba. 1949-ben lemondott a püspökségről s a lelkészségről is. Széles körű irodalmi munkásságot fejtett ki. Szerkesztette a „Hit és élet”-et, a Debreceni Protestáns Lapot, főmunkatársa volt a Református Életnek és egyik társszerkesztője a Protestáns Szemlének (1924-től). (Forrás: <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=2370>)

remek kis illusztrációkat rajzolt bele. És amire máig büszke vagyok: egy egészen jó történeti példatárt vagy olvasókönyvet gyűjtöttem össze hozzá. Egy Siklós József verssel kezdődött az egyháztörténet: Pál apostol missziói útjai – a macedón férfi, ahogy hívja, várja.¹⁰⁴ De rábámultam, hogy mennyi csuda dolog volt az egyház történetében – nemcsak megtörtént események, hanem megvallott hitek és vállalt utak, engedelmisségek, szenvedések. Aztán a hit- és erkölcstan tankönyvet alapjában megírtam; nem önállóan, mert édesapámtól tanultunk a teológián dogmatikát, etikát, hát azoknak az alapján. Mind a kettőt benyújtottam a zsinati iroda iskolaügyi osztályára – még egy elutasító válasza se méltattak. Úgyhogy ott egy-két iskolába azért elment, és használták – lehet, hogy máig is –, de igazából Patakon maradt ez a könyv.

Szerveztünk lelki alkalmakat is a diákságnak Török Istvánnal és egy nagyon kedves tanárnővel, aki lelkészözvegy és az egyik internátus igazgatója; ott hetenként egy esti alkalmat csináltak. Nagy lélektan tudós ez az Anikó, remekül vezette, és Török Pista mindig az igével indította az estét. Egyszer én is elmentem, és bámultam: akkor már volt teológia egy éve, és Anikó kiosztott nagy csomagolópapír darabokat, köréje ültette a gyerekeket csoportokban. Kérdéseket tett fel, hogy arra egy közös választ iheljenek. Az egyik kérdés az volt, hogy milyenek a teológusok. Nagy csodálkozásunkra ez egyik csoport ráírta, hogy „elszántak”. Kérdezi: mi az, hogy elszántak? Hát olyan kedves zavarban mondták, hogy nem akarták leírni a magánhangzókat felcserélve ezt a szót, hogy „álszentek”.

Bibliaórákat tartottunk a Kossuth Internátusban, ami régen, a két háború között az Angol Internátus volt. Ott fiúk is, lányok is laktak – lányok az emeleten, fiúk a földszinten –, volt heti egy bibliaóra, és arra is 15-en, 25-en összejöttek. Inkább csak alkalmilag voltam jelen egyik-másik kollégiumban, amikor mentem bibliaórát tartani, de a nevelőtanárok is bejártak hozzánk, diákok közül is bejártak, sok teológus is jött

---

¹⁰⁴ **Siklós József:** *A macedón férfi* (részlet)

Kitárt karokkal, sóvár szemekkel, remegő lábbal a tengerparton áll.

Pál! Jöjj Macedóniába! Jöjj Európába! Légy segítségül nekünk!

Mert bajok vannak Európában!

Szárnyaló filozófiánk van, de utcáinkon koldusok.

Gitár zeng márványpalotákban, rabszolgák hátán szíj suhog.

Bálványokkal teli a város, lelkekben űr, riadt magány (...)

– nemcsak enni, hanem együtt imádkozni. Egyszer az énektanárnő üzent, hogy negyven főre kér teát, süteményt, mert jött egy amerikai kórus, és az iskola kólával várta őket, de hát ők éneklés előtt kólát nem isznak, úgyhogy teát kérnek. Fölvittük a teát, süteményt az iskolába.

A nevelőtanárok között volt olyan, aki egyébként is tanár volt, és volt, aki csak nevelőtanár. Az egyik internátusi nevelőtanár – aki aztán vallástanár lett – egy Erdélyből jött lelkipásztor volt. Erdélyben nem volt olyan lelki ébredés a háború után, mint Magyarországon; kisebb körzetekben voltak, inkább a Királyhágó-melléken és bent, főként Marosvásárhelyen. Úgyhogy azok jöttek ki Erdélyből, akik nem bírták azokat a terheket, amik ott rájuk szakadtak. Akik hitben élők voltak, azok kibírták – még a börtönt is.

Aztán minden reggel tartottunk áhítatot egy külön teremben. Gutenberg-teremnek hívják, mert hajdanában az iskolai nyomda ott volt, és Gutenberg van fölfestve a plafonra. 20-30 diák minden reggel húsz perccel előbb jött iskolába, hogy ott legyenek ezen az áhítaton. Ez nem vált kötelezővé sosem, ez a mi maszek munkánk volt. A reggeli áhítat azután lassan kikopott, meg is szűnt.

Volt három színjátszó csoportom: 8-10 főnyi kis társulatok, akik egy-egy félórás, bibliai témájú jelenetet megtanultak, és azzal jártunk gyülekezetekbe. A püspöki hivatal leselejtezett egy kisbuszt, és odaadta vallástanári busznak; én voltam a vezető vallástanár, mert a másik kettőnek nem volt jogosítványa, csak én vezettem. Majdnem minden héten mentem hol egyik, hol másik csapattal – havonként vagy 5-6 hetenként egy kiszállás jutott egy társaságnak, és vittük így is az ígét a gyülekezetekbe. Az egyik darabunk egy holland vagy német szerző nagyon komoly kis jelenete volt egy holland cselédleányról, akit halálra ítélnék bibliaolvasás miatt – az ellenreformáció, Alba herceg idején –, és kilenc kővel falaznak be. A kilenc kő megszemélyesedik, és mondja neki, hogy „Én elválasztlak a családotól”, „Én az ifjúságodat temetem el”, „Én a szerelmet...”, satöbbi, és ő mindig bibliai igékkel válaszol, hogy de neki az Úr Jézus többet jelent még ennél is, még ennél is... Én voltam a nagy rendező. Kilenc nagy dobozt befestettem köszínűre, és akkor rakták sorban egyenként... és végül a lány eltűnt mögötte. Aztán én iheltem egy jelenetet a tíz bélpoklosról, akiket meggyógyított az Úr Jézus. Egy jött vissza hálát adni. És volt

egy, amit egy kecskeméti „öreg ifi”-től kaptunk, *Pincebogarak* volt a címe. Ördögök szerepelnek benne, illetve fiatalok, akik mögött ott van, suttog mindegyiknek egy ördög, és az egyik szót fogad neki, a másik elkergeti. Úgyhogy ezekkel jártunk.

Jöttek a diákok nyári táborba Hejcére, arról sok fényképem is van. Érdekes, hogy ez aztán három-négy év után elmaradt, pedig akik jöttek, azok örömmel voltak itt, bejártuk itt a hegyet-völgyet. Egyik évben a János Evangélium negyedik részéből az Úr Jézus beszélgetése volt a téma a samariai asszonnyal a kútnál.¹⁰⁵ Ez föl volt osztva hat részletre, és minden részletet egy másik kútnál vagy forrásnál beszéltünk meg. A faluban is, a parókia kútjánál van olyan nagy, széles lépcső, amire le lehet üldögélni, de eléggé bent a hegyek között is voltunk.

A vallástanár nehézségei

Életem legboldogabb évei voltak ezek Patakon – ekkora várakozás után beteljesedett. Persze én nem tudom felmérni az áldást, az eredményt, és nyilván a diákság mindig komiszan ellenkező. Minden osztályban van három vagy öt olyan, aki viszi az osztályt – vagy jóra, vagy rossz irányba –, vannak hangadók. Sokszor mielőtt benyitottam egy osztályba, meg kellett állni, hogy „szeretem én ezeket?” – és ha ez úgy eldőlt rendesen, akkor nyitottam be. Volt egy kevés nyíltan ellenkező diák, de az alapelvem az volt, hogy a vallástanár az egyetlen a tanári karban, akitől nem szabad, hogy féljenek a diákok – még egy rossz osztályzat esélye miatt sem. A lelkészeknek mindig mondtam: ti olyanoknak beszéltek, akik akartak odajönni és hallgatni titeket, én meg olyanoknak, akik muszájból vannak ott.

Két vagy három évig nem volt osztályzás, és az nagyon jó volt. Aztán bejött az, hogy lehet érettségizni hit- és erkölcsstanból, de ahhoz törvény szerint legalább két évig osztályzat kell, és akkor az igazgatótanács azt mondta, akkor legyen végig osztályzat. Az persze nem volt reális értékű, én azt hiszem, tán középezt sem adtam senkinek, szóval egy jóig legalább eljutott mindenki.

---

¹⁰⁵ Ján. 4. 5-26.

Nem szerettem feleltetni, úgyhogy sokkal inkább egy-egy tesztlapot töltöttek ki, és az sosem volt nagyon nehéz – meg hát gátlástalanul puskáztak. Hittanból volt egyszer egy dolgozat, amihez én idéztem is nekik órán a Heidelbergi Kátét, az első pontját¹⁰⁶, hogy ebben milyen nagyszerűen össze van foglalva az egész hitünk, és a dolgozatírás előtti órán megmondtam, hogy ha valaki ezt a Káté kérdés-feleletet beírja a dolgozatába, az eggyel jobb jegyet kap. Hát azt olyan remekül lehetett látni, hogy az egy Káté, ami volt náluk, hogyan ment végig az osztályban órán: az egyik ezzel kezdte, a másik a bevezetés után, s volt, aki záradéknak írta. Következő órán mondtam, hogy hát ez semmis, ez a dolgozat, amit írtatok, és újrakezdjük új kérdésekkel. Abban volt egy pótkérdés: „Nem lett volna jobb ezt mindjárt így csinálni?” – és az egyik annyit írt be, hogy „de”. Szóval hogy mondjam, nem a tudásra igyekeztem, mert hát oktatni oktatták a Bibliát a marxista egyetemen is az '50-'70-es években, hanem azt szerettem volna, hogy elhiggyék, ami abban a javukra meg van írva.

Minimális visszakerdezés volt, inkább csak a továbbindulás kedvéért. Én nem vagyok szakképzett pedagógus, és aztán számon is kérték, hogy frontális tanítás volt főképpen, vagyis én elmondtam, amit tudtam, hogy rám van bízva. Próbáltam persze bevonni őket kérdésekkel, és persze minden osztályban volt egy-kettő, aki

---

¹⁰⁶ A magyar reformátusság két hitvallást tart számon hivatalos hitvallása gyanánt, a II. Helvét Hitvallást és a Heidelbergi Kátét. E kettőre tesznek esküt a lelkészek, hogy ezek szellemében élnek és tevékenykednek. A két hitvallás eligazítást ad a hit és erkölcs tan, s a keresztyén élet területén. A Szentírásban lefektetett kijelentések sűrített foglatát adják, ugyanakkor megvilágítják a történelem során keletkezett szentírási hagyományokat. A református egyház alapvető hittételeit tartalmazó Heidelbergi Káté szerzője Zacharias Ursinus, akit III. Frigyes pfalzi választófejedelem azzal bízott meg, hogy a Biblia alapján írjanak olyan vallástani népkönyvet, amelyből minden korú és állapotú református hívő tisztán és igazán megismeri a keresztyén vallást és amely a más vallásúakkal szemben hitvallási irat gyanánt is szolgál. Az elkészült művet a fejedelem, zsinati jóváhagyás után, 1563-ban közrebocsátotta. A Heidelbergi Káté magyar nyelven először 1577-ben jelent meg Pápán, Huszár Dávid nyomdájában. A szatmárnémeti nemzeti zsinat 1646-ban kimondta, hogy a Heidelbergi Káté „mindenütt megtartassék és taníttassék”. A református egyház alapvető hitvallásának másik összefoglalója a II. Helvét Hitvallás, melyet 1562-ben írt Henrik Bullinger zürichi lelkész, s eredetileg 1566-ban jelent meg. A Debreceni Zsinaton 1567-ben fogadták el a magyar reformátusság hivatalos iratául.

(Forrás: Csohány János: Magyar református hitvallások; <http://karpatalja.tirek.hu/lap/ungtarnoci/index.php>)

Heidelbergi Káté: „1. kérdés: Mi néked életedben és halálodban egyetlenegy vigasztalásod?

Az, hogy testestül-lelkestül, mind életemben, mind halálomban nem a magamé, hanem az én hűséges Megváltómnak, Jézus Krisztusnak tulajdona vagyok, aki az Ő a drága vérével minden bűnömért tökéletesen eleget tett, s engem az ördögnek minden hatalmából megszabadított, és úgy megőriz, hogy mennyei Atyámnak akarata nélkül egy hajszál sem eshetik le a fejemről, sőt inkább minden üdvösségemre kell, hogy szolgáljon. Ezért Szentlelke által is engem az örök élet felől biztosít, és szív szerint készsége és hajlandóvá tesz arra, hogy ezentúl Őneki éljek.” (A Heidelbergi Káté, Fordította: D. Erdős József, a fordítást átdolgozta dr. Victor János; Kálvin Kiadó, Budapest, 1999.)

együttműködött, aki kérdezett vagy felelt. Egyszer jött egy szakfelügyelő – a zsinat iskolaügyi osztálya kiküldött egy lelkészt, debreceni vallástanárt –, és azt kifogásolta, hogy nem írtam a táblára vázlatot. Szegény igazgató rögtön rákontrázott, hogy hát csakugyan, nagyon hiányzik, és én nem vagyok eléggé szakképzett, nincs pedagógiai diplomám... Látszatra jóban voltunk, de ő azért fúrt, ahol tudott, és hát ő agitált végül nyugdíjba.

Sokat énekeltünk óra elején, tanultunk is mindig éneket, és ezt szerettük, nemegyszer mondták, hogy „Isti bácsi, most egész órán csak énekeljünk!” Hát ebbe azért nem mentem bele, de nagyon örültem, hogy mindent szerettek énekelni, a zsoltároktól kezdve a legújabb ifjúsági énekekig. Volt a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetségnek egy énekeskönyve, talán 140 ének van benne.¹⁰⁷ Kaptunk rá pénzt, s akkor ezt behordtam. Azóta nem használják, sőt megdöbbsentem, hogy már vallásórán nincs is éneklés. Van külön egyházi ének óra, ahova csak kötelességből mennek. De az olyan jó, jellemző volt, hogy melyik énekeket kérik, hogy ezt meg ezt énekeljük – az egy bemutatkozás volt a részükről. Kívánták a minél inkább lelki tartalmú énekeket. Nagyon örültem, hogy a zsoltárokat, a magyar reformátorok énekeit is szerették, és az újabb ébredéses énekeket is, minden fajtát.

Ha valamelyik osztály már igen gyatrán viselkedett, akkor megmondtam nekik, hogy a következő órát minálunk tartjuk. Az iskola melletti házban laktunk, oda eljöttek, és Judit süttött nekik vajjas tekerccset. Ez egy kelt tészta, ami vaníliás margarinnal volt megkenve sülés előtt, aztán összetekerte, és ennek valami csudálatos illata lett, úgyhogy már az iskola kapujában érezték, aztán rohantak felénk. És akkor néhány hétig mindjárt rendesebb volt az osztály – ez volt a „diákszelídítő”. Tulajdonképpen minden osztály vendégeskedett nálunk, egyik se volt olyan jó, hogy ne kellett volna néha meghívni. Becsengetéskor elindultunk – velem együtt. Volt nálunk egy elég nagy szoba, díványok is voltak, ahol szorosán egymás mellett ülhettek. Az óra menete olyan volt, mint a tanteremben, én is igyekeztem ugyanolyan lenni. Én mindig úgy voltam, hogy valami rám van bízva, amit el kell mondjak, úgyhogy ez egyforma volt.

---

¹⁰⁷ Eróm és énekem az Úr - Énekeskönyv. MEKDSZ. Harmat Kiadó. Bp. 1997.

A diákok erkölcsével sok baj volt. Mondtam, hogy amikor mi jártunk, akkor az egy abszolút fiúgimnázium volt, ahol – íratlan szabály szerint – a lányokkal még beszélgetni se volt szabad. Most kétharmada lány, tehát eleve más a helyzet. Tán Ézsaiásnál van egy ilyen ítélet és jóvendülés: „Új rendet teremt az Úr e földön. Asszony környékezi a férfit.”¹⁰⁸ Hát Patakon ez totál így megy: hogy kinek van pasija, kinek nincs, és udvarolnak a lányok a fiúknak, a fiúk meg visszaélnék vele gátlástalanul. Ez az induláskor sajnos így volt, és azóta is így maradt. Addig volt nevelés az internátusokban ilyen irányokban is, de akkor azt mondták, hogy „most már a vallástanárok nevelnek”.

Én beálltam paparazzónak, és a csókolózó párocskákat – az iskola folyosóján, az ablakmélyedésben vagy a lépcsőházban csókolózókat – lefényképeztem. Ebből volt nagy ijedtség persze, hogy hát a szülőknek vagy kinek fogom megküldeni. Egyszer egy kislány, akit este lefényképeztem az imaterem lépcsőházában, odajött a tanári szobához, kihívatott és azt mondta: ő ismeri a személyi jogait, és azt kéri, azt követeli, hogy a filmet és minden róla készült másolatot adjam oda neki. Mondtam, rendben van, várjátok meg, míg végigmegy a film a gépben, előhívatom, és akkor majd eljöttök, egy kicsit beszélgetünk, és odaadom. Aztán végigment a film, és akkor hívtam a kislányt – olyan „élhívő” kislány volt különben, aki minden kegyességi alkalmon ott volt, olvasta a Bibliát. Hívtam és mondtam, hogy na, megvan a film, holnap gyertek el, kicsit beszélgetünk, s odaadom. „Már nem érdekes, már nem tartozunk össze”.

Amikor bejött a mobiltelefon, abszolút bálvány lett, nem győztük leállítani. A csúcs ez volt: valamelyik a pad alatt motoz. „Nem figyelnél inkább?” Rám förmed a fél osztály: „Hát nem tetszik látni, hogy sms-e van?” És nem tudom, most az iskolai rendtartásokban mi van leírva, mert az okostelefonok, azok azért felelésben, dolgozatírásban nagyon segítenek... hogy ez ellen mit tudnak tenni. Vizsgára tudom, hogy nem szabad bevinni. Még a mi időnkben vécére kéredzkedett ki némelyik diák írásbelin, és összerakta a tételt, a matekpéldákat egy papírra, összehajította, be egy gyufaskatulyába, és szál cémán leengedte az udvarra a vécéablakból. A teológusok kidolgozták, és aztán visszahúzta, megvolt az eredmény. Hát ez egy örök harc

---

¹⁰⁸ Jer. 31,22

mindenféle vonalon az elkövetők és az akadályozók között mindig; hol az egyiknek van jobb elmélete, gyakorlata, hol a másíknak.

Majdnem minden osztályban voltak néhányan, akik szinte rész munkatársak lettek. Két menyem is van, akiket taníthattam Patakon: Péter felesége, aki lelkész ott, ahol Dani vezeti az öregotthont, Nemesbikken, és Daniék fiának a felesége; ő is teológiát végzett Lackóval együtt. Egyszer egy öregdiák találkozóra eljött egy öt éve érettségizett lány, az osztály nevében köszöntötte az iskolát, és külön kitért rám, hogy ők milyen sokat ellenkeztek velem, de most már látják, hogy igaz volt, amiket hirdettem nekik. Úgyhogy egy ilyen igazolást kaptam.

2004-ben én magam is láttam, hogy nagyon vénülök már, Judit is mondta. Volt valami egyezségünk, hogy ha majd látja, hogy szenilis vagyok – ő előbb meglátja, mint én –, akkor szól. De az igazgatóknak is nagyon elege volt belőlem. Egyszerűen feszélyezte, hogy tudom, milyen házassága van, milyen társasági életet él... Anyagi dolgokban is nagyon gyanús volt: az iskolát nagyban renoválták, s ugyanaz a vállalat ugyanakkor Baranyában valahol egy nyaralót épített neki. Úgyhogy ő agitált, hogy menjek már nyugdíjba. Így jöttünk haza Hejcére.

Érdekes, hogy Patakra azóta sem hívtak meg alkalmi szolgálatra. Egy év alatt Debrecenbe kétszer hívtak – Győri Józsi persze, ő szeret és meghívott. Azóta háromszor is hívott, egyszer egy diák evangelizációra. Azt se tudom már, miről volt szó; az oratóriumban a szószéken álltam, egy magnó volt mellém letéve, és valamivel kapcsolatban mondtam, hogy Isten az embert egyszer magasra emeli, egyszer lesújtja – és már röpült is a magnó lefelé a diákság nagy megalégedésére.

Viszont tavaly egy háromnapos csendesnapra hívtak meg, ahol a Római levél 11. fejezetéről volt szó – amiből ugye, szólás-mondás is lett –, ami így kezdődik: „Óh, Isten gazdagságának, bölcsességének és tudományának mélysége! Mely igen kikutathatatlanok az ő ítéletei, s kinyomozhatatlanok az ő útjai”.¹⁰⁹ Ugye, ezt szokták mondani: Isten útjai kifürkészhetetlenek. És én arra gondoltam, mikor erre a szolgálatra készültem, hogy hát ez így magában egy keserves dolog, hogy de kár,

---

¹⁰⁹ Róm. 11,33

hogy kikutathatatlanok, nem tudjuk, hogy mit fog csinálni velünk. De akkor rájöttem, hogy ez a 11. fejezet végén van! Előtte 11 fejezeten át magyarázta, hirdette Isten útjait és döntéseit, úgyhogy ez egy boldog rácsodálkozás, hogy amit ő kihirdetett, azt mi nem tudtuk volna kikutatni, az elképzelhetetlen. Egy ilyen Isten, aki azért, amit én őellene vétkeztem, nem engem büntet meg, hanem saját magát... azért hiába, ez csakugyan kikutathatatlan. Na, aztán volt csoportbeszélgetés is, és kérdeztem: hát most mit szóltok ehhez, Istennek ezekhez a döntéseihez? És valaki megszólalt a háttérben: „Óh!”

Igehirdetők, barátok

Teológusokat biztattam, illetve bátorítottam mindig így: „ha a Mindenható Isten előtt ki mered nyitni a szádat, hát mit számít, hogy még ki van ott?”

Sok jó prédikátort ismertem. Mikor már kicsit jobban értettem, akkor ilyenek láttam édesapámat, aki értelmes emberek számára hirdette az ígét, de az ő áhítatos könyve, a *Csendes percek*¹¹⁰ egyszerű embereknek is érthető, mert nem rávenni akar valamire, hanem elmondja, hogy ez van, ez van.

Patakon Darányi Lajos bácsit szerettem, aki szegény aztán püspök is lett.¹¹¹ Annak nem volt jó, de kitűnő igehirdető volt. Mikor teológus voltam, nagyon népszerű volt Pesten Ágai Laci bácsi. Csepelen volt lelkész, és egy sajátos stílusa volt; azt úgy

---

¹¹⁰ **Victor János: Csendes percek** (I-II. kötet: Koinónia, 2007.)

A *Csendes percek* gyűjtőcím alatt megjelent elmélkedéseket, bibliamagyarázatokat eredetileg a budapesti Református Sajtóosztály adta ki füzetek formájában 1972-1979 között. A két egybegyűjtött kötet e kiadások alapján készült.

¹¹¹ **Darányi Lajos** (1906-1971): vallásoktató, lelkész, püspök. 1917-től 1928-ig a Sárospataki Református Gimnázium, majd a Teológiai Akadémia hallgatója. 1929/30-ban Halléban, majd Bonnban tanult. A hallei és bonni év kivételével állandóan Patakon tartózkodott. Senior, vallásoktató, majd 1933-tól a sárospataki gyülekezet lelkipásztora volt harminc esztendőn át, 1964-ig. 1948. szeptember 23-án iktatta be Dr. Enyedy Andor püspök a Főiskola ügyvezető lelkész gondnoki tisztébe. 1951-ben megszűnt a Tiszáninneri egyházkerület, illetve Tiszavidéki egyházkerület néven egyesült két kerület, természetesen a debreceni püspök irányítása alatt. 1957-ben újra önállósulhatott a Tiszáninneri Egyházkerület, és Darányi Lajos püspök személye volt a garancia arra, hogy önállósága nem jelentett szakítást az akkori egyházkormányzattal. De nehéz idők voltak azok. Egyes lelkipásztorokat el kellett bocsátani és erre Darányi Lajos püspököt használta fel az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH). Ha ellenállt, szemrehányások özönét kapta az ÁEH-től, ha engedelmességet, az elbocsátott lelkészek haragját, sértődöttségét vonta magára. Idegileg, lelkileg őrlődve 1960-ban infarktust, majd utána két agyvérzést kapott. 1971. november 28-án halt meg. (Forrás: Benkő Károlyné Darányi Ilona: Száz éve született Darányi Lajos püspök; <http://www.tirek.hu/srl/cikk/235/>)

hívják szakemberek, hogy „barlettázás”, mert volt egy 16-17. századi Barletta nevű olasz szerzetes, aki híres volt arról, hogy a prédikációival megneveltette a népet, tudott viccelni a szószéken.¹¹² Ágai Laci bácsinál az ember előbb-utóbb saját magán is nevetett, tehát csapda volt minden viccelődése. Tőle maradt meg ez a mondat bennem, hogy „a nagytiszteletű úrral délután kettőtől négyig nem lehet beszélni, mert most köt a hája”.

A Teológián Pap László professzort szerettük hallgatni, mert akármekkora tudós volt, csakugyan egyszerűen szólt, és a tiszta Evangéliumot magyarázta. Nagyon szerettük hallgatni Csomasz Tóth Kálmán bácsit¹¹³ is – ezt az énekügyi gurut –, aki zenésznek nem volt nagy, de nagyszerű, melegszívű igehirdető volt, szeretettel hirdette az igét.

Sajnos a későbbi pataki lelkészek nem váltak ki. Ez szegény Darányi Lajos bácsinak egy nagy hibája vagy baklövése volt. Ő félt attól, hogy az utódja el fogja őt homályosítani. Elsősorban Koncz Sándor professzort akarták megválasztani, de volt Darányi Lajosnak egy ős-segédlelkésze, Kocsis János bácsi, akit a pataki nép inkább „János kocsisnak” emlegetett, mert szőlője volt, és volt kocsija, lova, gyakran lehetett őt látni, ahogy ment ki a szőlőbe. Ő nem nagyon értette az igét, de ő lett az utód. Az ő utódja meg Bárány Pista bácsi lett, aki először Tokajban volt lelkész¹¹⁴, és úgy

---

112 **Barlette**, domonkos rendi szerzetes a 15. században, híres egyházi szónok. Népies, sokszor gunyoros és komikus szónoklatait 1497-ben adták ki Bresciában. Ez a mondás: qui nescit barlettare, nescit praedicare (aki nem tud barlettázni, nem tud prédikálni sem) - róla maradt fenn. (Forrás: <http://www.magyarlexikon.com>)

113 **Csomasz Tóth Kálmán** (1902-1988): református lelkész, teológiai tanár, zenetörténész, himnológus. Teológiát Pápán (1920-1922) és Daytonban (USA, 1922-1924) tanult. Segédlelkész volt Lorainban és Detroitban, majd Mezőtúron és Budapesten. 1925-től 1928-ig – az Eötvös Kollégium tagjaként – a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatója volt. 1928-tól 1932-ig Kaposvárott hitoktató, majd 1932-től sárkeresztesi, 1938-tól csurgói lelkész. 1950-től a református konventi misszió lelkésze, 1952-ben a budapesti Református Teológiai Akadémián az egyházi ének és zene szakelőadója, 1966-tól 1979-ben történt nyugdíjba vonulásáig címzetes főiskolai tanár. Az MTA Zenetudományi Bizottságának 1973 óta tagja, 1976-ban elnöke volt. Kiterjedt irodalmi munkásságot fejtett ki. Számos cikke, tanulmánya, műfordítása és néhány verse jelent meg különböző hazai és külföldi egyházi és szakfolyóiratokban. Szerkesztette az először 1948-ban megjelent „Énekeskönyv magyar reformátusok használatára” összeállítást, amelyet Szlovákiában is kiadtak, s amely alapján a szlovák nyelvű református énekeskönyv is készült. Több szaklexikon és zenetörténeti tanulmánykötet munkatársa volt. Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon; <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC02469/02855.htm>)

114 „1954-ben **Bárány István** személyében olyan lelképásztor került Tokajba, aki az új rendszer harmadik kítüntetett protestáns papja volt (Bereczky Albert és Péter János püspökök után). A helyi Hazafias Népfront békebizottságának elnöke, a járásinak tagja, megyei tanácsstag volt. Önvalloása szerint a szolgáló élet, „az áldozó szeretet útja” nem más, mint „részt venni népünk életében, védeni népünk és a világ békességét”. A köznyelv „békepapságnak” nevezte ezt a lelkészi magatartást. Ne gondoljuk azonban, hogy ez – a kommunista rendszer tulajdonképpeni kiszolgálása, s most mindegy, hogy szívből vagy színből – megóvta a tokaji egyházat az un. antiklerikális intézkedésektől. A vallásoktatást itt is elsorvasztották adminisztratív eszközökkel, az ifjúság

szétverte szegény a tokaji gyülekezetet, hogy nem tudom, hány évig utána nem lehetett betölteni a lelkészi állást, hanem a szomszéd faluból járt be a lelkész, Tiszaladányból. Nem hirdette az igét, csak ivott. Nem tudom, miért, de kapott egy kitüntetést a Béketanácstól, úgyhogy attól kezdve „Béke Pistának” hívták. És őt bevitték Patakra lelkésznek, és esperessé tették.

S mikor nyugdíjba ment, akkor jött Kürti László püspöknek, és ő igazán igyekezett olyanokkal körülvenni magát, akik nem homályosítják el, olyan espereseket rendelt ide-oda. Zemplénben akkor csináltak egy próbaszavazást – csak lelkészi értekezleten –, és jó 90%-kal Zergi Gábort akarták esperesnek; ő volt Debrecen Mester utcán segédlelkész, aztán Mádon lett lelkész.¹¹⁵

Na, ebbe akkor Kürti László nem egyezett bele, hanem úgy jelölte Czinke Zolit¹¹⁶ – ő akkor Ózd egyik városszéli gyülekezetében volt –, hogy írt egy körlevelet, hogy a

---

közötti munka lehetetlenné vált, a templomon kívüli aktív egyházas magatartást – némelyek esetében a puszta templomba járást is – klerikális propagandának minősítették, s egyszerűen megtiltották. Maga Bárány István panaszkodik később az egyházi élet jelentős hanyatlásáról. A hetvenes években a vasárnapi istentiszteletek látogatottsága alig haladta meg a 20 főt, amikor formálisan – azaz évente un. egyházfenntartói járulékot fizetve – 230 család tartozott az egyházhhoz. A megkereszteltek számának az elenyésző töredéke konfirmált (volt olyan esztendő, hogy csupán egyetlen ifjú!), azaz a keresztyén szemléletű nevelésnek a minimumában sem részesült a gyermekek jelentős többsége. A folyamatos leépülés az 1980-as évek elején jutott mélypontra. 1983-ban karácsonyeste – amikor egyébként az ünnepi szokás az átlagánál jóval több embert vitt el a templomokba országsherte – Tokajban 8 fő vett részt az istentiszteleten, másnap pedig 26-an úrvacsoráztak.” (Dienes Dénes: A tokaji református egyház története; srtatirek.hu/data/attachments/2011/05/10/Tokajj.)

¹¹⁵ **Zergi Gábor** (1921–2002): lelkész, hitoktató, esperes. Tanulmányait a debreceni Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karán végezte. Már az első év után bekapcsolódott a kolozsvári teológusok szóróványmissziójába (Szamosújvárnémeti, Ersemjén, Széltalló). 1944-ben exmittált segédlelkészsként szolgált Záhonyban és Kisvarsányban. A háborús évek hanyattatásai után, 1945-től folytatta a teológiát. 1945-1948 között kollégiumi szenior, majd esküdtfelügyelő volt. 1946-tól a Dóczy leánygimnáziumban óraadó hitoktatóként működött hat évig, valamint a Mester utcai gyülekezete segédlelkész volt nyolc esztendőn át. A Mester utcai gyülekezetből Mádra helyezték. Az áthelyezés közvetlen előzménye az volt, hogy egy, a fiatal lelkészek számára szervezett tanfolyamon nem az egyházi vezetés elvárásainak megfelelő dolgozatot írt. 1953-tól szolgált a hegyaljai gyülekezetben. Igehirdető, lelkigondozó, hitoktató szolgálatai mellett több ízben templomrenoválási feladatokkal is foglalkozott, új parókiát épített, valamint vállalta a gyülekezet szőlőjének gondjait. Több mint harminc évig volt a zempléni egyházmegye tanulmányi előadója, közben tanácsbíró is az egyházmegyében és az egyházkerületben. Másfél évtizeden át az egyházmegye lelkészi főjegyzője, a rendszerváltás után pedig nyugdíjba vonulásáig az egyházmegye esperese volt. A pataki teológia újraindulása után évekig óraadóként öszövétségi bibliaismeretet és héber exegézist tanított. Részt vett a Bibliaolvasó kalauz, a Jubileumi Kommentár (A prédikátor könyvének magyarázata; Énekek énekének magyarázata) és a Keresztyén Bibliai Lexikon készítésében. Egyházi lapokban több mint száz cikke, igehirdetési vázlata, előadása jelent meg. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanári címmel tüntette ki. 1999-ben a Teológia kiadta válogatott prédikációit *Az élők csomójába beköve* címmel. Halála után, 2006-ban a Kálvin Kiadó gondozásában jelent meg *Mert ez a te életed. Gondolatok a mindennapi igeolvasás kapcsán* című könyve. (Forrás: <http://www.srtatirek.hu/lap>)

¹¹⁶ **Czinke Zoltán** (1928-2005): lelkész, esperes. Tanulmányait a sárospataki Teológiai Akadémián kezdte, majd ennek bezárása miatt Debrecenben folytatta. 1955-ben vette át lelkészi oklevelét. Cigádon kezdte pályáját

pataki esperes választást a lelkészválasztás szabálya szerint kell végrehajtani, vagyis egy jelölt van, lehet mellette vagy ellene szavazni, és minden más névre leadott szavazat érvénytelen. Sajnos egyik presbitérium se tiltakozott vagy küldte vissza, hogy ez törvénytelen, ezt csak a püspök akarta így, hanem megválasztották szegény Czinke Zolit.

Gál Győző egy évvel előttem járt Patakon, és már hitre jutásunk előtt jó barátságban voltunk. Szívpanaszai voltak, mennie kellett az iskolakórházba injekciókra. Én kísértem, és utána elszöktünk együtt a moziba. És jött az a kétestés diákevangelizáció, amiről már meséltem, hogy ő ott első este döntött az Úr Jézus mellett, és ezt követte az én megtérésem másnap. Sőt, ő találta nekünk társkeresésre a 127. zsoltárt, hogy „az Úr szerelmesének álmában ad eleget”. Ritkán találkozunk sajnos; ő most már nagyon megöregedett, a lábai nagyon odavannak. Bagamérban volt lelkész, ott van nyugdíjban, saját házban, és naponként bejár az öregotthonba bibliaórát tartani az öregeknek. Három gyerekük van. Ha Debrecenig eljutunk – onnan még 25 kilométerre van ez a Bagamér –, akkor azért elmegyünk hozzá.

Ott voltam az esküvőjén; egy péceli lányt vett feleségül. Nagy, hívő lakodalom volt, nagy szeretetvendégség, ahol sokan igével köszöntötték az ifjú párt, és én is. A János evangélium második résznek a végén Keresztelő János beszél az Úr Jézusról. Mondja, hogy „Akinek jegyese van, vőlegény az, a vőlegény barátja pedig, aki ott áll, örvendezve örül a vőlegénynek”.¹¹⁷ – ezzel köszöntöttem őket. Aztán 25 évvel később meghalt a felesége. Üzent, hogy én hirdessek igét a temetésen. És akkor ugyanerről az igéről szóltam, csak most már úgy, hogy a Mennyei Vőlegény hazahívta az ő itteni menyasszonyát, és mi örülhetünk a vőlegénynek, mert ő a fontosabb a mi gyászunknál.

---

segédlelkészként, majd Harsány, Ózd és Sárospatak református népének pásztoraként szolgált. 1980-tól tíz esztendőn át a Zempléni Református Egyházmegye esperese volt. 1993-ban vonult nyugalomba.

(Forrás: Virágh Sándor: In memoriam Czinke Zoltán;

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:aNWygQr2LJ0J:tirek.hu/srl/cikk/>)

¹¹⁷ Ján. 2, 29

Aztán második legjobb barátom volt Gidófalvy Bandi; ő itt volt húsz kilométerre, Hernádbüdön és még másik három faluban lelkész.¹¹⁸ Nagy Ószövetség-tudós volt: nemhogy arámiul, de akkádul is tanult, ékírásos szövegeket bogarászott. Nagyon tiszta hitű és életű volt. Az ő feleségét is én temettem, és egy jó évvel őutána Bandi is elment, sclerosis lateralis¹¹⁹ vitte el. Még az utolsó estéjén keresztelt egy babát a gyülekezetből. Már a kezét nem tudta felemelni, csak mondta, hirdette az igét; más öntötte a vizet a babára. Őt frissen renovált templomot hagyott itt maga után; az utolsónál már csak tolókcocsiban ült és nézte, az előzőnél még fél lábbal fölment a toronyba, úgy adogatta föl a palákat fél lábon állva.

Az keserves dolog volt; Dani sógor éppen itt volt nálunk, mikor telefonált a második felesége, hogy Bandi elment. Akkor mi mentünk el, megmosdattuk, felöltöztettük, és mentünk Kürti Lászlóhoz jelenteni, hogy meghalt, és azt hagyta végrendeletben, hogy én temessem. Kürti László erre azt mondta, hogy „nekem van egy határozatom, hogy a szolgálatban meghalt lelkészeket én temessem, mert az megilleti őket”. Úgyhogy csak a temetőben szólhattam.

Epilógus: Közösségek, misszionálás napjainkban

Victor Istvánné: A kisközösségek azért működnek olyan jól, ezek a kis szektás közösségek, mert mindenki a fizetéséből beadja a tizedet, tehát ott tíz ember is el tud tartani egy szolgálattelvőt. De mondjuk egy ilyen egyházi gyülekezetben, ahol ki van adva, hogy évi 3500 vagy 5000 forint egyházfenntartást adjanak, és még azon is kétségbeesetten jajgatnak, hogy de sokat kell adni az egyháznak, hát abból nem tudnak eltartani senkit se.

---

¹¹⁸ **Gidófalvy Andor** (1921-1981): lelkész. A Sárospataki Teológiai Akadémián kezdte tanulmányait, az iskola bezárása után Debrecenbe került, és ott szerzett lelkészi oklevelet 1956-ban. Segédlelkész volt a nyíregyházi városi egyházközségben (1955-1961), közben a tanyai körzetben is (1967-ben), majd Újfehértón (1961). Lelkipásztor volt Senyőn (1961-1966), majd onnan került Hernádbüdre, ahol élete végéig végezte lelkészi szolgálatát. (Forrás: <http://tirek.hu/srl/cikk/541/>)

¹¹⁹ **amyotrophias lateral sclerosis (ALS):** progresszív izomsorvadással járó neurológiai betegség, melyet a gerincvelői és/vagy az agytörzsi mozgató idegsejtek pusztulása, illetve a piramispálya degenerációja okoz. A betegség halálos, átlagos lefolyása 2-4 év.

Bátyónak vannak kapcsolatai Koreában is meg Kínában is; ott töméntelen misszionáriust támogatnak és küldenek az ottani atyafiak, mert mindenki keményen benyúl a zsebébe, és adja az Úr számára a fizetésének a tizedrészét. És nem probléma, hogy hány száz meg ezer misszionárius van a világon szanaszét. Patakon van egy koreai házaspár, akik cigánymisszióban dolgoznak. Nem pénzelik a cigányokat – persze csinálnak olyat, hogy megetetik őket –, de komolyan foglalkoznak velük, 50-60 gyerek jön össze minden héten, és tanítják őket. Megtanultak magyarul. Az egyik leglezüllöttebb telep egészen megváltozott, ahol ők nagyon komolyan dolgoznak. Járnak a falvakba is.

Most is voltam érettségi találkozón, és bemegyek a templomba, hát ott ülnek sorban: egy csomó olyan cigány ismerős, akit még a pataki ott lakásunk idejéből ismertem. De eljutottak a hitben arra, hogy az ő életüket Jézus Krisztus változtatja meg. És Újhelyben is: most éppen közösségi házat akarnak építeni a koreaiak, ami mellé fürdőt is építenek. Mellette számítógépes termük is van, tehát oktatják is a gyerekeket. Csak azon imádkozunk, hogy adjon Isten munkatársakat nekik, akik ezekben a hétköznapi dolgokban segítik őket. Mert ahhoz azért ember kell, hogy ha a gyerekek mennek délután is, és foglalkoztatják őket.

Na, de hát a katolikusoknál is van ilyen. Girincsen van egy katolikus közösség, ahol a pap teljesen ennek szentelte az életét, és nagyon szépen összeszedte és nevelte a cigányságot a mindennapi életre is meg a lelki életre is. És aztán, mikor elment nyugdíjba, akkor két indiai szerzetes jött ide, akik szintén tudnak már magyarul, és nagyon képzett tanárebek. És aztán cigánysorból kiemelkedett, tanárrá lett munkatársaik lettek, és foglalkoznak a gyerekekkel – szóval megváltozik az egész falu képe is.

Hallottam egy katolikus érseket, aki épp a cigányságnak a pásztora, és az egész országban egy vezető személyiség. Azt mondta: „Jó lenne, ha összefoghatnánk az állammal, mert nekünk volnának ötleteink, hogy a közhasznú munkásokat hogy foglalkoztassuk. Ne csak az legyen, hogy tízszer fölsöprik a főutcát, meg összeszedik a gázt, hanem valami értelmes dolog, amiből tanulnak is és előrébb is jutnak”. Ez a katolikus mondta, és én egész biztos vagyok, hogy akkor ők is

beállnának, segítenének. Lehetne akár indítani egy párnavarrós meg rongyot felhasználós társaságot, ahova beáll egy-két vezető, és megtanítja őket.

Hát a mi Levente papunk most mit csinál Göncruszkán? Volt neki egy méhcsaládja, valahonnan örökölte, és aztán egy darabig egy barátjánál volt, de az már megunta, hogy a többi méhe mellett ő gondozza. Levente hazavitte Ruszkára, és közben kitanulta a méhészkedést, belevonta az egész gyülekezetet – a férfiakat először – a méztermelésbe: a pergetésbe, az üvegbe rakásba... A legkisebbtől fogva mindenki csinál valamit, ha a másst nem, akkor kivágja a kis vásznat, amit rátesznek az üveg tetejére. A másik a pecsétet nyomja rá, a harmadik az üvegbe tölti a mézet, a negyedik zárja le... És nagyon-nagyon komoly anyagi oldala is van ennek. Először ajándékba adták, és adományt fogadtak el, de most már megmondják az árát is, reális, jó árat, viszont nagyon jó mézet adnak. És a Kárpátalján két gimnazistát tudnak támogatni belőle. Ott is támogatnak, meg Magyarországon is támogatnak.

A göncruszkai gyülekezet 30-50 lélek, cigányok, magyarok vegyest, bár ott nem sok cigány él. A felnőttek inkább magyarok. Érdekes, hogy az elesettebb rétegből tevődik össze inkább az ifjúsági óra, és van vagy 20-30 fiataljuk minden pénteken. Levente ügyes, szerzett magának támogatást egy nagyon gazdag méhész barátjától, és akik rendszeresen járnak ifjúsági órára, azokat elvitte nyaralni egy hétre Horvátországba úgy, hogy ők csak ötezer forintot kellett, hogy befizessenek. Zsebpénzt nem volt szabad vinni, semmiféle extrát nem vittek magukkal, nem is vásárolhattak, hanem mindent közösen csináltak: közösen vásároltak, közösen főztek, a lelki programjaik, esti nagy énekléseik is megvoltak... Mesélt Zsuzsi éppen, hogy esténként mindig énekeltek a nyaralóban, ahol megszálltak, és aztán a szomszéd villákból mind kimentek a teraszokra, és hallgatták őket. Mikor abbahagyták, kiabáltak nekik, hogy „Énekeljete még!” Ilyen missziós utat is tudott szervezni Levente.

De cigánygyerekeket is vittek, Jósavafőre vittek 25-30 cigánygyereket egy hétre üdülni, ahol szintén megvolt a napi rendszeres program. Valaki ügyes, akinek a Tesco áruháznál van kapcsolata, megtudta, hogy ott lehetett adományruhákat kapni. És táborozás előtt mentek, és méretre szedtek minden gyereknek ruhát, hogy mindegyiknek legyen ott rendes cucca. Tiszta ágyneműt is vittek.

Amit Fonyban csináltak, az nagyon szép volt. Fonyban egy elhanyagolt parókiára mentek, és Levente átjárt a fiúkkal, megtanította őket vakolni, simítani, és rendbe tettek nem tudom én, hány szobát: bevakolták, lemeszelték szépen. A lányok mentek, takarítottak, súroltak – szóval tanították őket a mindennapi élet munkáira. Ágyhuzatokat gyűjtöttünk össze, és akkor szép, tiszta ágyakba kerültek, meg törülközőket kaptak, és úgy voltak ott egy hétig. De ez nagyon jó volt, hogy ők készítették elő maguknak a helyet szépre, tisztára, hogy megtanulják, mi is az a normális élet. A lányokat tanították főzni, de hát ugye, ők mérlegről még nem is hallottak, mert Vilmánynak van egy kiemelkedett cigányrétege, és van egy nagyon-nagyon csóró, tömegnyomorban, koszban élő. És úgy tanították őket, hogy kanállal meg pohárral mérték ki a süteményadagokat, meg rántáshoz, meg írtak velük recepteket, de nem mérleggel, hanem mindenkinek a meglévő eszközével.

A szomorú az, hogy például a gyerek istentiszteletre, ami vasárnap délutánonként van a jobb módú vilmányi cigányok nem engedik el a gyerekeiket. Ő nem fog a koszosok közé keveredni. Azért van két jólöltözött kislány, azok mindig ott vannak, pedig azt hiszem, csak a nagyanyjuk neveli őket.

A cigánygyerekek két-háromperces igehirdetést bírnak ki. Nem tudnak figyelni, még vissza se lehet kérdezni. Nagyon-nagyon szomorú az ottani állapot. De azért megtanulnak kisebb szövegeket, tehát olyat, hogy „Ne félj, mert megváltottalak, a neveden hívtalak. Találkozni jöttem veled...” Szóval komolyan, olyan üzeneteket hordozó énekeket tudnak, hogy az döbbenetes. A legkisebbeket, az óvodás testvéreket megtanítják otthon.

De hát annyira kiszámíthatatlanok! Szóval ez a rendszeresség, hogy mindig jöjjenek, ez nem nagyon megy. Zsuzsika mindig elmondja nekik iskolaidőben, hogy ekkor és ekkor kezdődik délután a foglalkozás, és akkor várunk titeket, megyünk értetek a hittanórára. De hát abban a szerencsétlen Vilmányban volt olyan helyzet, hogy sem az iskolát nem tudták fűteni, se enivalót nem tudtak nekik adni, annyira csődbe jutott az önkormányzat. Később egy kis segílyt kaptak valahogy, ettől a kormánytól már, akkor annyira ki tudtak mászni a gödörből, hogy délelőtt is meg délután is volt egy párórás tanítás. Délelőtt mentek a gyerekek tíz órára, fél 12-ig volt a tanítás, akkor már tudtak adni nekik ebédet, és fél 12-re ment a délutáni csapat is, és azok 12 után

mentek iskolába, úgy két-három órára. Azért Zsuzsikáéknak ez, hogy mind a két csapattal tudjanak találkozni is meg beszélgetni is, emberfeletti munka. A délutáni foglalkozáson az éneklés mellett olvasnak velük, viszik a füzeteket, megnézik, segítenek nekik. Hétköznap délutánokon kapnak kenyeret, minden csapatot akkor megetetnek. Mindig van valami pályázat, ami sikerül, vagy valahol megmarad kaja, vagy lekvárfélék, ilyesmik, és akkor azt kenik, és adnak teát a gyerekeknek. Olyankor mindig megetetik őket, különben a legtöbb csakugyan éhezne is teljesen. Meg csinálnak mindig farsangot, akkor van jó kaja meg sütemény, meg ivászat – persze nem szeszesital.

Abban a rétegben, amelyik előretört, ott már sokan szakmát tanultak, szóval, ha még a szülők nem is jutottak el egy szakmáig, de ők már igen, ők már valahol hasznosíthatnák is azt a szakmát. De hát nincs munkahely, szóval ez is egy borzalom.

Nagyon hálásak vagyunk Istennek, hogy van egy kislány, aki elkerült Patakra a gimnáziumba – de ez egy emelkedettebb család –, és ott osztályelső, már most a második gimnáziumot fejezte be. Nem is nagyon látszik rajta, hogy cigány, de nagyon érdekes, mert a nagyapja egy nagyon megbecsült vasúti munkás volt. Most halt meg a nagyapa. Két héttel ezelőtt Isti temette a bácsit, és előtte vasárnap délután a gyerek istentisztelet után eljöttek a lányért a nénjei. Arra figyeltem, hogy milyen értelmesen, mennyire szépen, szabatosan fogalmaztak, a lelkeségük is milyen mély. És mennyire hálásak voltak az édesapjuknak, mert az anyjuk, az hazament, tehát már nincs anyjuk... otthon kell tartani, mert állandóan menne, meg bolondokat csinálna. Hogy mennyire hálásak érte, hogy az ő apjuk őket másként nevelte, hogy igyekezett felhúzni, hogy ők tanultak... ha csak általános iskolába jártak, de akkor is tanultak, szóval úgy rácsodálkoztam arra a három asszonyra. És az ő unokahúguk ez a kis Mónika, aki már most harmadik gimnazista lesz. És ő nem szégyelli, hogy cigány, ez is egy nagyon nagy dolog. Van egy jó pár, aki kiemelkedik a cigánysorból, de nem akarja felvállalni a cigányságát.